

MARCZIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2018/9-10 szám

Tartalom

Villám

- [Jaj, nyomorultak...](#)

Emlékezet

- [Homérosz](#)
- [Friedrich Nietzsche: Homérosz és a klasszika-filológia](#)
- [Devecseri Gábor Homérosz-kalauza](#)
- [Ballai László: A trójai háború](#)
- [Nándi Mihály: A hellénizmus](#)
- [Olajos István: „Lant és biblia...”](#)
- [Hérodotosz: A görög-perzsa háború](#)

Délibáb

- [Homérosz: Iliász](#)
- [Homérosz: Odüsszeia](#)
- [Friedrich Nietzsche: A homéroszi versengés](#)
- [Radnóti Miklós: Negyedik ekloga](#)
- [Az antik költő](#)
- [Szapphó: Aphroditéhez](#)
- [Anakreón: Töredék a halálról](#)
- [Aiszkhinész: A leány meg az isten](#)
- [Partheniosz: Asszonyi hála](#)
- [Plutarkhosz: A végzetes sír](#)
- [Lukianosz: Igaz történet](#)
- [Lukáts János: A trójai szálkás](#)
- [Ballai László: Magyar odüsszeia](#)
- [Deák Mór: Ittfeledni](#)
- [Deák Mór: Szeress](#)
- [Madarász Imre: „Szabadnak született”](#)

Húrok

- [Ballai László: Seherezádé](#)
-

Villám

Jaj, nyomorultak...

„Jaj, nyomorultak, mily átok sujt? Éjbe borult már teljesen arcotok és fejetek, meg a térdetek is lenn, úszik a könnyben az orcátok, fölhangzik a jajszó, ázik a síkos vérben a fal meg a szépmivü fülkék, árnyakkal telt már meg a csarnok, telt meg az udvar, szállnak a mély Ereboszba, homályba; a nap kialudt már, nincs odafönt, s a sötétségnek vészes köde terjeng.”

Homérosz: Odüsszeia

Emlékezet

Homérosz

Homérosz a legnagyobb író, és nem pusztán azért, mert halhatatlan eposzaival örök mércét állított azok elé, akik őt követően a Pieria magaslatain a Hippokréne források vidékén akarnának szerencsét próbálni, hanem mert egyszerűen ő teremtette meg az irodalmat. Ilyen pillanat pedig soha senki, meg egy nála zseniálisabb szerző (már ha létezhet ilyen) előtt sem kínálkozik többé. De mi az hogy eposz és pláne Pieria vagy Hippokréne? – üthetné fel a fejét számítógépe monitorjából, lövöldözős játékát egy pillanatra félbeszakítva bármelyik mai fiatal. Talán lesz közöttük egy-kettő – aminthogy természetesen az írás megszületésének pillanatától fogva mindig is az emberiség elhanyagolható kisebbségét tették ki az Írástudók –, akit megérint Thomas A. Szlezák *Homérosz* című monográfiájának hangütése: „Az elemzések olyan olvasóknak szólnak,

akik azt vallják, ma is lehetséges spontán irodalmi élvezettel befogadni a régebbi korok nagy költészetét, s ehhez csupán az kell, hogy át tudjuk lépni az időbeli és mentalitástörténeti távolság teremtette szakadékot, amely elválaszt tőlük.”

Szlezák könyvének remek műelemzéseivel valóban kedvet kelt az *Iliász* és az *Odüsszeia* olvasására, ám nem segíti őket túl azon a korlátokon, amelyekbe általában a klasszika-filológia művelői beleütköznek. Két példával élve: „A mű első sora precízen nevezi meg tárgyát: ez a »harag«, a *ménisz* – Péleusz fia, Akhilleusz haragja. Csakis ez a *ménisz* az *Iliász* témája – írja Szlezák. – Az eposz tehát korántsem »háborús ének«, hanem egy pusztító emberi szenvedély költeménye. A háború csupán háttére az emberi történéseknek, nem közömbös vagy mellékes háttér ugyan, de nem ez a fő dolog. A háború jelenti a haragot kiváltó, azt átélő, elszenvető vagy a harag következményeiért az életükkel fizető emberek életvalóságát. Ám akikre e keserű, gyilkos életvalóság keretében a figyelem irányul, azok maguk a szereplők, a cselekvő személyek, az ő magatartásuk kibontakozó emberi kapcsolataikban. Ez utóbbiakat viszont olyan gazdagon, sokrétűen és annyi alapvető döntéshelyzetben jeleníti meg a mű a *ménisz*-ből következő cselekményben, hogy a harag szenvedélyéről szóló költemény az emberi lét lehetőségeit fölmutató alkotássá nő.”

Ugyanerről feledhetetlen költőnk és Homérosz-fordítónk, Devecseri Gábor Szlezák előtt majd fél évszázaddal már így írt könnyű (szárnyas?) tollal:

„Csak az alaptörténetet kell szem előtt tartanunk.

Azt, hogy a szépséges Helené – Szép Heléna – spártai királynő elrablása miatt kitört trójai háború tizedik évében a legjelentősebb görög hős, Akhilleusz, megharagszik az egybegyűlt Trójavívó sereg legfőbb vezérére, Agamemnóra, s hogy civódásuk, mely egy rabnő miatt, de még sokkal inkább tekintélyi torzsalkodásuk jeleként indul, Akhilleusz duzzogásához, visszavonulásához vezet, ez az ostromló görögök gyöngülését eredményezi, s azt is, hogy Akhilleusz sátorbeli társa, az Akhilleusz fegyverzetét seregmentésül magára öltő Patroklosz, Hektór, trójai királyfi kezétől elesik, s ezért a harcra idáig rá nem vehető, de a harctól most már vissza nem fogható Akhilleusz megöli Hektórt, mezítelen holttestét a vár előtt és Patroklosz sírja körül meghurcolja, végül azonban a fia holttestéért esdeklő Priamosznak, Trója öreg királyának kiadja, hogy eltemessék.

Ezt az alaptörténetet kell szem előtt tartanunk.

Meg azt, hogy az *Iliász* tartalma *nem* ez a történet.

Még csak az sem, ami ennek kiteljesítése; *első* kiteljesítése, mondjuk így. Vagyis a történet, minden viszonylagosan közvetlen előzményével és következményével együtt. Helené elrablásával, amire az eposz már csak emlékezik; Trója ledőlésével, amit az eposz még csak megjósol. Még csak nem is az a mérhetetlenül nagy idő, amit a költő a trójai háború egyik kis szakaszába belefoglal, belőle bármikor kibonthatóan belegöngyöl.

Hanem a mindenkori emberi lélek feltérképezett tájai. Az újra meg újra ismétlődő emberi helyzetek és jellemek; emberi történések bemutatása. Mozgásirányukkal, lehetőségeikkel együtt. Amik a mi életünkben is útnyitók, útelzárók. De még az ükunokáinkéban is.

A *harag*, amit Homérosz kezdőszóul e hősköltemény élére állított, kevesebb is, több is, mint a trójai háború indulatainak összessége. Kevéssel kevesebb, mérhetetlenül több. Annyival kevesebb,

amennyivel a nem is az ellenségre, hanem a felületen kicsinyes ok miatt saját hadvezérére haragvó Akhilleusz haragja kisebb jelentőségű az egész trójai háborúnál. Annyival több, amennyivel az emberi indulat általában, minden súlyos következményű emberi indulat együtt, nagyobb jelentőségű, mint egyetlen háború.”

A második példa: „Odüsszeusz azt kiáltja ugyan a népből (*démosz*) való férfiaknak, akiket jogarral a kezében visszakerget a hajóktól, hogy

Nem jó ám a sok úr kormányzata; egy legyen úr csak (2.204 sk.),

ám az a tény, hogy ezt Odüsszeusznak saját tekintélye által kell érvényre juttatnia a felbomlóban lévő seregben, arról tanúskodik, hogy Agamemnón hegemoniája nem igazán szilárd.”

Szlezáknak, aki Homérosz eposzait két különböző költőnek tulajdonítja – azzal is érvelve, hogy kizárólag az *Odüsszeiá*ban történik utalás az *Iliász*ra, és fordítva nem – elkerüli a figyelmét, hogy az „egy legyen úr csak” nem egyszerűen az *Odüsszeia* irányába mutat, hanem annak mintegy abbreviációja. Holott maga a kiváló klasszika-filológus írja könyvében másutt: ”Bármilyen kilátástalan is a helyzete, bármily nagy veszélyek leselkedjenek is rá, Odüsszeusz egy pillanatra sem téveszti szem elől célját, s egyszer sem fordul meg a fejében, hogy feladja” – vagyis egymaga úr. Fontoljuk csak meg, ki az, aki továbbviheti a trójai háború eszményét Odüsszeuszon kívül? És miért ne merülhetett volna fel e kérdés Homérosz I.-ben, mindjárt az *Iliász* megalkotását követően? Vagy egy nemzedékkel később, annyi sikeres előadást, sőt, a mű kanonizálását megérve. Mi az, ami még feszít, aminek még nem tudtam hangot adni oly jól sikerült eposzomban? Az olvasók, hallgatók is sürgetnek új alkotásra. Miért várjon az Homérosz II.-re, amikor itt vagyok még én, aki az idő tengerén végigküzdöttem már egy újabb emberöltőnyi időt? De még véletlenül se legyen olyan, mint az előző – bármennyire szeretem is – mert a céltalan ismétlődés csak untatja a hallgatókat, míg a célzott felkelti az érdeklődésüket.

E kérdések meghaladják Szlezák horizontját. Ám éppen az ő akadémikus műhelyében ismerhető meg legjobban a Homérosz-filológia története.

„Volt idő, amikor »Homérosz« puszta név volt, amellyel még a művelt fők is keveset tudtak kezdeni. A latin nyelvű középkorban széles körben ismert volt a *Trója-regény*, maguk a homéroszi eposzok azonban annál kevésbé. Ám minden olyan kor, amelyben az *Iliásznak* és az *Odüsszeiának* nem csak a tartalmát ismerték nagy vonalakban, hanem a szövegük is hozzáférhető volt, a legnagyobb tisztelettel adózott szerzőjüknek, ami a Homérosz-kép kettősségében is kifejezésre jutott. Egrészt az irodalom kezdeteként tekintettek rá – ebben teljes volt az egyetértés, mert az utókor a XIX. század vége előtt mit sem tudott az ókori Kelet és Egyiptom régebbi irodalmainak létezéséről, azok a korábbinak vélt költemények viszont, amelyek mitikus alakok, például Orpheusz vagy Muszaiosz neve alatt terjedtek, hamisítványnak bizonyultak, vagy vallásos szövegek lévén nem soroltattak a szorosabb értelemben vett irodalomhoz. Másrészt egyeduralgó volt az a nézet, hogy Homérosz olyan kimagasló költő, akinek színvonalát későbbi utánczó nem, vagy csak egészen kivételes esetben érhatték el. Irodalmi hagyományunk kezdetén ez a tökéletesség állt – ez a meggyőződés határozta meg a görögség, a latin-római kultúra, végül pedig a keresztény-nyugati világ irodalmi tudatát.

A görögöknél az *Iliász* és az *Odüsszeia* primátusa egy kiválasztódási folyamat eredménye volt. Az archaikus korban a jelek szerint más műveket is »Homérosz« neve alatt tartottak számon. A legkorábbi korszakok (Kr. e. VIII-VI. sz.) költeményeit énekesek és rapszódoszok előadásában hallgató közönségnek nem volt gondja az eredetiség kritikai vizsgálatára és a stílusösszevetésre. A csupán igen csekély arányban írni-olvasni tudó közönség »természetes« befogadói attitűdje az a költészet varázsának való naiv önátadás lehetett, amelynek leírásával magában az *Odüsszeiában* is (11.333-4, 13-1—2) találkozunk. Ennek azonban meg kellett változnia, amikor az »énekesek« (*aiidoi*, aiódok) rögtönzött szóbeli költészetét lassanként fölváltotta a rögzített szövegű költemények rapszódoszok általi előadása. Ők már nem szerzői, csak recitátorai voltak a költeményeknek. A költemények teljesen azonos szöveggel való többszöri meghallgatása (még ha időben távol estek is egymástól ezek az alkalmak) idővel az egyes epikus költemények összetéveszthetetlen sajátosságainak felismeréséhez s ily módon a szerzők szerinti megkülönböztetéshez vezetett, nemcsak a hallgatóságnál, hanem a rapszódoszok »céhében« is, sőt a leginkább ott. Egy későbből származó tudósítás (Pauszaniasz, 9-9.5) szerint a VII. század derekán élt költő, Kallinosz Homérosznak tulajdonított egy »Thebaisz«-t, azaz egy, a thébai mondakört feldolgozó művet. Száz vagy százötven évvel később ez már aligha lett volna lehetséges. Hasonlóképpen sokáig homérosziakként tartották számon a trójai háborúval kapcsolatos valamennyi eseményt feldolgozó (tehát az *Iliász* cselekményét megelőző és követő történéseket, azaz a Párisz választásától Trója lerombolásáig terjedő »ante-« és a »post-homericá«-t is magába foglaló) úgynevezett epikai »küklosz« egyes részeit, ám Hérodotosznál (2.117) az V. században már nem találkozunk ezzel a hozzárendeléssel. Továbbra is a nagynevű költővel kötötték azonban össze az Akhilleusz haragját és az Odüsszeusz hazatérését elbeszélő két terjedelmes eposzt, illetve azokat a rövid istenhimnuszokat, amelyeket ma is »homéroszi himnuszok« néven idéznek (noha rég nem tartja már őket senki az *Iliász* és az *Odüsszeia* szerzőjétől származóknak), valamint a *Margitész* című gúnyverset, egy tökfilkó mulatságos történetét, amelyet Arisztotelész még homérosziként tartott számon.

Kétségtől az *Iliász* és az *Odüsszeia* költői színvonalának köszönhető, hogy a számos eposz közül végül éppen ezt a kettőt tulajdonították a »Homérosz« nevű költőnek. [...]

Meglehet azonban, hogy az *Iliásznak* nem a »nemzeti eposzi« funkciója volt a legfontosabb. Nagyobb jelentősége volt a görög kultúra egésze számára annak, hogy a gyerekek Homéroszból, az ő művei alapján tanultak írni és olvasni. A legtöbb göröggyel már a képekre oly fogékony gyermek- és ifjúkorban alaposan megismertették mindkét eposzt, úgy, hogy a kívülről való megtanulás a teljes »Homérosz« elsajátítását-megjegyzését is jelenthette, és pedig azzal a céllal, hogy a tanulókat a lehető legjobb jellembeli nevelésben részesítsék E szöveg- illetve módszerválasztás azon a meggyőződésen alapult, hogy Homérosz költészetében nagyjából minden emberiről szó esik, mégpedig példaértékű nagyszerűséggel.”

Az *Iliászt* és az *Odüsszeiát* népes közönség előtt recitálták az ünnepeken, iskolákban tanították az ifjúságnak, s végül kommentálták és szövegkritikai vizsgálat tárgyává tették őket, ebből nőtt ki i. e. 300-tól Alexandriában a tudományos filológia. Az általános elismerés mellett persze kritikai hangok is megjelentek, az ókorban a legjelentősebb Platón tollából, aki – mindamelllett, hogy a művek esztétikai színvonalát elismerte – először Homérosz inverz teológiáját ostromozta az *Államban*, majd a mimézis, az utánzás fogalmát állította kritikájának középpontjába. Az érzelmileg magával ragadó, mimetikus költészet megrontó hatását Platón nem csak a tragédiának tulajdonította, amelyet száműzni kívánt ideális államából, hanem Homérosznak

is, akiben a tragikus költők legfőbb tanítómesterét és útmutató ösztönzőjét látta.

A középkor azután a keresztény papok buzgólkodásainak köszönhetően teljesen elfelejtette Homéroszt, akit az újkorban egészen sajátos módon ástak elő. Az az – alapjában véve helyes – belátás, hogy Homéroszt történelmi helyének figyelembevételével kell megítélni, annak a nézetnek a kialakulásához vezetett, hogy az eposzok nélkülözik az egységet, pontosabban: amennyi „halvány egységesség” fölfedezhető bennük, az nem az eredetileg különálló költemények szerzőinek, hanem a különböző eredetű részekből való összeöltögetés után a közepes tehetségű szerkesztőnek vagy szerkesztőknek köszönhető. A klasszika-filológia – elsősorban német területen – bő másfél évszázadon át munkálkodott Homérosz feldarabolásán, amit a szobatudósok „Homérosz-elemzésnek” neveztek. Hiába látta úgy Goethe már 1827-ben, hogy jelen van és hat a szellemi életben egy új nemzedék, amely szelíd határozottsággal arra ösztökél, hogy lássuk meg Homéroszban a nagyszerű egységet, és a neve alatt ránk maradt költeményeket egyetlen magasabb rendű költőszellem isteni alkotásaiként képzeljük, a Homérosz-elemzés legfontosabb kiinduló axiómáját, hogy tudniillik Homérosz korában a görögök nem ismerték az írást, csak a XX. században sikerült végérvényesen megcáfolni, amikor a régészeti leletek egész sor bizonyítékkal szolgáltak arra, hogy a Kr. e. VIII. században a görögök használták az írást. Ma már egyetlen hozzáértő sem vonja kétségbe, hogy az *Iliász* költőjének (akár Kr. e. 730 körülre tesszük az időt, amikor alkotott, akár két nemzedékkel későbbre) módja volt írásban megfogalmazni és kidolgozni művét, még ha a költőmesterségnek az a hagyománya, amelyhez kötődött, az orális dalnokok írást, írásbeliséget megelőző korából származott is.

A filológus szakma számára is megnyugtató módon csak Wolfgang Schadewaldt rehabilitálta Homéroszt – az 1938-ban megjelent *Iliász-tanulmányai*ban –, meggyőzően rámutatva az *Iliász* költőjére jellemző szerkesztésmódra, amelyet összefoglalóan „építő stílusnak” nevezett, s amely olyan léptékű feszültségíveket képes fölépíteni és kitartani, melyekkel az analitikusok részletekhez tapadó, nagyobb egységek felmérésére képtelen irodalomszemlélete egyszerűen nem tudott mit kezdeni. Az *Iliász-tanulmányok* megjelenését követő évtizedekben Schadewaldt nemcsak az egész műben megmutatkozó karakterábrázoló művészetet tudta lényeglátóan jellemezni és méltatni, hanem az átgondolt nagykompozíciónak egy, az emberi létről alkotott, költőileg jelentős koncepciójával való összefonódását is. (Thomas A. Szlezák: Homérosz, Atlantisz, 2016).

Friedrich Nietzsche: Homérosz és a klasszika-filológia

– részletek –

A tudomány és a művészet közös vonása, hogy számukra a leghétköznapi dolog is úgy jelenik meg, mint valami teljesen új és vonzó jelenség, sőt mintha egy varázslat hatalma révén az épp

hogy megszületett volna, s most élnék át első ízben. Az élet érdemes rá, hogy éljük, mondja a művészet, a legszebb csábító; az élet érdemes rá, hogy megismerjük, mondja a tudomány. E szembeállításból következik a belső, és gyakran oly szívtépően megnyilvánuló fogalmi ellentmondás, amely ennek folytán s e fogalom irányításával a klasszika-filológiai tevékenységben is megnyilatkozik. Ha tudományosan viszonyulunk az ókorhoz, próbáljuk bár a történész szemével ragadni meg azt, ami létrejött, avagy az ókori mesterművek nyelvi formáit a természetkutató módjára osztályozni, összehasonlítani, esetleg néhány morfológiai törvényre vezetni vissza: mindig elveszítjük azt, ami éltetően művel, az antik légkör igazi illatát, s elfelejtjük azt a sóvárgó késztetést, amely értelmünket és vágyainkat nyájas kocsihajtónk, az ösztön hatalmával vezette a görögökhöz. Itt kell egy egészen határozott és eleinte igen meglepő ellenségeskedésre hívnunk fel a figyelmet, ami a filológia számára mindig a legsajnálatosabb. Épp azokból a körökből ugyanis, amelyek segítségére a legbiztosabban kell számítsunk, az ókor művészi barátainak, a hellén szépség és nemes egyszerűség forró tisztelőinek köréből hallatszanak olykor olyan hamis hangok, mintha épp maguk a filológusok volnának az ókor és az ókori ideálok tulajdonképpen ellenségei és elpusztítói. Schiller vetette szemére a filológusoknak, hogy szétszaggatták Homérosz koszorúját. Goethe, aki korábban maga is Wolf Homéroszról vallott nézeteinek volt a híve, „hűtlenségének” e sorokkal adott hangot:

A tisztelettől éles ésszel
 óvott minket sok ókorász,
 s mi aláírtuk könnyű kézzel,
 hogy fércmű csak az Iliász.

Ne sértsen senkit árulásunk;
 mert meggyőzőbb az ifjúság,
 kedvesebb őt egészbe' látnunk,
 és mint egészet élni át.

A kegyelet és tisztelet e hiányának oka, úgymond, bizonyára mélyebben rejlik: és sokan ingadoznak, hogy vajon általában hiányoznak-e a filológusokból a művészi képességek és érzések, s ezért képtelenek megfelelni az eszményképnek, avagy a tagadás szelleme, egy destruktív, képromboló irányzat kerítette-e őket hatalmába. Ám ha még a klasszika-filológia barátai is ilyenfajta aggályokkal és kételyekkel ítélik eleve kérdésesnek a mai klasszika-filológia egész jellegét, akkor ugyan mekkora hatásra tehetnek szert a „realisták” kitörései és a nap hőseinek frázisai? [...] Vizsgáljuk hát meg erről az álláspontról az úgynevezett homéroszi kérdést, azt, amelynek legsúlyosabb problémájáról Schiller mint tudós barbárságról beszélt.

E legsúlyosabb problémán Homérosz személyiségének kérdését értjük.

Mostanában mindenünnen azt a nyomatékos állítást hallani, hogy a Homérosz személyiségére vonatkozó kérdés tulajdonképpen ma már nem korszerű, és teljes mértékben távol esik az igazi „homéroszi kérdéstől”. Természetesen elismerhetjük, hogy egy adott időszak, tehát például filológiai jelenkorunk számára az illető kérdés középpontja valamelyest eltávolodhat a személyiségproblémától: hisz épp a jelenben teszik a leggondosabb kísérletet arra, hogy a homéroszi költeményeket a személyiség voltaképpen segítségül hívása nélkül, mint sok személy alkotását szerkesszék meg. De ha egy tudományos kérdés középpontját joggal találjuk meg ott,

ahonnan az új nézetek egész özöne kiáradt – azon a ponton tehát, ahol a tudományos rész kutatás a tudományos és kulturális élet egészével érintkezik –, vagyis ha a középpontot egy kultúrhistoriai értékmeghatározás szerint jelöljük ki, akkor a Homérosz-kutatások területén is a személyiség kérdésénél kell megállnunk, mint egy egész kérdésciklus voltaképpen gyümölcsöző magvánál. Homérosz ugyanis az, akin a modern világ egy nagy történelmi szempontot – nem akarom azt mondani, hogy tanult meg, hanem – első ízben érvényesített, s anélkül, hogy már itt kimondanám véleményemet arról, hogy vajon szerencsés kimenetelű volt-e vagy lehetett-e ez a próba épp ezen a tárgyon, mégis az első példa volt e termékeny szempont alkalmazására. Itt lehetett megtanulni, hogy a régebbi népek életének látszólag tényszerű alakjaiban tömörre sűrűsödött elképzeléseket ismerni fel, itt méltányolták először a népléleknek azt a csodálatos képességét, hogy az erkölcsi és hitbéli állapotokat a személyiség formájába képes önteni. Miután a történelmi kritika teljes biztonsággal kerítette hatalmába azt a módszert, amely látszólag konkrét személyiségeket semmivé foszlat, megengedett, hogy az első ilyen kísérletet fontos eseménynek nevezzük a tudományok történetében, teljességgel eltekintve attól, hogy ebben az esetben ez sikerült-e.

A dolgok szokásos menete az, hogy egy korszakalkotó leletet egész sor feltűnő előjel és előkészítő rész megfigyelés szokott megelőzni. A fenti kísérletnek is megvan a maga vonzó előtörténete, igaz, egy meglepően távoli múltban. Friedrich August Wolf épp ott vette föl a kutatás fonalát, ahol a görög ókor kiengedte kezéből azt. A nagy alexandriai grammatikusok kora volt az a csúcspont, amit a görögök irodalomtörténeti stúdiumai és egyúttal ezek középpontja, a Homérosz-kérdés valaha is elért. E csúcspontig a Homérosz-kérdés egy egyenletes fejlődési folyamat hosszú láncolatán haladt keresztül, amelynek utolsó, egyszersmind az antikvitás számára egyáltalán még elérhető láncszemeként megjelenik e grammatikusok álláspontja. Ők az *Ilíaszt* és az *Odüsszeiát* az egy Homérosz alkotásaként fogták fel: lélektanilag lehetségesnek ítélték, hogy összkarakterükben ennyire eltérő művek egy génusztól pattantak elő: szemben a khórizontessel [szétválasztó, aki a műveket két különböző költő alkotásnak tartja – a szerk.], akik az ókor véletlenszerű, egyedülálló egyedeinek legmesszemenőbb szkepszisét, de nem magának az ókornak a szkepszisét jelentik. Hogy a két eposz eltérő összhatását egy költőt feltételezve megmagyarázzák, az életkorokat hívták segítségül, s az Odüsszeia költőjét a lemenő Naphoz hasonlították. E kritikusok szeme fáradhatatlanul éles és éber volt a nyelvi és gondolati kifejezés különbségeire; egyúttal azonban kigondolták a homéroszi költészetnek és hagyományának történetét is, amely szerint ezek az eltérések nem Homéroszt, hanem a szövegek rögzítőit és előadóit terhelik. Úgy vélték, hogy Homérosz költeményeit egy ideig szóban adták tovább, kiszolgáltatva improvizáló, olykor feledékeny énekmondók torzításainak. Egy adott időpontban, Peiszisztratosz [athéni türannosz, i.e. 560–527 – a szerk.] idején állítólag könyvekbe gyűjtötték össze a szóban élő töredékeket, de megengedték a szerkesztőknek, hogy gyöngé és zavaró dolgokat is hozzátoldjanak. Ez az egész hipotézis a legjelentősebb azoknak az irodalmi stúdiumoknak a területén, amelyeket az ókor fel tud mutatni; Homérosz szóbeli terjedésének elismerése egy könyvektől tudós kor megszokásának súlyával szemben az antik tudományosság különösen bámulatraméltó csúcspontját képezi. Ezekről az időktől Friedrich August Wolf koráig egy roppant vákuumon kell átugranunk; e határon túl azonban a kutatást ugyanazon a ponton találjuk, ahol az ókornak elfogyott az ereje, hogy továbblépjen, és közömbös, hogy Wolf biztos tradíciónak vette azt, amit maga az ókor hipotézisként állított fel. E hipotézis jellegzetes vonásaként azt jelölhetjük meg, hogy Homérosz személyiségét a legszorosabb értelemben veszi komolyan, hogy egy személyiség megnyilvánulásaiban mindenütt feltételezi a törvényszerűséget és

a belső összhangot, hogy két remek mellékhipotézissel mindent eltörölhetünk, mint nem-homéroszit, ami ellenáll ennek a törvényszerűségnek. De ugyanez az alapvonás, amely egy természetfölötti lény helyett egy megfogható személyiséget akar felismerni, éppúgy végigjárja mindazokat a stádiumokat, amelyek ehhez a csúcsponthoz vezetnek, ráadásul egyre nagyobb energiával és növekvő fogalmi világossággal. Egyre erősebben érzik és hangsúlyozzák az egyénit, egyre erősebben követelik az egy Homérosz pszichológiai lehetőségét. Ha e csúcsponttól lépésenként visszafelé haladunk, a Homérosz-probléma arisztotelészi felfogásával találkozunk. Arisztotelész számára Homérosz a hibátlan és tévedhetetlen művész, aki nagyon is tudatában van céljainak és eszközeinek: de abban a köztudat iránti naiv odaadásban, amely a *Margitészt*, minden komikus eposz mintaképét is Homérosz tulajdonítja, még a történelmi kritika kiskorúságának egy szempontja mutatkozik meg. Arisztotelésztől még továbbhaladva visszafelé egyre fokozódik a képtelenség egy személyiség megragadására; egyre több költeményt halmoznak Homérosz nevére, s minden kor abban mutatja meg kritikai fejlettségét, hogy mennyi és mi az, amit mint homéroszit elfogad. E hosszú visszafelé lépkedés közben akaratlanul is azt érezzük, hogy Hérodotoszon túl egy olyan periódus húzódik, amelyben nagy eposzok áttekinthetetlen áradatát azonosították Homérosz nevével.

Ha magunkat Peiszisztratosz korába helyezzük, úgy akkoriban a „Homérosz” szó a legeltérőbb dolgok sokaságát foglalta magába. Mit jelentett akkoriban Homérosz? Az a kor nyilvánvalóan úgy érezte, hogy képtelen egy személyiséget és megnyilatkozásainak határait tudományosan átlátni. Homérosz itt majdnem üres hüvellyé vált. S itt lép elénk a legfontosabb kérdés: mi van e korszak előtt? Üres névvé párologott volna lassacskán Homérosz személyisége, minthogy nem tudták azt megragadni? Avagy akkoriban naiv népi módon az egész hősi költészetet megszemélyesítették és Homérosz alakján tették volna szemléltetővé? Egy személyből csináltak ezzel fogalmat, vagy egy fogalomból személyt? Ez a tulajdonképpeni „homéroszi kérdés”, ez a bizonyos központi személyiségprobléma.

De a válaszadás nehézsége csak nő, ha egy más oldalról, és pedig a fennmaradt költemények szem-pontjából próbálkozunk a felelettel. Ahogy manapság nehéz, és komoly erőfeszítést igényel, hogy magunk számára érthetővé tegyük a gravitáció törvényének paradoxonját, vagyis hogy a Föld megváltoztatja mozgásformáját, ha a térben egy másik égitest, anélkül hogy ennek a Földdel anyagi kapcsolata lenne, megváltoztatja helyét: így jelenleg fáradságos teljes benyomást szerezni e csodálatos problémáról, ami kézzől kézre vándorolva egyre jobban elvesztette eredendő, nagyon is feltűnő jellegét. Költői alkotások, amelyekkel versenyezni a legnagyobb géniuszoknak is inába száll a bátorságuk, amelyekben minden művészeti korszak számára örökké elérhetetlen példaképek rejlenek; s költőjük mégis csak egy üres név, összetörik, ha hozzáérünk, és sehol nem lelmi egy irányító személyiség biztos magvát.

Harcba ki szállna az isteni renddel?
s harcba az Eggyel?

– mondja maga Goethe, s ha volt valaha géniusz, aki a homéroszi elérhetetlenség eme titokzatos problémájával viaskodott, akkor ő az volt.

Úgy látszott, hogy a népköltészet fogalma hídként vezethet át ezen a problémán: minden egyes alkotó egyéniségnél mélyebb és eredetibb erőnek kellett itt működnie, ezeket a felmérhetetlen költeményeket a legboldogabb nép, a maga legboldogabb korszakában, a

legelevenebb fantáziával és költői formáló erővel teremthette. Ilyen általánosságban a népköltészet gondolatában van valami mámorító; művészi jóérzéssel fogadjuk egy népi sajátosság széles körű, óriás erejű kirobbanását, s úgy örülünk e természeti jelenségnek, ahogyan egy feltartóztathatatlanul áradó vízzuhatagnak örülni lehet. Amint azonban közelíteni akarnánk e gondolathoz, s szembe akarnánk nézni vele, a költői *néplélek* helyére akaratlanul is egy költői néptömeget teszünk, népi költők hosszú sorát, akiknek az egyedisége semmit sem jelentett, de akikben a néplélek hullámverése, a népi látás szemléletes ereje, a népi fantázia legtöretlenebb bősége hatott: egy korhoz, egy költészeti műfajhoz, egy anyaghoz tartozó őseredeti génuszok sorát.

Ám egy ilyen elképzelés joggal váltott ki bizalmatlanságot: vajon ugyanaz a természet, amely legritkább és legpompásabb gyümölcsével, a géniusszal olyan szűkmarkúan és takarékosan bánik, épp ezen egyetlen ponton, egy megmagyarázhatatlan szeszély esetében lett volna pazarló? S itt tért vissza az elgondolkoztató kérdés: nem érhetnénk-e be vajon egyetlenegy géniusszal, és nem lehetne-e megmagyarázni ennek az elérhetetlen kiválóságnak a meglétét? Most nyílt csak rá a tekintet arra, mi is az, amiben ez a kiválóság és egyedülállóság fellelhető. Képtelenség, hogy ez valamennyi mű koncepciójában ott legyen – mondaná az egyik párt –, hisz ez a koncepció telis-tele hiányossággal; de bizonyára az egyes dalban, általában az egyesben ott található, de semmiképp sem az egészben. Egy másik párt ezzel szemben a maga számára Arisztotelész tekintélyét érvényesítette, aki épp az egész elgondolásában és megválasztásában csodálta meg leginkább Homérosz „isten” természetét; ha ez az elgondolás nem világlik ki eléggé, akkor az olyan hiányosság, amit nem a költőnek, hanem a hagyománynak kell tulajdonítani; az átdolgozások és betoldások következménye ez, amelyek az eredeti magot lassan elfedték. Az első irányzat minél inkább az egyenlenségeket, ellentmondásokat és összekuszálódásokat kutatta, annál határozottabban vetette el a másik mindazt, ami érzése szerint az eredeti elgondolást elhomályosította, hogy amennyire lehet, a kihámozott őseposzt tartsa kezében. A második irányzat lényegéből fakadt, hogy kitartott az egy korszakalkotó géniusz mellett, aki nagy, művészi eposzok alapítója. A másik irány ezzel szemben ide-oda ingadozott aközött, hogy feltételezzen egy géniuszt és számos jelentéktlenebb epigont, másrésről pedig egy hipotézist, amelynek egyáltalában csupán egy sor tisztességes, de középszerű énekmondó egyéniségre van szüksége, de feltételez egy titokzatos, folytonos áramlatot, egy mély művészi népöszönt, ami az egyes énekmondóban mint közömbös médiumban nyilatkozik meg. Ennek az irányzatnak a következménye, hogy a homéroszi költemények hasonlíthatatlan erényeit mint e titokzatosan áramló ösztön kifejezését ábrázolja.

Ezek az irányzatok mind abból indulnak ki, hogy az eposzok jelenlegi állagának problémája az esztétikai ítélet álláspontjából megoldható: a döntést annak a határvonalnak a helyes megszabásától várják, amely a zseniális individuum és a költői néplélek között húzódik. Vannak-e jellemző különbségek a zseniális individuum és a költői néplélek megnyilvánulásai között?

Ez az egész szembeállítás azonban jogtalan és megtévesztő. Erre tanít a következő megfontolás. A modern esztétikában nincs veszélyesebb ellentét, mint ami a népköltészet és az egyéni költészet, vagy ahogy nevezni szokták: műköltészet között létezik. Ez az a visszahatás vagy ha akarjuk: tévhit, amit a történeti-filológiai tudomány következményekben leggazdagabb felfedezése, a néplélek felismerése és méltányolása vont maga után. Ugyanis először ez adott alapot a történelem megközelítően tudományos szemléletéhez, amely addig és számtalan formában egyszerű anyaggyűjteménynek számított, azzal a kilátással, hogy ez az anyag a

végtelenségig halmozódik; s ebben az örökké új hullámverésben soha nem sikerül törvényt és szabályt felfedezni. Most értették meg először az egyes ember elenyésző kicsinységénél nagyobb individualitások és akaratnyilvánulások régóta érzett hatalmát; most ismerték fel, hogy az akarat birodalmában minden valóban nagy és messze ható dolog legmélyebb gyökere nem az akarat oly rövid életű és erőtlen egyedi alakjában leledzik; most végre kiéreztek a nagy tömeg-ösztönöket, az öntudatlan népösztönöket mint az úgynevezett világtörténelem tulajdonképpeni hordozóit és mozgatóit. De az újonnan fellobbanó láng árnyékot is vetett: és épp ez az az előbb említett tévhit, amely a népköltészetet szembeállítja az egyéni költészettel, miközben a néplélek homályosan körvonalazott fogalmát a legkétségszűbevonhatóbb módon a népszellem fogalmává bővíti. Egy analógia útján létrejött, kétségkívül csábító következtetéssel visszaélve jutottak oda, hogy tíz intellektus és a művészi ideák birodalmára is alkalmazták azt a nagyobb individualitásról szóló tételt, amelynek csak az akarat birodalmában van értéke. Soha nem hízelegtek jobban a csúf és filozófiátlan tömegnek, mint itt, ahol a géniusz koszorúját helyezték tar fejére. Körülbelül úgy képzeltek, mintha egy kis mag köré egyre újabb héjak rakódnának le, azt gondolták, hogy a tömegnek ezek a költeményei valahogy úgy keletkeztek, akár a lavinák, vagyis mozgás közben, a hagyomány árjában. De azt a kis magot hajlamosak voltak lehetőleg kicsinek feltételezni, úgyhogy alkalomadtán le is lehetett vonni anélkül, hogy az össztömegeből bármit is vesztek volna. E szemlélet számára tehát hagyomány és hagyományozott dolog éppenséggel egy és ugyanaz.

A valóságban azonban egyáltalán nem létezik a népköltészet és egyéni költészet ilyen ellentéte: ehelyett minden költészetnek, és természetesen a népköltészetnek is szüksége van egy közvetítő egyénre. Ennek a legtöbbször rosszhiszemű szembeállításnak csak akkor van értelme, ha egyéni költészetten olyan költészetet értünk, ami nem a népi érzés talaján nőtt, hanem egy nem-népi alkotóra vezethető vissza, és nem-népi atmoszférában, hanem, mondjuk, a tudós dolgozószobájában hozták létre.

A költői tömeget feltételező tévhittel összefügg az a másik babona is, hogy a népköltészet minden népnél egy adott korszakra korlátozódott, azután kihalt: az első tévhitből kétségtelenül ez következik. E felfogás szerint a fokozatosan kiháló népköltészet helyére a műköltészet lép, már nem egész tömegek, hanem egyes elmék műve. De ugyanazok az erők, amelyek egykor léteztek, még most is működnek; s a forma, amelyben hatnak, még mindig ugyanaz. Egy irodalmi kor nagy költője még mindig népköltő, és semmilyen értelemben sem kevesebb, mint bármely régi népköltő egy írott irodalom nélküli korban. A kettőjük közti egyetlen különbség nem költeményeik keletkezésére, hanem valami egészen másra vonatkozik, éspedig az átörökítésre és terjedésre, egyszóval a *tradícióra*. Ez ugyanis, a gúzsba kötő betűk segítségével nélkül, örök mozgásban van, kitéve annak a veszélynek, hogy idegen elemeket fogad be, azoknak az individualitásoknak a maradványait, amelyeken át a hagyomány útja vezet.

Ha mindezeket a tételeket a homéroszi költeményekre alkalmazzuk, akkor arra az eredményre jutunk, hogy a költői néplélek elméletével semmit nem nyerünk, s hogy a költői individuumra minden körülmények között rá vagyunk utalva. Az a feladat tehát, hogy megragadjuk az individuálisát, és jól megkülönböztessük attól, amit a szóbeli tradíció árjában bizonyos mértékig hozzátoldoztak – s ami a homéroszi költemények fölöttébb jelentősnek számító alkotórésze.

Mióta az irodalomtörténet megszűnt regiszter lenni – vagy éppenséggel többé már nem lehet az –, egyesek azzal próbálkoznak, hogy megtalálják és megfogalmazzák a költők individualitását. Ezzel a módszerrel együtt jár egy bizonyos mechanizmus: meg kell magyarázni,

következésképpen okokból kell levezetni, hogy miért mutatkozik ez vagy az az individualitás így és nem másként. Felhasználják ehhez az életrajzi adatokat, a környezetet, ismeretségeket, a korabeli eseményeket, s azt hiszik, hogy mindezen összetevők keverékéből kikotyvasztható a kívánt egyéniség. Azt sajnos elfelejtik, hogy épp a sarkalatos pontot, a definiálhatatlanul egyedit nem kaphatják meg eredményül. Minél kevesebb a bizonyosság a korról és az életről, annál kevésbé alkalmazható ez a mechanizmus. Ha viszont csak a művek és a név áll rendelkezésünkre, akkor baj van az egyediség kimutatása körül, legalábbis az említett mechanizmus művelői számára; különösen nagy a baj, ha a művek nagyon tökéletesek, ha népköltészeti alkotások. Mert a nép géniusától való eltérések, a túlzások és elgörbült kontúrok azok, amin ezek a mechanikusok az egyedit a leghamarabb tetten tudják élni: minél kevesebb tehát a túlzás egy költészetben, annál halványabbra sikerül költőindividuumának rajza.

Azonnal készek voltak rá, hogy a homéroszi költeményekben felfedezni vélt összes túlzást, mindazt, ami gyenge vagy mértéktelen, a gyatra tradíciónak róják fel. Mi maradt hát meg mint egyedien-homéroszi vonás? Semmi más, mint szubjektív ízlés szerint kiválasztott, különösen szép és kiemelkedő helyek sora. Az esztétikai egyedülállóság foglatát, amit művészi képessége szerint az egyes ember elismert, most Homérosznak nevezte.

Itt van a homéroszi tévedések középpontja. A Homérosz név ugyanis kezdettől fogva sem az esztétikai tökéletességre, sem pedig az *Iliászra* és az *Odüsszeiára* nem vonatkozott szükségszerűen. Homérosz mint az *Iliász* és az *Odüsszeia* költője nem történeti hagyomány, hanem *esztétikai ítélet*.

Az egyetlen út, ami visszavezethet minket Peiszisztratosz korán túlra és a Homérosz név jelentésének ügyében is előbbre visz; egyfelől a homéroszi városmondákon át halad. Ezekből a legegységértelműbben kiviláglik, hogy az epikus hősköltészetet mennyire azonosnak tartják mindenütt Homérosszal, ezzel szemben az *Iliász* és az *Odüsszeia* költőjeként sehol sem jelent mást, mint mondjuk a *Thébaisz* vagy egy másik ciklikus eposz költőjét. Másfelől a Homérosz és Hésziodosz versengéséről szóló ősi mese arra tanít, hogy e nevek kimondásakor egykoron két epikai irányt érzékeltek: a heroikust és a didaktikust, s hogy ezzel Homérosz jelentőségét nem a formában, hanem az anyagban látták. Ez a Hésziodosszal folytatott kitalált verseny az individuálisnak még csak halvány előérzetét sem mutatja. De Peiszisztratosz korától fogva, a görög szépérzék bámulatosan gyors fejlődésével mind világosabban érezték ezeknek az eposzoknak az esztétikai értékülbségeit: az áradatból felmerült az *Iliász* és az *Odüsszeia*, s azóta mindig is a felszínen maradt. Az esztétikai kiválasztódás e folyamatában Homérosz fogalma egyre jobban leszűkült: Homérosznak, az epikus hősköltészet atyjának régi, az anyagban gyökerező jelentősége átalakult Homérosznak, az egyáltalában vett költészet atyjának s egyúttal elérhetetlen prototípusának esztétikai jelentőségévé. Ezt az átalakulást egy racionalista kritika kísérte, ami Homéroszt, a csodalényt egy lehetséges költőre fordította le, s ami a költő egységével szemben érvényre juttatta a számtalan eposz anyagbeli és formai ellentmondását, s Homérosz válláról lassacskán levette a ciklikus eposzok nehéz málháját.

Homérosz tehát mint az *Iliász* és az *Odüsszeia* költője esztétikai ítélet. Ezzel azonban még egyáltalán nem állítottuk a nevezett eposzok költőjéről, hogy ő is csak képzelődés, a valóságban esztétikai képtelenség lenne: ami valószínűleg csak kevés filológus véleménye. Legtöbben inkább azt állítják, hogy egy olyan költemény egészének tervéhez, mint az *Iliász*, egy individuum kellett, és épp ez lett volna Homérosz. Az előzőt el kell ismernem, de a másodikat a mondottak után tagadnom kell. Azt is kétségbe vonom, hogy az első pont elismeréséhez a legtöbben a következő

megfontolás alapján jutottak.

Egy olyan eposznak a szerkezete mint az Iliász, nem egész, nem organizmus, hanem rétegzett, az esztétikai szabályok szerint eljáró reflexió terméke. Egy művész nagyságának minden biztonnal mércéje, hogy mennyit tud egyszerre, egyetlen átfogó pillantással felfogni és a maga számára ritmikussá alakítani. Egy homéroszi eposz képeinek es jeleneteinek végtelen gazdagsága bizonyára nem tesz lehetővé egy ilyen átfogó pillantást. De ahol a művészi áttekintés lehetetlen, ott fogalmat fogalom mellé szoktunk állítani, és kigondolunk egy fogalmi séma szerinti elrendezést.

Ez annál tökéletesebben fog sikerülni, minél tudatosabban bánik az elrendező művész az esztétikai alaptörvényekkel: sőt még azt a látszatot is felkeltheti, mintha az egész egy erőteljes pillanatban mint szemlélhető egész lebegett volna előtte.

Az *Iliász* nem koszorú, de virágfüzér. Egy keretbe lehetőleg minél több kép van beletűzve, de az összeállítónak arra már nem volt gondja, hogy mindig tetszetősen és ritmikailag szépen csoportosítsa az összeállított képeket. Tudta ugyanis, hogy az egész senkinek se mutatkozik meg, csak a részlet. Az a bizonyos felfűzés azonban, mint egy még kevésbé fejlett, még kevésbé értett és általánosan nagyra tartott műértés megnyilatkozása, aligha lehetett a tulajdonképpeni homéroszi tett, a korszakalkotó esemény. Sokkal inkább épp a terv a legújabb produktum, jóval fiatalabb, mint akár Homérosz hírneve. Azok tehát, akik az „eredeti és tökéletes tervet kutatják”, benne egy fantom után kutatnak; hisz mikor hozzátársult a tervszerűség, épp lezárult a szóbeli tradíció veszélyes útja; azok a torzítások, amelyeket ez az út hozott magával, nem érinthették azt a tervet, amely nem is volt benne az áthagyományozott anyagban.

A terv viszonylagos tökéletlenségét azonban semmiképp sem szabad úgy magyarázni, hogy költőként valaki egészen más személyiséget tüntessünk fel, mint a tulajdonképpeni. Több mint valószínű, hogy mindaz, amit azokban az időkben tudatos esztétikai belátásból alkottak, mérhetetlenül elmaradt az ösztönös erővel záporozó dalok mögött. Sőt még egy lépéssel továbbmehetünk.

Ha összehasonlítóképpen a nagy, úgynevezett ciklikus költeményeket hozzuk fel, akkor ezáltal még inkább előtűnik az *Iliász* és az *Odiüsszeia* megtervezőjének az a vitathatatlan érdeme, hogy a komponálás e tudatos technikájában a viszonylag legmagasabbat nyújtotta; olyan érdem ez, amit eleve hajlandók volnánk ugyanannak az embernek a javára írni, aki az ösztönös alkotások birodalmában számunkra a legelső. Sőt talán nagy horderejű jelzést üdvözölhetünk ebben az összekapcsolásban. Vajon nem csupán a szinte szükséges rosszát jelentik-e mindazok az oly komolynak tartott, egészében véve azonban nagyon is szubjektíven értékelt gyengeségek és szövegromlások, amelyeket a hagyományozási periódus megkövesedett maradványainak szoktunk tekinteni – s amiknek a zseniális költő a nagyszerűnek szánt, majdnem példa nélküli és felbecsülhetetlenül nehéz komponálás közben áldozatul kellett essen?

Láthatjuk, hogy betekintésünk az ösztönösség és tudatosság gyökeresen eltérő műhelyeibe megváltoztatja a homéroszi probléma kérdésfeltevését is s én úgy gondolom, a lényeg megvilágításának javára.

Hiszünk az *Iliász* és az *Odiüsszeia* nagy költőjében – *de nem Homéroszban, mint aki e költő lehetne.*

Erről már döntöttünk. Az a korszak, amely a számtalan Homéroszról szóló mesét kitalálta, amely mítoszt költött Homérosz és Hésziodosz viadaláról, amely a ciklus összes költeményét

homéroszinak tekintette, nem esztétikai, hanem az anyagban rejlő egyedülállóságot érezte ki belőlük, mikor kimondta a „Homérosz” nevet. E kor számára Homérosz a művésznevek azon sorába tartozik, mint Orpheusz, Eumolposz, Daidalosz, Olümposz, vagyis egy új művészeti ág mitikus felfedezőinek sorába, akiknek ennél fogva hálával ajánlják mindazokat a későbbi gyümölcsöket, amelyek az új ágon teremtek.

Ehhez a hálás utókorhoz tartozik az a legcsodálatosabb génusz is, akinek az *Iliászt* és az *Odüsszeiát* köszönhetjük; ő is nevét áldozta az epikus hősköltészet ősatyjának, Homérosznak az oltárán.

Devecseri Gábor Homérosz-kalauza

Devecseri Gábor, a kiváló költő neve egybeforrt Homérosz-fordításaival. Szárnyas szavaival forrt egybe, gyakran idézzük tőle – tőlük –, hogy „rózsásujjú hajnal”, „okosszívü Pénelopé”, „merről járjátok a tengeri ösvényt?” vagy „lányom, mily szó szökkent ki fogad kerítésén?” Az *Iliászt* és az *Odüsszeiát*, e két hatalmas eposzt – amely a modern értelemben vett irodalom genezisét is jelenti – nem lehet máshogy lefordítani, mint a művel és a költővel való teljes azonosulással. Az azonosulás során pedig óhatatlanul olyan összefüggésekbe érez bele a műfordító, amely még a legalaposabb filológus szemét is elkerüli. A művészet és a tudomány vitájából pedig csakis az előbbi kerülhet ki győztesen, mert egy műalkotás mindig az örökkévalóságba rögzül, a tudományos elmélet érvényességét ellenben örökké javítgatni kell az újabb és újabb felfedezéseknek megfelelően. A költő-műfordító véleményét éppen ezért a tudósoknak is igen nagy becsben kell tartania, Devecseri Gábor pedig szívesen és igen bőségesen tudósított Homérosz-fordításairól és a költőóriás műveihez csodálatra méltó kalauzt adott.

Mindenekelőtt eloszlatta azt a makacs tévhitet (értsd: tudományos koncepciót), hogy két szerzőről lenne szó: „Az *Iliász*- és az *Odüsszeia*-költő személyének különválasztásának (amelyet pedig számos kutató vall) ellene mond e két eposz minden ízében közös módszerű megépítése. Világokat fogott össze, vett tenyerére ez a költő. [...] Az *Odüsszeia* Homérosz második eposza. Az első, az *Iliász* – ha az *Odüsszeia* felől vesszük szemügyre: – az eposz háttérének háttére. Mert az *Odüsszeia* cselekménye mögött nem az *Iliász* világa, nem Trója ostromának, bevételének eseményei állnak, illetve nem közvetlenül ezek. Hanem ami a Trója lerombolásától Odüsszeusz hazaérkezéséig eltelt tíz esztendőben történt: a hazatérések, ezek közül is elsősorban az akhájok legfőbb vezérének, Agamemnónnak hazatérése és keserű sorsa. Mint fekete körfüggöny, feszül az Odüsszeusz-történet háttéréül az Agamemnón-tragédia. Előtte a színpad, melyen az *Odüsszeia* napfényes alakjai mozognak. S a színpad hol krónikás, hol mesei. De ez a háttér mindig ott van mögötte.”

Homérosz világa tágabb értelemben a mindenkori emberi lélek feltérképezett tájaiba vezet,

amelyekben az újra meg újra ismétlődő emberi helyzetek és jellemek által létrehívott emberi történéseket bemutatja mozgásirányukkal, lehetőségeikkel együtt.

„A harag, amit Homérosz kezdőszóul e hősköltemény élére állított, kevesebb is, több is, mint a trójai háború indulatainak összessége. Kevéssel kevesebb, mérhetetlenül több. Annyival kevesebb, amennyivel a nem is az ellenségre, hanem a felületen kicsinyes ok miatt saját hadvezérére haragvó Akhilleusz haragja kisebb jelentőségű az egész trójai háborúnál. Annyival több, amennyivel az emberi indulat általában, minden súlyos következményű emberi indulat együtt, nagyobb jelentőségű, mint egyetlen háború. Az Iliász főhőse nem Akhilleusz, hanem a harag. Amely itt történetesen Akhilleuszé. Nem az ő személye áll és mozog az előtérben, hanem maga az indulat. De véleménye – tapasztalat szülte véleménye – neki is van róla. Határozott, meglepő; valamit, nem keveset, a költő véleményéből is sejtető. »Bár a viszály odaveszne ...« – mondja Akhilleusz:

Bár a viszály odaveszne az isteni s emberi szívből,
és a harag, mely a bölcseszüt is méregbe borítja:
édessége a csurgó mézénél is erősebb,
míg kebelünkben elárad, füstként felgomolyogva.

Különös szavak a csatakedvelő hős ajkáról. Nem különösek, ha látjuk, hogy költő a háborútól oly hevesen nem undorodik, ellene oly ékesszóló folyamatos panaszt nem emel, mint Homérosz, ennek a kezdettől végig háborúról szóló s a háború képeit alkotó kedvvel festő hőskölteményben. Indulatainkat tudomásul venni, kedvvel felfedezni, érezni, még gyötrő mivoltukban is élvezni, de megzabolázásukat, s ha iszonyúak, odaveszésüket áhítani – ez az, amit Akhilleusz, amit az Iliász, amit Homérosz sugall.

Erre figyeljünk, tehát mimagunkra, mikor arra, ami a trójai háború keretében játszódik. Akkor a kép kiárad a keretből, tengerré árad, amely az ismétlődő helyzetek, az egymásnak megfelelő jellemek, a számtalanszor teljesen azonos szövegű, de más-más helyzetben merőben más jelentésű ismétlődő sorok egymást vonzó-taszító, egymást birokra-táncra-ölelésre hívó hullámaival járja egyenletes nagy tengertáncát.

Sokat lehet megtudnunk a tengerről akkor, ha már egyetlen cseppjét is górcső alá tesszük; mint ahogyan az *Iliász*nak nincs egyetlen sora sem, s ha a szövegben elfoglalt helyével együtt vizsgáljuk, egyetlen szava sem, amelyet ne lehetne – ne volna izgalmas – *Iliász*-terjedelemben elemezni. De talán még többet tud meg a tengerről az, aki fejest ugrik belé és élvezettel, áhítattal ringatózik rajta.

Az *Odüsszeiá*ban pedig – két tengeren is. Homérosz eposz-tengerén, sorhullámain, sorcsoport-hullámhegyein – és a Homérosz-ábrázolta tengeren. Amely utóbbi egymagában is megint csak kettő: valóságos és mesei.

De aki áthajózik rajta, a hős, eggyé teszi ez utóbbi kettőt. Odüsszeusz – akárhol időzik is éppen – mindkettőnek középpontjában van.

S ami körülötte – az egy-ember körül – láthatár: az a világ.

Az *Iliász*ról elmondhattuk, hogy rólunk szól. Mindünkről együtt.

S az Odüsszeia?

Az is mindünkről – külön-külön.

Magányba-taszítottan külön? – folytathatnók a kérdést. Nem. Mindig a többiekkel, egymással való kapcsolatunkban. S ha erre épp nincs mód, akkor e kapcsolat lehetőségének, lehetőségeinek elgondolásában, sőt megteremtésében.

Odüsszeusz az, aki még a magányos szigeten is társadalmat teremt.

Szemben – (érdemes a gondolattal eljátszani) – Akhilleusszal, aki a hadak közepén is megteremti a maga duzzogó magányát.

Antiakhilleusz? Ha az, csak annyira, amennyire mind enmagunk ellentétei is vagyunk. Széles az emberi lélek skálája. S Homérosz a maga két legfőbb hőst a két szélső ponton helyezi el.”

A homéroszi eposzok egyes mondatai, sorai, mint a kristálylapocskák: egymáshoz hasonló, egymást ismétlő – de más-más helyzetben, tehát más-más jelentéssel és jelentőséggel ismétlő –, egymást tükröző lapocskák, amelyek varázsosan szép, gyönyörködtető, gazdag-ábrájú s mégis azonnal áttekinthető, tüstént érzékelhető, bonyolultságában is egyetlen szempillantással tisztán megérthető rendszerbe tömörültek. A homéroszi eposzoknak ez az örökmozgást sugalmazó, csillogó mozaikrendszere az egyes lapocskáknál is inkább tükrözi a teljes emberi életet; pontosabban: ez a rendszer teszi, hogy az egyes lapocskák mindegyike az összes többit is fölidézi, kényszerítő erővel emlékezetünkbe villantja, vagyis hogy szinte mindegyikük, külön-külön is a teljes eposzt tudja magából kivetíteni.

Nem arról van szó tehát – mint némely filológus hirdeti – hogy az ismétléseknek az a szerepe, hogy a rapszódósz visszataláljon a szöveghez, a hallgató pedig felidézhesse a már hallottakat. A homéroszi eposzok minden egyes sora a teljes életet mondja el.

„Az Odüsszeia első sora:

Férfiúról szólj nékem, Múzsá, ki sokfele bolygott

nagyon is nyilvánvalóan foglalja össze eleve – s kívánja is összefoglalni – az egész eposz tartalmát. Utolsó sora (az Ithakában, Odüsszeusz szigetén a hadak közt békét teremtő istennőről):

s Mentoréhoz volt az alakja s a hangja hasonló

már kevésbé azonnal-észrevehetően, de annál nagyobb erővel foglalja magába az egész eposz erkölcsi mondanivalóját: azáltal, hogy az istennő megjelenésénél is (mint végső sor) erősebben hangsúlyozza az istennő emberalakban való megjelenését, nem kevesebbet mond, mint azt, hogy a kiengesztelődés, a béke és összhang nem csoda; hogy elérhető; mert íme, ember érheti el; s hogy eszerint kell cselekedni. A sor az eposznak látszólag tompább végződése, valójában élesebb (mert gyöngéden, de mérhetetlen erővel nevelő) csattanója. Komoly szerepe, nagy feladata van. Mentor alakjának közbevetésével lépcsőt ad Athéna követhetőségéhez.

Nem először. De a leglényegesebb helyen. S annál szilárdabban, mennél inkább szembetűnő,

hogy előkészített, hogy ismétlődő sor.

Az ismétlődések zenei és értelmi ritmusa teszi legtöbbször jelentőssé, sokszorozza meg egy-egy sor, egy-egy sorcsoport szerepét.”

A homéroszi jellegű epikus nyelv képes már arra is, hogy egy-egy szónoklattal, egymásnak felelő – vagy egymásnak azonos sorszámában s azonos felépítéssel felelő – szónoklattal adja át a maga illetéknéppen megnövekedett „mondatainak” tagjait.

De csak a rögzített eposz, nem a homéroszi eposz, hanem Homérosz eposza képes arra, hogy egymástól távol is – és mégis félreérthetetlenül egymáshoz tartozóan – elhelyezzen ilyen mondattagokat. Eszmei mondatokat teremtve, melyek több éneknyi távolságra elágaznak. Mondandójuk azonban világos és azonnal érthető. Ilyen mondat két tagja a „Kik vagytok...?” kezdetű (egyszeri megjelenésében is geometrikus felépítésű) terjedelmes megszólítás az *Odüsszeia* harmadik és kilencedik énekében, egyfelől Nesztor, másfelől a Küklópsz ajkáról. Homérosznak e külön-külön is érthető és szépe mondatai együtt mérhetetlenül többet közölnek, mérhetetlenül jelentősebbé válnak. A hatást, amit keltenek, csak a végképp rögzített nagyeposz tudja érvényesíteni. Az *Ilíasz*-ban és *Odüsszeia*-ban számtalan ilyen példa akad. Mert e művek – a későbbi regényekkel ellentétben – nem pusztán alkalmat adnak ilyen epikus mondatokra, hanem éppen ilyenekből épülnek fel.

„Külön érdekes példája az *Odüsszeia* »epikus mondatainak« az, amelynek két, ellentétes tagja egymástól tizenégy éneknyi távolságban (s mintegy öt-öt éneknyi távolságban a szimmetrikusan felépített eposz kezdetétől, illetve végétől) helyezkedik el. Odüsszeusz búvóhelyet keres a számára ismeretlen phaiák parton. Talál is, egy szelíd- és egy vadolajfa egymásbafonódott ága alatt:

Át nem járta a fúvó szél nedves dühe őket,
nem nyilazott sugarával a fénylő nap se közékük,
rajtuk a záporosó sem járt át: annyira sűrűn
egybefonódva terültek szét; Odüsszeusz odabujt hát
lombjuk alá.

A tizenkilencedik énekben Odüsszeusz látogatást tesz anyai nagyapjánál, Autolükosznál, s Autolükosz fiaival együtt vadászatra indul.

Ott egy nagy vadkan sűrű cserjésben heverészett,
melyen a fúvó szél nedves dühe át sohasem járt,
nem nyilazott sugarával a fénylő nap se közéje,
rajta a záporosó sem járt át: oly sűrű cserjés volt az,
s közte avar gyűlt föl hullott levelekből.

Ebből a cserjésből ront ki a vadkan, tör egyenesen az őt megdárdázó Odüsszeusznak és megsebesíti. E szövegbeli szimmetria azonossága mellett ellentétpár is. Mert az így leírt búvóhely, mely itt a vadkant rejti Odüsszeusz elől, ott Odüsszeusz búvóhelye. Itt a természet szörnyetegét, a félelmes kant óvja Odüsszeusszal szemben, ott Odüsszeuszt a természet félelmes erőivel

szemben. (A »gonosz dér«-tól, a hajnali harmattól, a fagytól, és attól fél Odüsszeusz, hogy még a vadállatok »zsákmánya és falatja« lesz.) Ha a fordító e két hely azonosságával nem törődik – mert azt, hogy ne venné észre, ne venné tudomásul, mégsem tehetjük föl például olyan képzett filológus-fordítóról, mint... Anton Weiher akkor nemcsak szövegbeli azonosság nagyritmus-adó megvalósítását sikkasztja el, hanem a jellegzetesen homéroszi ellentétpárokban-gondolkodást is. – Ugyancsak a parnasszoszi jelenetben a várakozó vadkan meredező sörtéinek, lángokban lobogó szikrázó szemének képe és a meredezés igéje köt össze két verssort az *Iliász* ama soraival (XIII. 475, 474), melyekkel a költő a trójaiak rohamát váró, várakozó vadkanként dühös Idomeneuszt festi. – Egyike ez a sorpár azoknak az »ablakoknak«, melyeket a két eposz egymás világára minduntalan nyit. – Az *Odüsszeiá*ban a visszaemlékezések, az *Iliász*ban a hasonlatok nyitják leginkább az ilyen ablakokat, egyfelől a békés mindennapi élet világából a trójai háború képeire, másfelől a trójai csatasíkról a szántás-vetés, szüret, pásztorélet, vadászat, lakodalom, mindennapi békés munka jeleneteire. Az utóbbiak közül a legszélesebben táruló ablak Akhilleusz pajzsának (és a pajzs elkészítésének) leírása. De se szeri, se száma az olyan legapróbb – de igen nagy láthatárra (a testvéreposz egészére) kukucskáló – ablakoknak, mint a fent idézett egyezés. [...]

Homéroszról, a nagyterjedelmű hasonlatok költőjéről írván, nem félek a kezdő hasonlatot tovább tágítani: az ilyen részecskék nemcsak ablakokhoz hasonlítanak, hanem olyan ablakokhoz is, amelyekben tükör van, s amelyek egymás világának képeit sokszorosán tudják ide-oda küldözgetni. Az *Iliászból* *Iliászt* tükröző *Odüsszeia*-világot, az *Odüsszeiából* pedig *Odüsszeiát* tükröző *Iliász*-világot villantanak vissza nemegyszer. E bonyolult és mégis oly könnyen megérthető tükörjáték nélkül, a formuláknak egymás képeit egymásban sokszorosán felvillantó játéka nélkül nincs homéroszi versművészet, nem lehet tehát valóban hű Homérosz-fordítás sem.”

Ballai László: A trójai háború

I.

Homérosz eposzai az i.e. VIII. században, a görög gyarmatosítás korszakában keletkeztek, és saját, „archaikusnak” és az ezt megelőző, „sötétnek” nevezett kor viszonyai tükröződnek bennük. A tengeri felfedezések, az erőforrások megszerzésére, az Égei-, a Márvány- és a Fekete-tengert összekötő tengersizorok stratégiai ellenőrzéséért vívott folyamatos küzdelmek már az Argonauták mítoszában megjelennek. Az *Argó* hajósai, Hellász legkiválóbb hőszai – köztük Héraklész, Kasztór, Polüdeikész és Péleusz, Akhilleusz apja – Iaszón vezetésével a Fekete-tenger partján található kolkhiszi aranygyapjú megszerzésért bocsátották vízre könnyű sodrú gályájukat. A vállalkozást nem más, mint Laomedón trójai király akarta megghiúsítani flottájával a Hellészpontosznál várakozva az *Argóra*. Ám az istenek pártfogását élvező hősök nagy kerülővel

északról, a thrák partok mentén közelítették meg a szorost, kicselezve Laomedónt. A király, aki súlyos vámot vetett ki a Hellészpontoszon átkelő hajókra, Trója vaskos falait Poszeidón és Apollón istenekkel építtette fel, ám megtagadta az előre kikötött fizetséget. Bosszúból Poszeidón egy tengeri szörnyet küldött Trójához, hogy falja fel a szószegő fejedelem leányát, Hészionét. Laomedón Héraklészhoz fordult segítségért, neki ígérve azokat a lovakat, amelyeket hajdan nagyapja, Trósz kapott Zeusztól. A hős el is pusztította a szörnyet, ám a díját ő sem kapta meg. Később hat hajóval visszatért, elfoglalta Tróját, és Laomedónt fiaival együtt megölte, Priamosz kivételével, akit Hészióné ki tudott váltani tőle.

Priamosz hosszú időn át a leghatalmasabb fejedelmek közé tartozott, hiszen nem csak Trójában uralkodott, hanem a környező kis-ázsiai országok egész területén, Thrákia és az Égei-tenger több szigete felett is. Csakhogy Hekabétől született legkisebb fia, Parisz elrabolta Helenét, a spártai király, Menelaosz feleségét, és beállított vele Trójába. Mármost Parisz – akit hajdanán egy jóslat szavára születése után kitétek az erdőbe, hogy ott pusztuljon, de egy pásztor megtalálta és felnevelte – épp akkor bukkant fel szülővárosában lelki-furdalástól gyötört szülei legnagyobb örömére, amikor az emlékére rendezett ünnepi játékokat megrendezték (azon el is indult, meg is nyerte a díjat), így azután sokkal nagyobb elnézést tanúsítottak irányába, mint az szükséges lett volna. Akkoriban a nőrablás a házasság bevett formájának számított, ámde a szépfürtű Helené a világ legszebb asszonya volt. A kezéért versengő akháj fejedelmek ezért, Odüsszeusz tanácsára, egy ló feláldozott teteme felett ünnepélyes esküt tettek arra, hogy megsegítik Helené leendő férjét abban az esetben, ha netán asszonyát elrabolnák tőle. Parisz így tettével szülővárosára zúdította az összes akháj törzs vérbosszúját. Az akhajok Tróját tíz esztendei háború után foglalták el, porig rombolták és égették, férfilakosait és a gyermekeket kardélre hányták, a nőket pedig magukkal ragadták. Agamemnón jelesül a Parisz feltűnésekor Trója vesztét megjósoló Kasszandrát, aki görög földre lépve így szólott hozzá: „vérszagot érzek”. Ám ez újabb kasszandrai jóslat maradt.

II.

W. Dörpfeld a H. Schliemann által kiásott, Trójaként tekintett város rétegeit felfelé, kronológiai sorban megszámozta. A körülbelül i.e. 3000–2500 közötti időszakra tehető legősibb réteget nevezte el Trója I.-nek. Schliemann a gazdag kincsmellékleket rejtő, kora bronzkori Trója II. rétegben vélte fellelni az akhajok ostromának áldozatául esett város maradványait. Dörpfeld a Trója VI. réteg városát gondolta a nevezetes ostrom tárgyának, és ennek alapján a háború időpontját i.e. 1700 és 1250 közé helyezte. C. W. Blegen az i.e. 1250 és 1000 között épült Trója VII. réteg kezdő szakaszában (Trója VII/a) feltételezte a Homérosz megénekelte várost. Az innen előkerült tárgyi emlékek ugyanis a műkénéi civilizáció erőteljes hatását tükrözik, bizonyítva a szárazföldi Görögországgal kialakult szoros kapcsolatot, valamint egy nagyarányú tűzvész nyomait is mutatják. Dörpfeld és Blegen eredményei nyomán ma sokan úgy vélik, hogy a trójai háború i.e. 1250 körül zajlott le.

A Hettita Birodalom az i.e. XV–XIII. század során hatalmi dominanciáját kiterjesztette Kis-Ázsia nyugati részeire is. Ez, a későbbi görög nevén Kappadokiának nevezett vidékről kiindulva lendületes hódításokat véghezvivő állam a korszak legdinamikusabban fejlődő politikai szervezőereje volt. A fővárosában, Hattusában (a mai törökországi Bogazköy) előkerült, rendkívül

értékes ékírást tartalmazó állami levéltár dokumentumaiból több részletet tudhatunk meg a hettiták által Wilusa néven emlegetett Ilion (Trója másik görög elnevezése) i.e. XIII. századi történelméről. A görög akhájok régészetileg igazolt civilizációs befolyása a hettita elnevezésű Millawandában az .e. 1450-es évektől kimutatható. Ez a város Milétosszal azonosítható. Az i.e. XIII. század során a közelében kialakult akháj állam, Ahhiyawa kiterjesztette a fennhatóságát Millawandára, sőt – egy rebellis hettita kalandor, Piyamaradu Ahhiyawa támogatásával Wilusára is. Piyamaradut a hettita uralkodó, II. Muwatalli (uralkodott i.e. 1295–1272) űzte el. A hettiták Wilusa élére vazallus királynak Alaksandut tettek meg. Alaksandu lehet az Alexandrosz név hettita formája. Parisz trójai királyfi Alexandrosz néven is ismeretes. I.e. 1230 táján a Tróját uraló Walmut, valószínűleg Alaksandu fiát, megfosztották trónjától. Úgy látszik, hogy Millawanda ura, Atpa is részt vett elűzésében. Azonban utóbb a hettiták királya, IV. Tudhaliya (uralkodott i.e. 1237–1209) visszahelyezte őt a hatalomba, Millawanda élére pedig Atpa hettitabarát fia került.

A hettita források nem utalnak olyan nagyméretű fegyveres konfliktusra, amely Trója és a tömegesen mozgósított, a görög anyaország földjéről érkezett akhájok között zajlott volna le, és amely a város lerombolásával végződött. Az viszont világos, hogy akháj (Ahhiyawa-beli) támogatással minimum egyszer, de esetleg kétszer is letették trónjáról a trójai királyt. A régészeti ásatások ezzel összhangban informálnak arról, hogy a tárgyalt időszakra tehető kései Trója VI. és a korai Trója VII. rétegek városa egyaránt romba dőlt.

III.

„A régi időkre jellemző gyengeségnek nem elhanyagolható bizonyítéka számomra az a tény is, hogy, minden jel szerint, Hellász a trójai háború előtt nem kezdett semmiféle közös vállalkozásba – írja Thuküdidész. – A régiek közül Minósz volt az első, akiről a szájhagyomány révén tudjuk, hogy hajóhaddal rendelkezett; ő hatalmában tartotta a mai Hellén-tenger legnagyobb részét. Birtokba vette Kükládiát is, a legtöbb szigeten gyarmatot alapított, de előbb elűzte a káriaiakat, és a hatalmat saját fiaira ruházta. Természetesen igyekezett, amennyire lehetséges volt, megtisztítani a tengert a kalóztól, hogy bevételei minél biztosabban megérkezzenek.

A régi hellének ugyanis és azok a barbárok, akik a szárazföld tengerparti vidékein vagy a szigeteken laktak, mikor a hajózás révén sűrűbbé vált az emberek közti érintkezés, kalózkodásba kezdtek. A leghatalmasabbak vezetésével, akik részben saját hasznukat, részben a szegények megélhetését akarták biztosítani, megtámadták és kirabolták a meg nem erősített vagy kisebb településekből álló városokat, elsősorban ebből éltek, s már nemcsak hogy nem szégyelltek, hanem némiképpen még dicsőségnek is tartották ezt a foglalkozást.

Ezt még ma is bizonyítja a szárazföldön lakó néhány néptörzs, amelyek körében dicsőségnek számít az efféle sikeres vállalkozás, s a régi költők műveiben is mindenütt ugyanúgy megkérdezik a partra vetődöttektől, hogy nem kalózkod-e, és a megkérdezettek éppúgy nem tagadják le ezt a foglalkozást, mint ahogy a tudakozódók sem tartják megvetésre méltónak.

A szárazföldön lakók is fosztogatták egymást, s Hellász nagy részén napjainkig él ez a szokás, így az ozoliszi lokrisziaknál, az aitoliaiaknál, az akarnaniaiaknál s a szárazföld egyéb ottani vidékein lakóknál; a régi rabló életmód maradványa az itt lakóknak az a szokása is, hogy

állandóan fegyvert viselnek.

Nem kis mértékben űzték a kalózkodást a szigetlakók, a káriaiak és a föníciaiak. Ezt bizonyítja, hogy mikor az athéniaiak ennek a háborúnak [a peloponnészoszi háború, i.e. 431–404 – a szerk.] a folyamán megtisztították Délosz szigetét, s kiürítették az itt, a szigeten elhunytak sírját, ezeknek több mint felében káriaiakat találtak; fel lehetett ismerni őket a velük eltemetett harci felszerelésről s a temetkezésnek a káriaiaknál még ma is szokásos módjáról. De amikor Minósz megszerezte a tenger feletti uralmat, egyik nép könnyebben hajózhatott el a másikhoz, mert ő elűzte a szigetekről a gonosztevőket, s a legtöbbre új lakókat telepített. Így a tenger mellett lakók egyre jobban meggazdagodtak, és kezdtek mind nagyobb biztonságban élni, sőt – mivel a jólét folyását növekedett – néhol védőfalakat is emeltek.

S minthogy mindenki a maga hasznát nézte, a gyengébbek hajlandók voltak alávetni magukat az erősebbeknek, s a hatalmasabb városok, amelyek mindennek bővében voltak, kiterjesztették uralmukat a kisebbekre. S már inkább ezek a viszonyok jellemezték a helyzetet, amikor elindultak a trójai hadjáratra.

Úgy vélem, Agamemnón nem annyira azért bizonyult alkalmasnak a sereg összegyűjtésére, mivel ő volt a vezetője Helené kérőinek, akik esküvel elkötelezték magukat Tündareiosznak [Helené atyjának – a szerk.] mert ő volt köztük a leghatalmasabb. Ennek a hadjáratnak az alapján következtethetünk a megelőző állapotokra is.

Igaz ugyan, hogy Mükéné kicsiny volt, s egyik-másik akkori várost nem látnánk ma jelentősnek, mégsem volna helyes ennek alapján azt hinni, hogy a hadjárat nem volt olyan hatalmas, mint a költők lefestik, és mint a hagyomány állítja. Mert tegyük fel, hogy Lakedaimón városa elpusztul, s nem marad belőle semmi más, csak a szent helyek és az épületek alapja, úgy gondolom, a távoli jövőben a későbbi nemzedékek nagyon kételkedve hallgatnák, hogy milyen hatalmas volt, pedig a Peloponnészosz kétötöd része az ő birtokában van, s uralmát a félsziget egész területére és számos külső szövetségesre is kiterjeszti. Hatalma mindamellett jelentéktelennek látszanék, mivel a város nincs egybeépítve, nem található benne fényes szentélyek és épületek sem, hanem a régi hellének szokása szerint, falyszerűen húzódik szét. Ha viszont az athéniaiakat érné ugyanez a végzet, városuk látható maradványaiból hatalmukat kétszer akkorrá lehetne becsülni, mint amekkora a valóságban volt.

Nem kell tehát hitetlenkednünk, nem a városok külső képét, hanem hatalmát kell néznünk, s akkor elhithetjük, hogy ez a hadjárat jelentősebb volt minden megelőzőnél, noha elmarad a mostaniak mögött. S itt megint hitelt adhatunk Homérosz költeményeinek, bár igaz, hogy a hadjárat, amelyet a költő természetesen felnagyít és kiszínez, még így is elég jelentéktelennek látszik. Ő ugyanis az ezerkétszáz hajó között a boiótiaiak százhusz és Philoktésész ötven embert befogadó hajóit említi, s ezzel, gondolom, a legkisebbeket és a legnagyobbakat nevezi meg, de egyébként a hajók felsorolása közben sehol sem beszél a legénység számáról. Azt viszont, hogy az evezősök egyszersmind kivétel nélkül harcosok is voltak, Philoktésész hajójáról szólva közli, az evezősöket ugyanis egytől egyig úgy mutatja be, mint íjászokat. S nem valószínű, hogy sokan hajóztak volna velük utasként a királyokon s a főbb vezetőkön kívül, hiszen a fő feladat a harci eszközök tengeri szállítása volt, a hajóknak pedig nem volt fedélzete, hanem régi módon készültek, mint a kalózbárkák. Ha most a legnagyobb és legkisebb hajók között a középarányt vesszük, akkor – ahhoz képest, hogy egész Hellász állította ki – nem látszik nagynak a hadra kelt sereg létszáma.

Ez azonban nem annyira a lakosság csekély száma, hanem inkább az anyagi eszközök szűkössége miatt volt így. Az élelmezési nehézségek miatt vittek ugyanis magukkal kisebb sereget, csupán akkorát, amely – úgy remélhették – ott helyben, hadakozás közben is el tudja magát tartani. Megérkezésük után egy ütközetben felülkerekedtek – ez bizonyosan így van, hiszen különben nem vehették volna körül táborukat védősáncsal –, de úgy látszik, ezután nem fordították minden erejüket a küzdelemre, hanem az élelemhiány miatt nekiláttak megművelni a Kherszonésoszt és kalózkodni. Így aztán a trójaiak a szétszóródott ellenféllel szemben tíz évig könnyűszerrel állták a nyílt küzdelmet, s mindig azokkal harcoltak, akik éppen ott időztek.

Ha viszont a hellének elegendő élelemmel érkeznek, s a földműveléssel és kalózkodással mit sem törődve, teljes erejüket szüntelenül csak a hadakozásra fordítják, egyetlen csatában diadalmaskodva könnyen elfoglalhatták volna a várost. Hiszen még így is, seregük éppen ott tartózkodó részével, nem teljes számban is helyt tudtak állni, de ha állandó ostromzárát vonnak a város köré, rövidebb idő alatt és kisebb fáradsággal veszik be Tróját. Az anyagi eszközök szűkössége miatt azonban nemcsak a korábbi vállalkozások voltak jelentéktelenek, hanem a valóságban ez az addigiaknál jóval nevezetesebbé vált hadjárat is sokkal szerényebbnek bizonyult a hírénel és a költők műveiben megőrzött hagyománynál.”

IV.

A XX. századi összehasonlító eposzkutatás tanúsága szerint a világirodalom úgyszólván mindegyik nagy eposza valamely történelmi eseményhez kapcsolódik, amelyet az epikai kidolgozás számtalan változatában szívósan megőriz. Homérosz Priamosz városának tízéves ostromát elbeszélve kétségkívül arra a várdombra gondolt, amelyet ma Trójának nevezünk. Csakhogy Homérosz más névvel illette a helyet, s ennek jó oka volt: „Trója” nevű történelmi hely sohasem létezett. Priamosz városát az *Ilíasz*-ban körülbelül száz alkalommal mindig „Iliosz”-nak nevezik, s csak egyszer fordul elő az „Ilion” forma (15.71), amely az azonos helyen létesült későbbi görög település neve lett. A „Troie” ezzel szemben melléknévként elsődlegesen azt a vidéket jelöli, amelyet, mint a „Tróesz” (trószok) földjét, trójainak neveznek. A főnevesített „hé Troie” másodlagosan magára a helyre utal. Annak a régi településnek, amelyet ma Trójával azonosítanak, nem ismeretes a neve. Az i.e. II. évezredbeli hettita források tudnak egy „Wilusa” nevű helyiségről nyugaton, ám ennek Trójával való azonosítása (a távoli hangzásbeli hasonlóság: Iliosz ~ Viliosz alapján) nyelvtudományi szempontból nem fogadható el. Bizonyítható ellenben, hogy az Iliosz (Viliosz) régi görög név, amely Kis-Ázsiából visszavisz bennünket a görög anyaországba.

Ugyanez mondható el a „Tróesz” névről, amely egy Közép-Görögország északi részén élő törzs neve volt. Miként a többi törzsnév – a „mürmidónok” (Akhilleusz törzse), a danaók, az epeók („Danaoi”, „Epeoi”), a hellének, vagy az akhájok –, úgy ez az elnevezés is viszonylag korán kikopott a használatból. A történelmi időkben a görögök közt nem voltak már sem „trójaiak/trószok”, sem „mürmidónok”, sem „hellének” vagy „akhájok”. (Az utóbbi két név a görögség egészének megjelölésévé bővült.) A mükénéi korban azonban a trójaiaknak még létezniük kellett törzsként. Homérosznál előforduló neveik szinte kivétel nélkül görögök, két főhősük, Hektor és Antenór nevei pedig megtalálhatók a Püloszból való, lineáris B írást megőrző táblácskák legősibb görög nyelvű feliratában is. A „Trósz”, „Tróilosz” és „Trója” úgyszintén

Görögországhoz tartoznak: azt az attikai démoszt, amelynek a történelmi időkben Xüpeté volt a neve, eredetileg Trójának hívták. A pelaszgok, akik Kis-Ázsiában soha nem voltak honosak, Homérosznál a trójaiak szövetségesei, és a thesszáliai Larisszából jönnek.

Ezekből és számos más jelből már a korábbi Homérosz-kutatás is arra következtetett, hogy a trójai háborúról szóló monda eredetileg a görög anyaországban született, történelmi magva pedig az akháj törzs trószok törzse elleni helyi háborúja lehetett, amelyet a felső Szperkheiosz-völgyben vívtak. A görögök Kis-Ázsia nyugati partvidékén való letelepedésükkel párhuzamosan a régi elbeszéléseket átvitték az új településekre. A törzsnévként immár nem létező „trószok” elnevezéssel keleti, nem-görög ellenfeleiket illették, „akhájok” alatt pedig az egyesült görögséget értették.

A Törökország észak-nyugati részén magasodó Hisarlik-domb, a rajta található rommal aligha lehetett a tényleges trójai háború színhelye, és nem csak azért, mert Trója nevű város soha nem létezett. A régészeti leletek nem hozhatók fedésbe az Iliosz városáról Homérosz által rajzolt képpel sem. Nem bizonyítható, hogy a régészek által Trója VI-nak, Trója VII/a-nak illetve VII/b-nek nevezett, az i.e. 1240-es, 1200-as illetve az 1100- as évekhez rendelt rétegek bármelyikét háború rombolta volna le, és nem (ami valószínűbb) földrengés vagy tűzvész. Ám még ha bebizonyosodna is a háború ténye, akkor is hiányozna az arra utaló bizonyíték, hogy a várost görögök dúlták fel. A késő-mükénéi kor hatalmi viszonyai és technikai feltételei aligha tették volna lehetővé az egyesült görög törzseknek a hellészpontoszi város elleni közös katonai vállalkozását, ám ha sor került volna is ilyesmire, nem lett volna kifizetődő, a Hisarlik település ugyanis nem volt több régió gazdag és hatalmas központja, csupán egy – Mükéné hatalmas romjaihoz mérve – szerény erődtítmény.

Nándi Mihály: A hellénizmus

A hellénizmus mindenképp előtt görög nyelv helyes használatát jelenti. Arisztotelész tanítványa, Theophrasztosz a szónoki erények élére a hellénizmust állította, amely Ciceróra is nagy hatás tett. Diogenész Laertiosz a III. század vége felé így vélekedett: „A hellénizmus nem más, mint a tanult embereknek a szokványos beszédhibákat elkerülő, művészi és hibátlan kifejezésmódja.”

Iszokratész, a jeles athéni szónok a fenti gondolatot kitágítva már i. e. 380 körül leszögezte: „A hellén műveltség folytán a »hellén« elnevezés már nem is a származást, hanem a lelkiállatot jelöli, helléneknek most már nem a vérrokonság kapcsolataiban élő személyeket nevezik, hanem azokat, akik műveltségünk részesei.”

Ezzel szemben az i.e. III-II. századi, konzervatív zsidóság a hellénizmust a „pogányok” vallásaként fogta fel. S noha Gregorios, Nüssza püspöke a IV. században még differenciáltan állította szembe a kereszténységgel a hellénizmust és a barbár gondolkodást, az V. századi

keresztény „egyházttörténész”, Szókratész (micsoda névazonosság) a hellénizmust a pogányság szinonimájává süllyesztette. A középkor hajnalára tehát a „hellénizmus”, kimondójának értékítélete szerint, egyaránt megtestesítette a mintaértékű régi görög szellemiséget, vagy az elutasítandó pogányságot.

A „hellénizmus”, már mint történelmi kategória, a XIX. században bukkant fel ismét. J. G. Droysen *Nagy Sándor története* című, 1833-ban megjelent könyvében azon véleményének adott hangot, hogy a hellénizmus egyet jelent a görögséggel, és azt a jelenséget kell hellénisztikusnak nevezni, amelyben a civilizációs eredményeknek a görögről a nem görög etnikumra történő átvitele valósult meg. Következő, a hellénizmus történetéről szóló művében Droysen néhány gondolatát tovább érlelve eljutott odáig, hogy a hellénizmust egy kevert képződményként fogja fel, amely a görög és keleti elemekből egyaránt építkezett. „A Keletet és Nyugatot egymástól elválasztó korlátok ledőltek, és megnyílt az út, amely ezután a fejlődés és hanyatlás országait egymással egyesítette” – írta. Mindezzel Alexandros véghezvitte „nagy életének leghatalmasabb tettét”, amely egy új világkorszak princípiumaként jelent meg. Alexandros egyesítette „a görögség lobogó élni akarását, amelynek anyagra, és az ázsiai népesség halott tömegét, amelynek életre volt szüksége”. A diadochosok (utódhadvezérek) három évtizedes háborúskodása idején az e küzdelem által érintett területek népeinél „az új végre megszokássá” vált. Eltűntek a nemzetiségi előítéletek, és „az igényekben, szokásokban és nézetekben” végbement kölcsönös közeledés létrehozott egy új „társas létet”. Az attikai nyelv és szokás a fejedelmi udvarok csálhatatlan mintája lett. „Amikor a hellénizmus elveszítette politikai önállóságát a római állammal szemben, akkor viszont Rómában kezdte meg uralmát a szokás és a művelődés felett.” Így joggal lehet „a hellénizmust az első világegységnek” nevezni. A hellénizmus idején a görög világ „az államélet egy új és fejlettebb formájába” lépett. Droysen tehát a saját hellénizmus fogalmát a romanizáció analógiájára hozta létre.

Mindez Hegel történetfilozófiájának kiforgatásaként is felfogható. (Hegel műveinek népszerűsége akár fejre állításuk szép számával is mérhető, gondoljunk csak az ifjúhegeliánusokra, mindenek előtt Marxra vagy Nietschzére –, illetve Sorelre, a fasizmus szülőatyjára, aki a társadalmi szabadság motorjául a „nagy erőt”, a nemzetet mint egészet jelölte meg.) Hegel úgy látta, hogy a klasszikus korszak végén a görögség mély válságba sodródott, ezzel a szabadság fejlődése Görögországban túllépett zenitjén, és a fejlődés mint fejlődés a magasabb fokú szabadság felé nem a görögség további történetében mutatkozott meg, hanem a Római Birodalomban, azáltal, hogy a személyiség függetlenségét összhangba hozták az állam egyidejű elsőségével.

Nietzsche a legkevésbé sem lelkesedett a hellénizmus iránt: „...irigység, féltékenység és versengő becsvágy nélkül a hellén állam éppúgy elkorcsosul, mint a hellén ember. Gonosz es kegyetlen lesz, bosszúéhes és istentelen, röviden »Homérosz előtti« – és akkor már csak valami páni rémület kell hozzá, hogy elbuktsák és szétzúzzák. Spárta és Athén Perzsiának szolgáltatják ki magukat, ahogy Themisztoklész és Alkibiadész tették; elárulják mindazt, ami hellén, miután feladták a versengést, a legnemesebb hellén alapgondolatot; Nagy Sándor pedig, a görög történelemnek ez az eldurvított másolata és abbreviatúrája kitalálja mindenki hellénjét és az úgynevezett »hellénizmust«.”

W. W. Tarn 1927-ben megjelent, *A hellénisztikus civilizáció* című munkájában igen józanul felmérte, hogy a hellénizmus meghatározására irányuló kísérletek nem hoztak és talán nem is

hozhatnak megnyugtató végeredményt: „Mit is jelent a hellénizmus? – írta. – Valakinek görög és keleti elemekből összetevődött új kultúrát jelent; másnak a görög kultúra kiterjesztését a keletiekre; megint másnak az ősi görög civilizáció tiszta vonalának továbbélését; aztán ismét másnak azt, hogy ugyanazt a civilizációt új körülmények módosítják. Mindezek a nézetek tartalmazzák az igazságot, de nem képviselik a teljes igazságot. A hellénizmus csupán megegyezéssel jelölése három évszázad civilizációjának, amely időszak alatt a görög kultúra elterjedt messze az anyaországtól; egyetlen általános meghatározás sem érvényes rá egészen.”

A XX. században természetesen az emberek gondolkodására teljes mértékben rátelepedni kívánó totalitárius rendszerek ideológusai is megalkották a maguk hellénizmus definícióját. A szélsőjobboldali F. Taeger 1939-ben megjelent (és 1958-ban hatodszor is kiadott) *Az ókor* című könyvében annak ad hangot, hogy micsoda „szörnyű veszélyt” jelentett a hellénizmus a görögség számára, mert „az igazi vér csak szűkösén áramlott, és egyre inkább kiapadt”, szokássá vált makedónok és görögök kapcsolata olyan nővel, akik „idegen vérű” néprétegekből származtak. Taeger szerint egy „kevert faj” alakult ki, amely „a modern levanteiséghez hasonlóan egy kifejezetten kevert kultúrát hozott létre”, és ez a kultúra éppoly kevésbé volt örvendetes, mint „a régi keleti kultúrák képe, amelyek a görög formákkal és nézetekkel egy természetellenes kapcsolatba léptek”. Taeger kollégája, W. Wüst odáig ment a fasiszták által elvárt ostobaság kifejtésében, hogy a filozófiának (mármint ahogy ő a hellénizmus értette) nagyon kevés köze volt a valódi indogermánsághoz, mivel „elzsidósodott vagy elkeresztényesedett”.

„A hellénizmus nem egyéb, mint az ókori rabszolgatartó társadalom fejlődésének magasabb fokon való ismétlődése – szögezte le a szovjet A. B. Ranovics *A hellénizmus és történeti szerepe* című munkájában. – De mivel a görög (és a keleti) rabszolgatartó társadalom válságának eredményeképpen jött létre, nem oldott meg, nem is oldhatott meg egyetlen társadalmi ellentétet sem. Csupán bizonyos fellendülést idézhetett elő, főleg a keleti területeken, de ennek eredményei nem voltak és nem is lehettek sem tartósak, sem szilárdak.” Ranovics és követői az „osztályharc” sikere szempontjából értékelték a hellénizmust, és a legkevésbé sem zavarta őket, hogy az ókorban nem léteztek marxi értelemben vett társadalmi osztályok, így osztályharc sem igen következhetett be.

Lebegtessük egy pillanatra az elmélet-történet izgalmait! Az ember szívesen az elcsökevényesedett elméletek tárházába csukná a totalitarizmus végtelenül hazug, félrevezető cinikus és kirekesztő konstrukcióit, az olyasféle kora-középkori agyszülemények közé, mint hogy a hellénizmus egyet jelent a pogánysággal. Csakhogy ma is röpködnek az ezekkel rokon (vagy talán egyenesen velük egy töről fakadó), propagandisztikus célzatú és hamis identitástudatot ápoló jelmondatok, mint: „Európát a migránsoktól kell megvédeni”, illetve „a magyarok nem kívánnak idegenekkel együtt élni”. Holott a történelem tényei arra mutatnak rá, hogy a hellénizmus nem jelent mást, mint a migráció hatalmas hullámát, így a nemzetek és kultúrák keveredésének jelenségét. Ha tetszik, ha nem, ez a hatalmas erő formálta ki a mai Európa arculatát is, mert különben még mindig a kelták viaskodnának a rómaiakkal, mi pedig Közép-Ázsia pusztáin legeltetnénk az állatainkat a Kazár kaganátus segédnépeként. És kik az „idegenek”? Közép-Európa, a világ népeinek egyik olvasztótégelye, a mai magyarok genetikai összetétele sokkal erősebb hasonlóságot mutat a környező országok lakosságáéval, mint honfoglaláskori eleinkével, a társadalmi termeléshez és a kultúrához való viszonyunk pedig teljesen globalizált (gondoljunk csak az alkalmazott ipari és háztartási technológiákra, a divatra, az internetre, a televíziózásra valamint a pop-rockzenére).

A hellénizmus fogalmkörét a modern történettudós M. Rostovtzeff így közelítette meg: „Hellénisztikus világon én azt a világot értem, amely a Kelet Alexandrosz által történt meghódításával jött létre, és amely addig állt fenn, amíg az államok, amelyekbe ez szétoszlott, politikai függetlenségüket megőrizték, és a görögök ezekben az államokban vezető szerepüket az élet minden területén megtartották – vagyis körülbelül Alexandrosztól Augustusig.”

F. M. Heichelheim 1970-ben megjelent, *Antik gazdaságtörténet* című könyvében Nagy Sándortól Caesar koráig számította a hellénizmus korszakát, ám a hellénisztikus világ térbeli kiterjedését a Rajnától az Indusig és a Dunától Arábiáig tágította, amely azonban struktúráját illetően nem volt egységes: Belső magvát az „igazi hellénisztikus államok” alkották, míg külső peremén „önálló karakterű határállamok helyezkedtek el, amelyek az oikumené (a civilizált világ) befolyása alatt álltak, és hellénisztikus mintájúak voltak”. Ez utóbbiak közé számította például Rómát és Karthágót.

„A hellénizmust a görög társadalom válságát megoldó történelmi jelenségnek értékelem, amely határozott civilizációs, a történelmi és szellemi lét minden területére kiható fejlődést foglalt magában – írta kiváló ókortudósunk, Kertész István *A hellénizmus* című tanulmányában. – Úgy vélem, a görögség általános Kr. e. 4. századi anarchikus állapotából az jelentette a kivezető utat, hogy felemelkedett egy erősebb közösség, Makedónia, amely a maga hatalma alatt összefogta a széteső görögséget, és a Közel-Kelet meghódítására vezette. A hódítás sikere után lehetővé vált az antik társadalom magasabb szintű megvalósítása. Lehetővé vált, de a lehetőség realizálódása korszakonként és vidékenként erősen változó formában ment végbe. A hellénizmus korában az antik görög termelési viszonyok és civilizációs eredmények elterjedtek a Közel- és Közép-Keleten, és megtermékenyültek e vidékek addig megfelelően ki nem használt ember- és nyersanyag-forrásaival, valamint létező termelési gyakorlatával. Az érintett területek társadalmának és gazdaságának alapjaiban bekövetkezett különböző mértékű változást csakúgy, mint az ennek nyomán kialakult politikai intézményrendszert, kultúrát és vallást a görög vonások uralkodó jellege jellemezte (természetesen nem azonos mértékben), innen nyerte ez az új korszak a hellénisztikus elnevezést.”

Mára már leszögezhető, hogy a történészek körében elfogadottá vált a hellénizmus Nagy Sándortól Augustusig történő datálása, ám annak tartalma felett továbbra is ádáz viták dúlnak. Érthetetlen, hogy miért. Nagy Erzsébet, a Radnóti Miklós gimnázium történelemtanára már az 1970-es években azt tanította, hogy a hellénizmus időszakában a görög rendszerező tudomány felfedezte a hatalmas keleti, leírt ismeretanyagot, amely addig soha nem látott fellendüléshez vezetett.

A hellénizmus – amelynek diadalát ma is hirdeti a pergamoni oltár, a Szamothrakéi Niké vagy a méloszi Aphrodité (közismertebben milói Vénusz, amelyért évente milliók keresik a fel a Louvre-t) – végső soron azt az illúziót kelti a gondolkodó emberekben, hogy létezik fejlődés, és a történelem forгатagában az is megeshet, hogy a mindenkori géniuszok a jobb és értékesebb eszmék megvalósítása irányába kormányozzák a világot.

Olajos István: „Lant és bibli, e két szent barát” – Emlékezés Tompa Mihályra

A Gömör-Kishont vármegyei Hanván százötven esztendővel ezelőtt, 1868. július 30-án meghalt Tompa Mihály költő, kora lírájának kiemelkedő alakja, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, református lelképásztor. A maga idejében Arany János és Petőfi Sándor mellett emlegették a legnagyobbak között, és noha ez az összehasonlítás erősen túlzónak tekinthető, hiszen reálsan értékelve tehetsége másik két „kollégájáénál” jóval halványabb volt és így elismertségükkel is kevésbé vetekedhetett, velük szemben képviselt egy bizonyos többletet, mely elsősorban a nehéz időkben az olvasók lelki gondozásában, a túléléshez szükséges segítségnyújtásban nyilvánult meg. Mindenesetre talán nem megyünk túlságosan messzire, ha annyit már előjáróban megállapítunk, hogy arra a döbbenetes mértékű elfeledésre, mely nevét mára sűrű homályba borította, semmiképpen sem szolgált rá. Sokan ezt a II. világháborút követő időszak ideológiájának számlájára írják, az igazság azonban az, hogy már irodalmunk múlt század eleji jeles képviselői is úgy viseltettek vele szemben, mint akik a Léthé vizéből kortyoltak. Hihetőleg ez az írás is hozzásegíthet ahhoz, hogy őt rehabilitálva ne csupán néhány rövid sort legyünk képesek idézni rendkívül gazdag témavilágú munkásságából, ebből némi töprengés és bizonytalankodás után esetleg *A madár, fiaihoz* és *A gólyához* címűeket megnevezni tudván, és végre elfoglalhassa méltó helyét a magyar literatúrában.

Tompa Mihály Rimaszombatban született 1817-ben, és bár családja 1665-ben nemességet kapott Lipót császártól, ő a két részre szakadt nemzetség elszegényedett ágának sarjaként rendkívül sanyarú körülmények között töltötte gyermekkorát. Miután italozó életmódot folytató atyját és cselédként tengődő édesanyját egyaránt idejekorán elveszítette, nagyszüleihez került Igricibe, ahol sokkal inkább volt része reggeltől estig tartó munkában és ütlegetésben, semmint jó bánásmódban és kedvességben. Mindazonáltal a felvidéki idegen behatásból kiszabadulván ebben a Miskolc közelében fekvő kis faluban ivódott szellemébe a természet, valamint a magyar néplélek szeretete és ismerete. Tizenöt évesen a helyi nagybirtokos család támogatásával juthatott el a sárospataki kollégiumba, itt záróvizsgáit további nélkülözések közepette és néhány vargabetű megtételét követően végül sikeresen abszolválta.

Tompa Mihályt elsősorban a népi-nemzeti irányzat kimagasló képviselőjeként szokás emlegetni. Korai időszakában az *Athenaeum* folyóiratban megjelent művek voltak rá leginkább hatással, ezt tükrözi első költeménye, a *Mobos váromladékon* is. Az ősz vitéz haldokolva idézi fel élete küzdelmeit, önfeláldozását, melyek „jutalma” a száműzetés lett, tragédiáját végül csak hazai földön domboruló sírja és a hálás utókor azt elborító virágai enyhítik valamelyest. A vers eme sorokkal zárul:

„Oh hon! hogy hű fiad csak
 Akkor jutalmazod.
 Sőt még akkor se többet, –
 Amidőn már – halott!”

Igazán nagy sikert az *Alkonyatkor* című rövidke kinyilatkoztatásával ért el. Magam is gyakorta tapasztalom, hogy a természet csodái mennyire elragadó sugallatokat küldenek, milyen közel hozzák a mennyet a földhöz, Istent az emberhez. Tompa ezt az érzést ekképpen tolmácsolta:

„Tünődve állok én
Az est sugárinál,
Midőn a nap sötét
Hegyek mögé leszáll;

Kérdem: ha életünk
Fáklyája majd elég,
Ujabb dicső korány
Reá derül-e még?

És a vak éj után
Ragyogva kél napunk;
Jelenti: álmaink
Után – feltámadunk.”

Népszerűsége ettől fogva töretlenül növekedett, 1844-ben már rendkívül bizalmas hangvétellel szólítja meg Petőfit a *Bártfai levél*-ben, amolyan egyenrangú cimboraként, némi közös borozásokat is kilátásba helyezve:

„Hozzon egyszer, jó fiú, az Isten el,
Szívesen lát a barátság, a kehely!”

A reakció nem sokáig váratott magára, a szabadságharc költője *Felelet Tompa Miskának* címmel válaszolt hasonló szívéllyességgel, többek között ezt írván:

„Ej be derék gyerek vagy te, Miska!
Mért nem ölelhetlek összevissza?
Látszik: deák vagy és kálomista,
Aki a vizet nagy kinnal issza.”

A következő év tavaszán Petőfi meglátogatta őt Eperjesen, ahol Kerényi (Christmann) Frigyessel együtt (a poharazgatás mellett) érdekes költői versenyt is rendeztek, melynek témája egy erdei lak volt. 1847-ben pedig már Bején (Tompa akkori parókiáján) ír verset hozzá, felvetvén a kérdést:

„Mégfér-e együtt a lant és a biblia?
Nem vesz össze rajtad Apollo s Jehova?”

Ebben az évben jelent meg a már fiatalkorában sokat betegeskedő Tompa első verseskötete és ugyanekkor *Szuhay Mátyás* című művével a Kisfaludy Társaság pályázatán dicséretet kapott a győztes mögött – mint ismeretes, a fődíjat Arany Toldija nyerte el.

Még papnövendék korában ismerkedett meg Pogány Karolinával, egy tiszánagyfalui földesúr

ifjú feleségével, aki Ovidiushoz hasonlóan szerencsétlenül sikerült házasságából menekülven keresett vigaszt a művészetekben. A fiatalok között szoros vonzalom alakult ki, gyakran találkoztak, Tompa első két kötetét is neki ajánlotta, és később, amikor a költő már nős emberként távolabbi helyeken szolgált, leveleket váltottak egymással. Az asszony tragikusan fiatalon jobblétre szenderült, végrendelete értelmében Tompa fiának száz hold föld járt volna. Ezt azonban végül nem vehették át, mivel a hagyatékot az özvegy férj megtámadta, ráadásul időközben a kis örökös is elhalálozott. Kapcsolatuknak a költő két verse állított emléket, közülük a *Levél Pogány Karolinához* egy részletét elevenítjük most fel – melyből a címbeli idézetet kölcsönöztem – egyben választ adva Petőfi kérdésére is:

*“Hol a szép Gömör halmos képet ölt,
Csendes magányban él hű tisztelőd!
Lant és biblia, e két szent barát
Karján ringatja boldogan magát.
Az én pályám szép, ámbár nem ragyog,
Én az egyszerű nép őre vagyok!”*

Azt, hogy a Tompa–Arany–Petőfi „triumvirátus” valóban létezett, mi sem bizonyítja jobban, mint Herman Ottó *Arany, Tompa, Petőfi és a népköltés madárvilága* című munkája. Az utolsó magyar polihisztornak és a madarak atyjának is titulált neves zoológus és néprajzkutató bevezetőjében arról elmélkedik, miként lehetne a költők által a természetet, és ezen belül is a számára oly kedves szárnyas népet a nagyközönség számára legmegközelíthetőbben ábrázolni, majd ezt írja: „Ekkor villant meg agyamban az a gondolat, hogy hiszen a magyar költészet korszakot alkotó, megingathatatlan háromsága: Arany, Tompa, Petőfi nagy szeretettel viseltettek a madarak iránt; a gólyát mind a három költő külön költemény tárgyává tette; hozzá a madárvilág már szervezeti alapon is jól meghatározható; sok alakja olyan, hogy bármilyen legyen a költő lelkületének az alaphangulata, azt szükségképpen felkarolja, kínálja vele az élet, a természet, a példabeszéd, a szólásmód, a népdal; ki sem térhet előle”. Tompa madarai közül más egyebek mellett a pintyet hozza fel példaképpen, mely a már említett *Az erdei lak* című versenykölteményben szerepel:

*„A kis csermelyt rácsoz ajtajánál
Át sem kell röpiülni a madárnak;
Habttalan fut, szótalan fut, benne
Tarka pintyek lépegetve járnak”.*

Dr. Papp Vilmos, a 2016-ban elhunyt volt kőbányai lelkész a *Presbiter* című lap *Sorsok énekeink hátterében* rovatában megjelent cikksorozatában emlékezett meg azokról a költőkről, akik a református dallamok szövegeinek összeállításánál valamilyen formában szerepet vállaltak. Természetesen nem felejtkezett meg Tompa Mihályról sem, akinek *Idvességünk, váltságunk* kezdetű költeménye ma református énekeskönyvünk 442. úrvacsorai dicsérete, ennek 7. versszaka a következőképpen hangzik:

*„Szent törvényed fáklyája
Világoljon pályánkra!
Mert e földi úton, tudjuk, el nem téved,*

Ki híven követ téged.”

A tudós lelkipásztor arról is írt, hogy a sokat szenvedett poéta a szabadságharcot követően először Keleméren tevékenykedett, és Rém Elek álnéven alkotott, majd később utolsó állomáshelyére, Hanvára került. „Addig ott kicsiny szoba-konyhás lelkészlak állt. Tompának új, ötszobás lelkészlakot építenek. Hízelt nekik, hogy az ország színe-java keresi majd fel a költőt. A parókia ma is áll. Nagy és mutatós múzeum is őrzi benne Tompa emlékezetét.”

Amint arra korábban már utaltunk, az elbukott szabadságharcot követően sokaknak nyújtott lelki vigasztalást, *Olajág* című kötetének címadó versében így szól reményüket veszített honfitársaihoz:

*Ha meghajolt már a kereszt-nyomott váll,
Az ajkon némaság a gyász pecsét;
Sok szép reményt, ha szíved elfecsélt,
S az élettől, világgal meghasonlál:*

*Legyen nagyobb erőd a fájdalomnál!
Hajnal derül az éjből, bár setét, -
Érezd a köny s próbáltatás becsét;
Hidd, hogy atyád, hogy szán, szeret, ki dorgál.*

*Tűrj és remélj! Elmélkedjél, imádkozz!
Hadd térjen a beteg lélek magához ...
Így, ha követje ottfenn megjelent,*

*S mint a Noé galambja vissza-szárnnyal
Zöld olajág- s az ég jó válaszával:
Mit újra megnyersz: lelki béke, csend”.*

Gyönyörű, hittel és bizalommal teli sorok ezek, melyek a mai ember sebeire is enyhületet hozhatnak. Sajnálatos módon azonban azt kell feltételeznünk, hogy Tompa Mihály saját esetében lelkipásztorként sem volt képes átélni az Úrnak átadott élet csodálatos szabadítását, és csak reménykedhetünk abban, hogy küzdelmes pályafutását Isten végül kegyelmesen ítélte meg. Élete valóban nem rózsákkal kipárnázott díszösvény volt, „a sorsnak mostoha gyermeke” – ahogyan Petőfi jellemezte, aki oly sokakat volt képes támogatni, később megkeseredvén éppen a maga számára nem találta meg az istápot az Úr Igéjében, így feltartóztathatatlanul sodródott a vég felé. „Ez, barátom – írja a lasztóci birtokára visszavonult Szemere Miklósnak 1866-ban – *dantei tollra való sors és állapot. Elmélkedni, olvasni, írni nem vagyok képes, még kártyázni se; nincs nekem semmi a földön, csak az iszonyú gyilkoló idő, melyben mire és hová lenni nem tudok*”. Pedig, ha valaki, akkor ő igazán ismerhette Pál apostol sokat idézett mondatát a kolossébeliekhez írott levél 3. részéből, mely többek között az esztergomi Bazilika Duna felé eső oldalán is megtalálható. Iskolás koromban sokszor betűzgettem az akkor még idegenül hangzó szavakat, nem is sejtve, hogy később milyen sokat jelentenek majd nekem, miközben a párkányi kompon éppen „külföldre” utaztunk: „*quae sursum sunt quaerite*” (az odafent valókat keressétek). Tudhatta azt, hogy ebben a látható világban semmi olyan nem történhet velünk, amiért ne kapnánk bőséges kárpótlást Isten

számunkra jelenleg láthatatlan országában: „A miket szem nem látott, fül nem hallott és embernek szíve meg se gondolt, a miket Isten készített az őt szeretőknak (1Kor 2,9).” Ugyancsak Pál tolmácsolásában olvashatjuk erről az Úr szavát a második korinthusi levélben ekképpen: „Mert a mint bősséggel kijutott nekünk a Krisztus szenvedéseiből, úgy bőséges a mi vigasztalásunk is Krisztus által.”

Utolsó éveiben csupán a nemzeti ellenállás újbóli erősödése volt képes a költőt eme fásultságából rövid időszakokra kizökkenteni. Hazafias tárgyú, allegorikus képalkotású versei közül idézzük most fel a görög mitológia ihlette *Ikarus* buzdító jellegű befejező sorait:

*„Betöltve éltem hívatása! –
A víz sirom hadd ássa, ássa ...*

Köszirt leszek neki;

*Habját, melyet szétzúzza bennem,
Ijedt, zajongó rendületben*

A felhőkig veti.

*S lesz a hab is, mely rám özönlék,
Hogy elrejtsem: – felőlem emlék!*

Vész, bíz ha szendereg,

*Vagy foly köztük szilaj csatázás,
Örökre zeng itt a kiáltás.*

Halandók, merjetekek!”

„Fama post cineres maior venit” (a halál után nagyobb lesz a hírnév) – írta Ovidius, Tompa Mihály esetében azonban ez a kijelentés nem igazolódott be. Az ő magányos lelke, mely oly hamar szállt vissza Teremtőjéhez, a természet csendes üzeneteihez volt hozzászokva a világ harsogásával szemben. Nem tudott a többiekkel együtt lelkesedni a szabadságért sem, ezért Petőfivel történő egyetértése is tiszavirág életűvé vált – talán egyedül a bor fogyasztásának szeretetét leszámítva. Mellőzöttsége részben feltehetően azzal is magyarázható, hogy az utókor képtelennek bizonyult leszállni a gondolatoknak azon mélységébe, ahol ő legszívesebben tanyázott. 1868. augusztus 2-i temetése nemzeti gyász volt, jól tükrözik ezt Arany János ebből az alkalomból írt alábbi sorai is, melyek arra buzdíthatnak bennünket, hogy kíséreljük meg újra felfedezni mindazokat a szépségeket, melyeknek Tompa költeményeiben súlyos megpróbáltatásai közepette is örök emléket emelt:

I

„Tompa Mihály tetemén ez elomló szikla nem emlék;

*Ó maradandóbbat tón maga műveiben.
Csak jel: egész ország fájdalma kiért sajog egyre;
Hű fia drága porát e helyen őrzi Gömör!”*

II

*„Természet! ki ezer képben tükrözte halálod
S új életre hogyan kelsz, ha üdül a tavasz,
Most öleden nyugszik, maga egy burkolt, szomorú kép.
Várva nagy értelmét bús tele titkainak.
Lágyan öleld tetemét Anyaföld s ti szeretti, Virágok,
Üljetek ágya köré, mondani méla regét.”*

Hérodotosz: A görög-perzsa háború

– részlet –

1. A halikarnasszoszi Hérodotosz a következőkben foglalja össze történeti kutatásai eredményeit, hogy az emberek között megesett dolgok az idők folyamán feledésbe ne merüljenek, s ne vesszen el nyomtalanul azoknak a nagy és csodálatra méltó cselekedeteknek az emléke, amelyeket részben a hellének, részben a barbárok vittek véghez, sem az, hogy milyen okok készítették őket a háborúra egymás ellen.

A perzsa történet ismerői azt állítják, hogy a vizzálykodás okozói a főníciaiak voltak. Szerintük, amikor ezek ideköltöztek az úgynevezett Vörös-tenger mellől a mi tengerünkhöz, s letelepedtek a máig általuk lakott földsávon, hamarosan hosszú tengeri utakra vállalkoztak. Egyiptomi és asszíriai árukkal kereskedve sok országba s így Argoszba is eljutottak, amely akkor kiemelkedő szerepet játszott a most Hellasznak nevezett terület városai között. Mint mondtam, a főníciaiak tehát eljutottak Argoszba is, s itt is árulni kezdték portékáikat. A megérkezésüket követeli ötödik vagy hatodik napon azonban, amikor már majdnem minden árujukon túladtak, lement a tengerhez sok asszony, köztük a király leánya is. A hellének szerint Ió volt az, Inakhosz leánya. Az asszonyok felmentek a hajó tatjára, s kedvükre vásárolgattak az árukból. Ekkor a főníciaiak egymást biztatva rárohantak az asszonyokra, és bár a legtöbben el tudtak menekülni, Iót néhány más nővel együtt elrabolták. Bevitték őket a hajó belsejébe, s elvitorláztak velük Egyiptom felé.

2. A perzsák szerint Ió ilyen módon jutott el Egyiptomba, nem pedig úgy, ahogy a hellének állítják, s ez indította el a sorozatos ellenségeskedéseket. Ezután, mint mesélik, az történt, hogy néhány hellén, akiknek a nevét nem tudják, kikötött a főníciai Türoszban, s elrabolta a király

leányát, Európét. Állítólag krétaiak voltak, akik ekképp hasonlóval viszonzták az eredeti cselekedetet. Ezután a második méltánytalanságot is a hellének vitték végbe. Egy hosszú hajón elhajóztak ugyanis a kolchiszi Aiába, a Phaszisz folyóhoz, s elvégezvén, amiért jöttek, elrabolták Médeiát, a király leányát. Erre a kolchiszi király követséget küldött Hellaszba, hogy elégtételt kérjen és visszakövetelje a leányát. Hellaszban azonban azt válaszolták, hogy ők sem kaptak elégtételt az argoszi Ió elrablásáért.

3. Ezután – így folytatja a hagyomány –, a második nemzedék idejében, Priamosz fia, Alexandrosz hallott e dolgról, s neki is kedve támadt, hogy Hellaszból asszonyt raboljon, és feltette magában, hogy ő éppúgy nem fog elégtételt adni, mint ahogy amazok sem adtak. Így azután elrabolta Helénát. Erre a hellének úgy döntöttek, hogy követséget küldenek, amely visszakéri Helénát, s elégtételt követel a rablásért. A trójaiak azonban követelésükre Médeia elrablására hivatkoztak, hogy lám csak, ők ugyan nem adtak elégtételt, és a leányt sem küldték vissza, másoktól mégis jóvátételt követelnek.

4. Eddig mindkét oldalról csak egyes személyeket raboltak el, a későbbi viszályokért azonban a bűn egészen a helléneket terhelte, mert először ők indítottak hadjáratot Ázsia, s nem a perzsák Európa ellen. A perzsák úgy vélekedtek, hogy az asszonyrablás valóban jogtalan cselekedet, de nyomban bosszút venni érte oktalanság, s úgy bölcsebb, ha nem bánkódnak az elraboltak miatt, hiszen aligha rabolták volna el az asszonyokat, ha ezt ők maguk is nem akarják. Ezért azután, mondják a perzsák, ők Ázsiában nemigen bánkódtak az elrabolt nőkért. Ezzel szemben a hellének egyetlen lakedaimóni nő elrablása miatt hatalmas seregeket gyűjtöttek, behatoltak Ázsiába, és megdöntötték Priamosz uralmát. Ettől kezdve a perzsák szilárdan ellenségüknek vallották a hellén népet. A perzsák ugyanis a magukénak tekintették Ázsiát s az ott lakó barbár népeket, Európát viszont s a hellének lakta földet teljesen különálló területnek.

5. A perzsák tehát így adják elő a történeteket, s szerintük Ilion elfoglalásától fogva vált ellenségessé viszonyuk a hellénekekkel. A főníciaiak viszont Ió történetét másképpen adják elő, mint a perzsák. Szerintük ugyanis Ió nem úgy került Egyiptomba, hogy elrabolták, hanem úgy, hogy Argoszban szerelembe esett a hajó kapitányával, s mikor teherben maradt, szégyellve magát szülei előtt, önként elhajózott a főníciaiakkal, hogy a csúfság ki ne tudódjék.

Így adják tehát elő a dolgokat a perzsák és a főníciaiak. Én magam azonban nem kívánok állást foglalni, hogy így vagy amúgy estek-e a dolgok. Hanem legelőbb arról a személyről szólnék, aki az én tudomásom szerint is először követett el jogtalanságot a hellénekekkel szemben, majd elbeszélésem során szeretnék kitérni az emberek kisebb és nagyobb városaira. Mert sok, egykor hatalmas város lett jelentéktelenné, amelyek pedig az én időmben virágoztak, azok régebben voltak jelentéktelenek. S mivel tudom, hogy az emberi boldogság nem állandó, mindkét sorslehetőségről meg fogok emlékezni.

6. A lüdiai származású Kroiszosz, Alüattész fia, a Halüsz folyótól innen élő valamennyi nép felett uralkodott. Ez a folyó Szíria és Paphlagonia között délről folyik észak felé, s az Euxeinosznak nevezett tengerbe [a Fekete-tengerbe – a szerk.] ömlik. Ez a Kroiszosz volt az általunk ismert barbárok közül az első, aki a hellének egy részét meghódította és adófizetésre kötelezte, másokat pedig barátaivá tett. Az Ázsiában élő iónokat, aiólokat és a dórokat leigázta, a lakedaimóniakat viszont barátaivá fogadta. Kroiszosz uralma előtt valamennyi hellén szabadságban élt. A kimmerek Iónia elleni hadjárata ugyanis, mely korábban történt, mint Kroiszosz hadi vállalkozása, egyetlen várost sem fosztott meg önállóságától, hiszen afféle

rablóhadjárat volt.

7. A Hérakleidák uralma pedig a következő módon szállt Kroiszosz családjára, az úgynevezett Mermnadák nemzetségére. Szardisz uralkodója, Kandaulész, akit a hellének Mürszilosznak neveznek, Alkaiosznak, Héraklész fiának a leszármazottja volt. Agrón, Ninosz fia, Bélosz unokája, Alkaiosz dédunokája volt ugyanis Szardisz első Hérakleida királya, Kandaulész, Mürszosz fia pedig az utolsó. Ennek az országnak Agrón előtt uralkodó első királyai Lüdosznak, Atüsz fiának leszármazottai voltak, s így kapta a korábban méión nevű nép a „lüdosz” (lüd) nevet. Tőle vették át az uralmat egy jóslat következtében a Hérakleidák, Héraklész és Iardanosz egyik rabnőjének utódai. Ezek huszonkét emberöltőn át, ötszázöt évig uralkodtak, oly módon, hogy a hatalom mindig apáról fiúra szállt egészen Kandaulészig, Mürszosz fiáig.

8. Ez a Kandaulész rajongva szerette feleségét, s szerelmében szentül hitte, hogy az ő felesége a világ legszebb asszonya. Minthogy ez meggyőződése volt, egyik testőre, Gügész, Daszkülosz fia előtt, akit a legjobban kedvelt s akivel legfontosabb titkait is mindig megosztotta, dicsekedve magasztalta felesége szépségét. Nem sok idő múltán Kandaulész, akire fenyegető sors várt, így szólt Gügészhez: „Gügész, úgy érzem, nem hiszed el, amit feleségem szépségéről mondtam neked! Hanem mert általában a halandók kevésbé hisznek a fülüknek, mint a szemüknek, ejtsd szerét, hogy egyszer meztelenül láthasd.” Gügész azonban felkiáltott, s így válaszolt: „Uram, milyen feslett dolgot javasolsz nekem, arra biztatván, hogy meztelenül nézzem meg úrnőmet? Abban a pillanatban, amikor egy nő leteszi ruháját, szemérmességét is leteszi. Sok bölcs szabályt megfogalmaztak a régiek, amelyeket jó, ha megszívlelünk. Az is ilyen, hogy ki-ki csak arra nézzen, ami az övé. Én készségesen elhiszem, hogy valóban ő a legszebb valamennyi nő között, de könyörögve kérek, ne kívánj tőlem olyasmit, ami tisztességtelen!”

9. E szavakkal próbálta Gügész a királyt javaslatától eltéríteni, mert félt, hogy baja származhat belőle. De Kandaulész így válaszolt: „Bátorság, Gügész! Ne félj tőlem, mert nem akarlak én téged próbára tenni, és attól se félj, hogy a feleségemtől érhet valamiféle bántalom. Elrendezem én a dolgot, és ő észre sem fogja venni, hogy te meglested. Abban a szobában ugyanis, amelyben alszunk, majd a nyitott ajtó mögé állítalak. Ha én beléptem, utánam a feleségem is megjelenik, és odamegy az ágyához. A bejárat mellett van egy szék. Erre rakja a ruháit, szép sorban, ahogy levetette őket, egyiket a másik után, s azalatt nyugodtan megnézheted. Amikor pedig a széktől az ágyhoz megy, s hátat fordít neked, módod lesz rá, hogy távozz az ajtón, és ő ne vegyen észre.”

10. Gügész sehogyan sem tudott kitérni a kérés elől, így hát beleegyezett. Kandaulész pedig, mikor úgy találta, hogy érkezett a lefekvés ideje, bevezette Gügészt a szobába, ahová aztán a királynő is belépett. Gügész itt végignézhetette, amint az asszony megjelenik és ruháit lerakja a székre, majd amikor a nő háttal neki odament az ágyhoz, ő titokban kilopózott. Az asszony azonban észrevette, amikor kisurrant. Mikor látta, hogy a férje ily módon kiszolgáltatta őt, szégyenében nem sikoltott fel, hanem úgy viselkedett, mintha semmit nem vett volna észre, de feltette magában, hogy bosszút áll Kandaulészon. A lüdek körében ugyanis, mint általában a barbár népeknél, még egy férfi is rendkívüli szégyennek tartja, ha meztelenül látják.

11. Ekkor azonban az asszony nem adta jelét haragjának, s megőrizte nyugalmát. Reggelre kelvén odarendelte magához leghűségesebb szolgálait, majd üzent Gügészért. Gügész, abban a hiszemben, hogy az asszony mit sem tud a történetekről, megjelent, mint szokás szerint mindig, ha a királyné hívatta. Most azonban, mikor belépett, az asszony a következőket mondta: „Most, Gügész, két lehetőség áll előtted, s rád bízom a döntést, hogy a kettő közül melyiket választod.

Vagy megölöd a királyt, s aztán a tiéd leszek én és a lüd királyság is, vagy pedig neked kell itt meghalnod nyomban, nehogy Kandalésznek mindenben engedelmeskedve, ezután is olyasmit láss, amit nem szabad meglátnod. Vagy neki kell tehát meghalnia, aki ezt tanácsolta, vagy neked, aki meztelenül láttál engem, s ezzel olyasmit cselekedtél, amihez nem volt jogod.”

Güvész e szavakra egy ideig döbbenet hallgatott, majd könyörögve kérte a királynét, ne kényszerítse őt ilyen helyzetbe, ne állítsa ilyen választás elé. De hasztalan próbálkozott, s végül belátván, hogy kénytelen-kelletlen választania kell: vagy ő öli meg urát, vagy vele végeznek mások, úgy döntött, hogy ragaszkodik a maga életéhez, s a következő szavakat mondta úrnőjének: „Ha már arra kényszerítesz, hogy végezzek férjeddal, mondd meg, miképp keríthetjük őt hatalmunkba.” Az asszony így válaszolt: „Arról a helyről kell majd rátörnöd, ahonnan az ő biztatására meglestél engem, s amikor elaludt, a te kezdetől kell meghalnia!”

12. Az asszony tehát ezt javasolta. Güvészt, akit mindaddig nem engedtek szabadon, s nem volt más választása, mert vagy neki, vagy a királynak meg kellett halnia, az asszony bevezette a szobába, s a mögé az ajtó mögé állította, és a kezébe tört adott. Mikor pedig Kandalész nyugalomra tért, Güvész előrohant, megölte a királyt, s így az övé lett az asszony és a királyság. Ezt az eseményt az akkor élt paroszi Arkhilokhosz is megemléltette iambikus trimeterekben írt költeményében.

13. Így hát Güvész elnyerte a hatalmat, amelyben egy Delphoiban elhangzott jóslat is megerősítette. Mert, amikor a lüdek Kandalész halála miatt haragjukban fegyvert fogtak, Güvész hívei a többi lüddel abban állapodtak meg, hogy akkor legyen Güvész a király, ha Delphoiban a jósdá is királlyá nyilvánítja, ha pedig nem így történik, vissza kell adnia az uralmat a Hérakleidáknak. A jósdá megerősítette Güvészt hatalmában, s így ő lett a király. A Püthia csak annyit tett a jóslathoz, hogy a Hérakleidák majd még bosszút állnak Güvész ötödik utódján. Ezzel a jóslattal azonban sem a lüdek, sem királyaik nem törődtek mindaddig, amíg az valóban be nem teljesedett.

14. Így szerezte meg tehát a Mermnadák nemzetsége az uralmat, elragadván azt a Hérakleidáktól. Güvész pedig, amikor király lett, nem kevés fogadalmi ajándékot küldött Delphoiba. Igen sok ezüst áldozati ajándék látható itt tőle, és az ezüsttárgyakon kívül mérhetetlen mennyiségű aranyat is küldött. Különösen említésre méltó többek között hat arany vegyítőedény, amelyet ő ajánlott fel. Ezek a korinthosziak kincsházájában vannak, s a súlyuk harminc talanton. Valójában azonban a kincsház nem a korinthoszi államnak, hanem Küpszelosznak, Eetiön fiának a tulajdonában van. Tudomásunk szerint Midasz, Gordiasz fia, Phrügia királya után Güvész volt az első barbár, aki áldozati ajándékot küldött Delphoiba. Mert Midasz felajánlásként elküldte azt a roppant értékes királyi trónt, amelyről mindig ítéletet hirdetett, s most ezt a trónt is ott őrzik, ahol Güvész vegyítőedényeit. A delphoiaiak Güvész ezüst- és aranyadományait az ajándékozó nevééről Gügadesznek nevezik.

Güvész, amint megszerezte az uralmat, sereggel indult Milétosz és Szmirna ellen, s elfoglalta Kolophon városát, máskülönben uralkodásának harmincnégy éve alatt semmi nevezetes tettet nem vitt végbe. Most, hogy ilyen sokat beszéltünk róla, illő továbbhaladnunk elbeszélésünkben.

15. Ezek után Güvész fiáról, az utána uralkodó Ardüszről fogok megemlékezni, aki elfoglalta Priénét, és betört Milétosz területére. Ő ült a trónon Szardiszbán, amikor a nomád szkíták kiszorították lakóhelyéről a kimmer törzset, amely benyomulván Ázsiába, elfoglalta Szardiszt is, a

fellegvár kivételével.

16. Ardüsz negyvenkilenc évi uralkodása után fia, Szadüattész követte a trónon, aki tizenkét évig uralkodott, őutána pedig Alüattész jutott a hatalomhoz. Ez háborút viselt Küaxarész, Déiokész utóda és a médek ellen, a kimmer törzset pedig elűzte Ázsiából, elfoglalta a kolophóniak által alapított Szmürnát, és ostromolni kezdte Klazomenait. De innen kedve ellenére vissza kellett vonulnia, mert nagy vereséget szenvedett. Az uralkodása idején végrehajtott tettei közül a következők a leginkább említésre méltók.

17. A milétosziak ellen folytatta az apja által már megkezdett háborút. Előnyomulván ostromzár alá vette Milétoszt, mégpedig a következőképpen. Ahányszor lábon állt már a földeken a termés, betört seregével, amely sípok, hárfák, magas és mély hangú auloszók szavára menetelt. A milétosziak területére bevonulván sosem rombolta le vagy égette fel a földeken álló lakóházakat, nem vitette el az ajtókat sem. Mindent meghagyott a maga helyén, de mindannyiszor elpusztította a fákat és a termést, s aztán kivonult. Minthogy a tengeren a milétosziak voltak fölényben, onnan hiába próbálta volna ostromzár alá venni őket seregével. A házakat azért nem romboltatta le a lüd király, hogy a milétosziaknak legyen hol lakniuk, amikor vetnek, fákat ültetnek, s hogy meg is művelhessék földjeiket, betörő seregének pedig legyen mit elpusztítania.

18. Ilyen módszerekkel folytatta a háborút tizenegy éven át. Eközben a milétosziak két ízben szenvedtek nagy vereséget: egyszer Limenéionnál, saját területükön, egyszer pedig a maiandroszi síkságon bocsátkozván harcba. Ebből a tizenegy évből hat Szadüattésznek, Ardüsz fiának az uralkodására esett, aki seregével többször betört a milétosziak területére. Ő kezdte meg ugyanis a háborút, hat év múlva pedig Alüattész, Szadüattész fia vette át és folytatta még öt éven át, apja örökébe lépve, igen nagy elszántsággal. A milétosziaknak ebben a küzdelemben nem volt más szövetségesük az iónok között, csupán a khiosziak. Ezek azért segítettek, hogy a hasonló hasonlóval viszonzózzák, korábban ugyanis a milétosziak támogatták a khiosziakat Erüthrai ellen viselt háborújukban.

19. A tizenkettedik évben azonban, miután a sereg a vetést felperzselte, a következő esemény történt. Ahogy a vetés lángolt, a hatalmas szélről szított tűz átterjedt Asszészié melléknevű Athéné templomára is, amely kigyulladt és porig égett. Akkor ennek az eseménynek nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget, de később, mikor a sereg visszatért Szardiszbába, Aüattész megbetegedett. Minthogy betegsége makacsnak bizonyult, követeket küldött Delphoiba, hogy kérdezzék meg az okát – akár, mert valaki más tanácsolta, akár, mert magának támadt az a gondolata, hogy Delphoiba küldjön, s az istentől tudakolódják betegsége felől. A követek meg is érkeztek Delphoiba, de a Püthia azt mondta: addig nem válaszol nekik, amíg helyre nem állítják a milétoszi területen fekvő Asszészoszban a leégett Athéné-templomot.

20. Emlékezetem szerint a delphoiak így mondták el az esetet. A milétosziak pedig a következőt teszik hozzá. Mikor Periandrosz, Küpszelosz fia, akit Thraszübuloszhoz, Milétosz akkori türannoszához szívélyes vendégbarátság fűzött, megtudta, hogy milyen választ adott Alüattésznek a jósa, tüstént követeket küldött Thraszübuloszhoz, és értesítette a jóslatról, hogy ennek ismeretében intézkedjék. A milétosziak szerint tehát ez történt.

21. Alüattész pedig azon nyomban, hogy hírül vette a jósa kinyilatkoztatását, követet küldött Milétoszba, hogy arra az időre, míg felépítetteti a templomot, fegyverszünetet kínáljon Thraszübulosznak és a milétosziaknak. A követ el is indult Milétoszba, Thraszübulosz azonban,

aki előzőleg már mindenről pontosan értesült, s tisztában volt Alüattész szándékával, a következőket eszelte ki. A városban található összes gabonát, a sajátját éppúgy, mint valamennyi polgárét, összehordatta a piactérre, s meghagyta a milétosziaknak, hogy amikor jelt ad rá, mindnyájan kezdjenek el inni, mulatozni.

22. Mindezt pedig azért cselekedte és rendelte így, hogy a szardiszi küldött lássa a felhalmozott gabonát, s hogy a lakosság milyen jólétben él, és erről tegyen jelentést Alüattésznek. Valóban így is történt. A követ mindent látott, s átadván Thraszübulosznak a király üzenetét, visszatért Szardiszba. S már ahogy én tudom, ez volt az egyetlen oka a kibékülésnek. Alüattész ugyanis meg volt győződve róla, hogy Milétoszban igen nagy szűkében vannak a gabonának, s a lakosság végínségbe került, most pedig Milétoszból visszatért követétől éppen az ellenkezőjét hallotta annak, amire számított. Így azután létrejött a megegyezés, s barátságot és szövetséget kötöttek egymással. Alüattész Asszészoszban egy helyett két szentélyt emelt Athénának, s felgyógyult betegségéből. Ez történt tehát Alüattésszal a milétosziak és Thraszübulosz ellen viselt háborújában.

Déliab

Homérosz: Iliász

– részlet –

HATODIK ÉNEK

HEKTÓR ÉS ANDROMAKHÉ

Ekkor a trósz s az akháj vad harca magára maradt már:
itt is, amott is száguldott viadalmuk a síkon,
egymást érchegyü nagy kelevézekkel hajigálták,
közte a Xanthosz meg Szimoeisz zuhogó folyamának.

És legelőbb Aiász, Telamón fia, bástya a harcban,
tört be a trósz hadisorba, reményt gyujtott seregének,
férfit verve keresztül, a thrákok legderekabbját,
Eusszórosz sarját, Akamászt, delitermetü szép hőst.
Lóforgós sisakának ütött gombjára először:
és homlokcsontjába döfött, csontig becsapódott

mélyen az érckevéz; s a szemét a homály betakarta.

Axüloszt harsány Diomédész ölte meg eztán,
Teuthranidészt, a derék-alapú nagy Ariszba lakóját,
dúsvagyonú volt ő, kedvelték mind a halandók,
mert mindenkit jóltartott útmenti lakában.
Csakhogy most közülük nem akadt, ki elűzze a gyászos
véget, elé állván: neki hát elorozta a lelkét
Tüdeidész, de Kalészioszét is, hű kocsisáét:
így hát ők mindketten alásüllyedtek a földbe.

Majd meg Opheltiosz és Drészosz hullt Eurüalosztól,
Eurüalosz pedig Aiszéposz meg Pédaszosz ellen
tört, kiket egykor Abarbareé szült Búkoliónnak;
Búkolión fia volt a vitézlő Láomedónnak,
elsőszült fia, anyja titokban hozta világra.
Mert az a nimfával szerelembe hevert le a nyáj közt,
ő meg, Abarbareé, két ikret szült neki később.
S ím, az erőt bennük s szép tagjaikat ma megoldta
Mékiszteusz fia, és vállukról vont le vértjük.
Asztüaloszt leütötte a harcban erős Polüpoitész,
Perkóté-beli Pídütészt átverte Odüsszeusz
ércládzsájával; Teukrosz meg a hős Aretáónt.
És Nesztór fia, Antilokhosz, ragyogó kelevézzel
Abléroszt; s Elatoszt sereget-vezető Agamemnón:
szépvizü Szatnioeisz partjánál, Pédaszosz ormán
élt az. Futtában Phülakoszt Léítosz a földre
verte; Melanthiosz Eurüülosz keze által esett el.

Adrésztoszt harsány Meneláosz fogta el élve:
mert megbokrosodott a mezőn két jó paripája,
egy tamariszk ágába botolva, s a görbe szekérnek
rúdvégét törték, és Trója felé tovaszálltak,
merre a többi riadt paripák vették rohanásuk;
ő maga így kigurult, a kerék mellé, a szekérből,
és szájára zuhant a homokba; megállt közelében
Átreidész Meneláosz a nyúltárnyú kelevézzel;
Adrésztosz meg a térdét átkulcsolva könyörgött:

„Átreidész, méltó váltságért hagyd meg az éltem:
dús házában apámnak kincsek halmaza fekszik,
réz meg arany meg míves gonddal megkalapált vas:
végtelenül sok váltságot nagy örömmel ad abból,
hogya fülébe jut az, hogy gyermeke él a hajóknál.”

Így szólt, s már meggyőzte a hős kebelében a lelket;
s már el akarta bocsátani fürge akháji hajókhoz
átadván szolgájának: hanem ím Agamemnón
futva elé sietett, s fenyegetve rivallta e szókat:

„Lágyszívű Meneláosz, ugyan mi a gondod ezekre?
Épp a te házában gyönyörű dolgot cselekedtek
s éppen a trójaiak: ne kerülje ki szörnyü halálát
egy se kezüinktől, még kit a méhében visel anyja,
még az a magzat sem menekülhet: vesszenek el mind
együtt Trójából, mind nyomtalan és temetetlen.”

Szólt s testvére szívét megfordította a bajnok,
mert okosat mondott: hát eltaszította kezével
hős Adrésztoszt ő: s a vitézt a király, Agamemnón,
lányékán átdöfte: hanyatt-dőlt, Átreidész meg
sarkával mellére taposva, kihúzta a dárdát.

Nesztór meg rászólt rivalogva az argosziakra:
„Kedveseim, danaosz daliák, követői Arésznak,
egy se maradjon hátra, magát zsákmányra ne vesse,
hogy mennél többel térhessen majd a hajókhoz:
öljük a férfiakat! s így lesz nyugalomban időtök
mind megfosztani majd a mezőn holtan heverőket.”

Szólt, mindjük lelkét s erejét serkentve e szókkal.
Ekkor a trósz az Arész-kedvelte akhájak elől már
Ílionába, honába fut, enged gyáva szívének,
hogyha nem áll Aineiászhoz s Hektórhoz e szókkal
Priamidész Helenosz, madarak legjobbszavu jósa:

„Aineiász s Hektór, rátok hárul legelőször
trójaiak s lükiébeliek hadi-gondja: ti vagytok
mindig a harc viadalmában s a tanácsban is elsők:
tartsátok csak emitt a kapuktól vissza a népet,
föl meg alá száguldva, előbb mint asszonyaiknak
karja közé rognának, az ellenség örömére.
Ámde ha már minden csatasort hadakozni tüzeltek,
mink maradunk e helyen, s viadalra kelünk az akhájjal,
még ha nagyon gyötrődünk is, hisz a kényszerűség hajt;
míg, Hektór, te a várba siess, és mondd meg anyánknak,
gyűjtse az éltes nőket mind a bagolyszemü Pallasz
szentélyébe, a trójai vár legfőbb tetejére,
nyissa a szentelt ház ajtóit kulcsa, s a leplet,
melyet a legdúsabbnak lát és leggyönyörűbbnek,

és melyet maga is legjobban kedvel a házban,
széphaju Pallasz Athénának térdére terítse;
s ígérjen neki ott betöretlen drága tizenkét
egyéves tulkot leöletni, ha megkönyörül majd
várunkon meg a trójai nőkön, s csöpp csecsemőkön:
hátha elűzi a Tűdeidészt szent Ílionunktól,
azt a dühös dárdást, riadalmat kelteni mestert,
kit legerősebbnek vélek valamennyi akháj közt:
így Akhileusztól sem féltünk, a sereg-vezetőtől,
márpedig, azt mondják, istennő sarja: de itt ez
úgy őrjöng, erejét már senki se mérheti hozzá.”

Szólt a fivér, s Hektór nem volt neki szófogadatlan:
fegyveresen szökkent szekéréről nyomban a földre,
s rázva hegyes lándzsáit, járt föl-alá a seregben,
harcra tüzelte hadát, ébresztett vad hadilármát.
Megfordultak mind s az akhájjal szembeszegültek.
S már hátráltak az argosziak s öldökleni szűntek:
azt hitték, valamely isten jött csillagos égből
védeni Trója hadát, hogy az így fordult nekik újra.
Hektór meg rászólt rivalogva a trójaiakra:

„Büszkeszívű trószok s nagyhírű megsegítőink,
férfiasan, feleim, ne feledjete el tusakodni,
míg én Ílionunkba megyek föl, s ott a tanácsos
véneket is felszólítom meg az asszonyainkat:
esdjenek isteneinkhez, ígérjenek is hekatombát.”

Szólt a sisakrázó Hektór, és nyomban elindult:
főnt a nyakát csapkodta, bokáját lent a sötét bőr,
mely körítette körül köldökkel-domboru pajzsát.

Glaukosz, Hippolokhosz fia és Tűdeusz fia ekkor
összeakadt ama két had közt, mert küzdeni vágyott.
És amikor már egymásnak közelébe kerültek,
harcban-erőshangú Diomédész mondta először:

„Hát te ki vagy, te derék, a halandó férfilakók közt?
Férfidicsőítő harcban sose láttalak eddig,
s bátorságoddal most mindenkit megelőztél,
hosszúárnyékú gerelyem megvárva merészen.
Szánandó a szülő, akinek fia ellenem áll ki.
Ámde, ha isten vagy, ki az égből szállsz le a földre,
én a haláltalanokkal szemben nem hadakoznám.
Hisz nem is élt Lükoorgosz, erős fiasarja Drüásznak,

hosszan, amért odaállt civakodni az égbeliekkel.
 Örjögő Dionűszosznak dajkáit ez egykor
 úzte a szent Nűszéion ormán: földre vetette
 lombos botját mind, hogy a férfiölő Lükoorgosz
 ostorral sujtott rájuk; megijedt Dionűszosz,
 és a vizekbe merült le: Thetisz befogadta ölébe,
 s ott remegett szörnyen, hangjától félve a hősnek.
 Könnyűéletű isteneink aztán megutálták:
 megvakította Kronosz fia Zeusz, s azután nem is élt már
 hosszan, mert mindnyájuk előtt oly gyűlöletes volt.
 Boldog nemmúlókkal ezért én nem verekedném.
 Ám, ha halandó vagy, s termését éled a földnek,
 lépj közelébb, hogy a vég küszöbét gyorsabban elérjed.”

Válaszul így szólt Hippolokhosz ragyogó fiasarja:
 „Hósszivü Túdeidész, minek is kutatod születésem?
 Mint levelek születése, olyan csak az embereké is.
 Földre sodorja a lombot a szél, de helyébe az erdő
 mást sarjaszt újból, mikor eljön a szép tavasz újra:
 így van az emberi nemzet is, egy nő, más meg aláhull.
 Ámde, ha mégis akarsz törzsünkről kérdeni – halljad,
 elmondom, hogy tudd; sokan ismerik úgysis a törzsünk:
 lónevelő Argosz csücskén Ephüre az a város,
 melyben Szízüphosz élt, legcsalfább férfi a földön,
 Szízüphosz Aiolidész; neki Glaukosz volt fiasarja,
 s Glaukosz gyermeke volt a derék hős Bellerophontész:
 férfierényét és szépségét istenek adták:
 Proitosz azonban az ő vesztét tervezte szívében,
 s elkergette, mivel sokkal több volt a hatalma,
 Argoszból, hiszen őt jogarának igazta alá Zeusz.
 Mert Anteia, az isteni nő, Proitosz felesége
 örjögön kívánt vele titkos nászba vegyülni,
 s rá nem vette a jó és bölcseszü Bellerophontészt.
 Hát hazugul szólt Proitoszhoz, fejedelmi urához:
 »Proitosz, halj meg, vagy végezd ki e Bellerophontészt:
 vélem erőszakosan vágyott szerelembe vegyülni.«
 Szólt, s e szavakra harag gyulladt fejedelmi urában;
 ámde nem ölte meg őt, ettől szíve visszariadt már,
 elküldötte viszont vészes jellel Lükiába,
 táblájába beírt sok lélekölő üzenettel
 küldte apósához, hogy majd ott lelje halálát.
 Ment Lükiába, az úton az égilakók segítették:
 és hogy elért Lükiába a hős, Xanthosz folyamához,
 megtisztelte örömmel a nagy Lükié fejedelme,
 vágva kilenc tulkot, megvendégelte kilenc nap.

S rózsás ujjával tízszer tűnt már föl a Hajnal,
 hogy kérdést tett fel, s elkérte a jelt is, amellyel
 Proitosztól jött az hozzá, fejedelmi vejétől.
 S hogy vészes jeleit meglátta vejének a táblán,
 elküldötte először a rémes szörnyü Khimairát
 elpusztítani: ez nem földi, de isteni sarj volt,
 kecske közepűt, sárkány hátul, elől meg oroszlán,
 s torkából lobogó tűz lángját fujta riasztón.
 Ezt ő, isteni jósjelben bizakodva, megölte.
 Majd a neves szolümosz nép ellen kélt viadalra;
 s mondta: a földilakókkal e harca a legnehezebb volt.
 Majd meg a férfierős amazónokat ölte le a harcban.
 Ámde mikor megtért, Proitosz ravasz, új cseleket szőtt
 ellene: válogatott daliáit a nagy Lükiának
 lesbe fölállította, de egy sem tért haza onnan:
 mindet agyonsujtotta a bátor Bellerophontész.
 Most a király már látta, hogy isten sarja a vendég,
 ott tartotta magánál, s hozzá adta leányát,
 és fejedelmi hatalma felét neki adta a lánnyal.
 Ott számára a nép gyönyörű telket hasított ki,
 hogy művelje: remek szántót s vele drága gyümölcsöst.
 Három gyermeket is szült hitvese Bellerophónnak:
 Íszandroszt és Hippolokhoszt meg Láodameiát.
 (Láodameiával bölcs Zeusz kerevetre hevert le,
 s ő Szarpédónt szülte, az isteni, ércbeborult hőst.)
 Majd amikor már meggyűlölték Bellerophónt is
 isteneink, árván bolygott fel-alá Aleában,
 lelkét ette, s a földilakók nyomait kikerülte;
 Íszandroszt, a fiát, Árész, a csatára sovárgó,
 míg a neves szolümosz néppel vívott, leütötte;
 s megharagudva reá, arany Artemisz ölte le lányát.
 Hippolokhosz nemzett engem, s őt vallom apámnak,
 ő küldött Trójába, s igen lelkemre kötötte,
 hogy legyek első mindig, a többi fölé kimagasló,
 és szégyent eleim nemzetségére ne hozzak,
 hisz mind első volt Ephürében s nagy Lükiában:
 lásd, dicsekedve e törzset, e vért vallom magaménak.”

Szólt. S megörült a csatában-erőshangú Diomédész;
 dárdáját a sokat-tápláló földbe ütötte,
 majd meg a nép-pásztorhoz mézes hangon ekép szólt:

„Régi barátom vagy hát így, révén az apáknak:
 mert hős Bellerophontészt egykor az isteni Oineusz
 hús napon át vendégül látta a háza ölében;

s tisztelték egymást gyönyörű vendég-adománnyal:
 Oineusz bíbor övet nyújtott neki, szépragyogását,
 Bellerophontész meg szinarany kettősfülű kelyhet:
 én, mikor eljöttem, házamban hagytam e kelyhet.
 Már Túdeuszra nem emlékszem, mert csöppnyi koromban
 ment el, Théba alatt amikor hullott az akháj nép.
 Vendéglő gazdád vagyok így Argosz közepében,
 és te nekem Lükiában, amint e vidékre vetődöm.
 Hát egymás ellen kelevézt a tömegbe ne vessünk:
 éppen elég trósz és segítő van, akit leterítsek,
 hogyha az isten is engedi, és lábammal elérem;
 és számodra akháj van elég kaszabolni, ha bírod;
 rajta, cseréljünk hát fegyvert; lássák ezek is, hogy
 ősi barátoknak valljuk dicsekedve magunkat.”

Így szóltak ketten, s lovaikról földre szökelltek,
 és a baráti szövetséget kézzel kötötték.
 Ekkor azonban Glaukosz eszt Kronidész elorozta,
 mert ez aranyfegyvert nyújtott át Túdeidésznek
 rézért, százökör-étékűt a kilencökör-árért.

Hektór közben elért Szkaiai-kapuhoz meg a bükkhöz;
 trójai asszonyok és lányok seregelték elébe,
 mind a fiáról kérte, fivére felől, rokonáról
 s férje felől; s mindet sorjában küldte, imával
 kérni az isteneket: sok nőt várt vésszel a végzet.

Ámde midőn Priamosz gyönyörű házához elért már,
 mely faragott sok csarnokkal volt ékes: ölében
 drága csiszolt kőből ötven hálóterem állott
 egymáshoz szorosán közel épült termek: ezekben
 hált Priamosz fia mind megkért hű hitvese mellett;
 míg a leányainak szemközt volt, udvar ölében
 terme tizenkettő, fedeles, faragott kövü, ékes,
 egymáshoz szorosán közel épült termek: ezekben
 hált Priamosz veje mind tisztos hű hitvese mellett: –
 szembekerült vele ott áldókezü anyja, ki éppen
 Láodikét, legszebb lányát kísérte a házba,
 s átkulcsolta kezét szorosán, szót szólva kimondta:

„Gyermekem, öldöklő viadalt odahagyva miért jössz?
 Már bizonyára szorongat erősen az átkos akháj nép,
 küzdve a vár körül: és ideküldött téged a lelked,
 hogy karodat Zeuszhöz fölemeld várunk tetejéről.
 Várj csak, hadd hozzak mézlelkű bort, hogy a borral

áldozhass Zeusznak meg a többi nagy égilakónak mindenelőtt, s azután magad is fölüdülj az italtól: mert hisz a fáradt férfit a bor nagy erőre segíti, mint te kifáradtál most, védelmezve tiéd.”

Erre sisakrázó deli Hektór válaszul így szólt:
 „Tisztelt édesanyám, sose kínálj méz-szivü borral, el ne erőteleníts, az erőt, a csatát ne feledjem. Mosdatlan kézzel ragyogó bort önteni Zeusznak restellnék: s a sötétfelhős Zeuszhoz nem is illik vérezen és csata-mocskoltan könyörögni imákkal. Menj csak a zsákmányló Pallasz szentélye ölébe, éltes nőiddel, jóillatu áldozatokkal: és ama leplet, mely legdúsabb, leggyönyörűbb is, és melyet szived is legjobban kedvel a házban, széphaju Pallasz Athénának térdére terítsed, és ígérj neki ott betöretlen drága tizenkét egyéves tulkot leöletni, ha megkönyörül majd várunkon meg a trójai nőkön, a csöpp csecsemőkön, hátha elűzi a Túdeidészt szent Ílionunktól, azt a dühös dárdást, riadalmat kelteni mestert. Hát csak eredj te a zsákmányosztó Pallasz Athéné szentélyébe, magam Pariszért megyek és idehívom, hátha akar hallgatni szavamra; de bárcsak a föld ott nyílna alatta meg, oly vesztére nevelte föl őt Zeusz Trójának s a vitéz Priamosz valamennyi fiának. Hogyha Pariszt látnám Hádész házába lehullni, gyász-gyötrelmeitől, hiszem azt, szivem is szabadulna.”

Szólt; mire anyja bement a terembe, s a szolgáléányt mind küldte: s a város idős nőit hívták ezek egybe. Ő maga illatozó hálótermébe vonult le; sok hímzett köntös volt ott, keze műve a szídón nőknek, az isteni-képü Alexandrosz kiket egykor Szídoniából hurcolt el tág tengeri úton, hol Helenét is hozta, a legfelsőbb atya lányát. Egyet most Hekabé Pallasz számára emelt ki, azt, amelyik leghosszabb volt, legszebb díszítésű, s csillagként ragyogott, legalul, minden ruha alján. S útnak eredt; s a sok éltes nő igyekezve követte.

És hogy elértek Athéné szentélyéhez, a várnak legtetején, ajtót tárt ott széparcu Theánó, Kisszeusz lánya, derék lovas Anténór felesége: mert Pallasz papnőjévé őt tette a trósz nép.

Karjukat ott Pallaszhoz nyujtották ki jajongva;
és átvette a leplet a széporcájú Theánó,
széphaju Pallasz Athénának térdére takarta;
majd a hatalmas Zeusz lányát így kérte imával:

„Büszke Athénaié, várvédő, isteni úrnő,
törd Diomédész dárdáját szét, s tedd, hogy e harcos
arcra omoljon még Szkaiai kapujának előtte:
áldozatul hogy kapj tüstént tőlünk te tizenkét
egyéves betöretlen tulkot, megkönyörülvén
várunkon meg a trójai nőkön, a csöpp csecsemőkön.”
Szólt könyörögve; hanem nemet intett Pallasz Athéné.

Ők a hatalmas Zeusz lányához eképen esengtek.
Hektór meg sietett gyönyörű házába Parisznak,
mit maga épített, ácsok seregével, a bajnok,
akkor legjobb ácsaival rögös Ílionuknak,
kik neki asszonyházat emeltek, termet is, udvart,
Hektór és Priamosz közelében, a vár tetejében.
Zeusz-kedvelt Hektór ide lépett most be; kezében
nagy tizenegyrőfös kelevéz volt, szórta a szikrát
rész-hegye, és körülötte arany karikája gyűrűzött.
Hálótermében lelt rá, mikor éppen a pajzsát,
páncélját s ívelt íját vizsgálta, törölte;
argoszi szép Helené meg a szolgálóival ott ült,
s őket szép munkára irányította szavával.
Hektór látva Pariszt, piszkálta goromba szavakkal:

„Ej, te bolond, nem szép, hogy eként duzzogsz a szivedben:
hullanak embereink várunk körül és a magas fal
alján küzdve; s a nagy csatazaj meg a harc temiattad
lángol a bástya körül: magad is szídnál olyan embert,
kit meglátsz vonakodni a gyűlöletes viadaltól:
kelj föl, a várunkat dúló tűz el ne eméssze.”

Isteni-képü Alexandrosz neki válaszul így szólt:
„Hektór, ennyi igaz, joggal, nem joggatlanul szídsz:
éppenezért felelek, s te figyelj rám, halld meg a szómat:
nem sértődötten, s nem a trójai népre dühödten
ültem a termemben, csak, hogy magamat kibusuljam.
Csakhogy most feleségem hízelgő szava is küld
küzdni, s úgy látom magam is, hogy több haszon érhet
így: hisz a harciszerencse hol erre, hol arra köszönt rá.
Ámde maradj még itt, hadd bújjak már hadi vértbe:
vagy menj, s én a nyomodba megyek; hiszem is, hogy elérlek.”

Szólt; de sisakrázó Hektór nem adott neki választ;
ám hozzá Helené hízelgő hangon eképp szólt:

„Sógorom énnékem, bajszerző, rossz kutya nőnek,
bárcsak az első nap, hogy anyám megszült a világra,
hurcolt volna el engem a szél iszonyú viharával
hegyre akár, vagy a sokzsivajú nagy tengeri árba,
s elnyelt volna a víz, mielőtt mindez megessék még.
Ám miután e csapásokat isteneink rendelték,
hát legalább derekabb embernek hitvese volnék,
érezné az a csúf szégyent és népe szidalmát.
Ennek azonban most sincs ép esze és sosem is lesz;
éppenezért, hiszem én, hogy el is veszi majd a jutalmát.
Rajta azonban, lépj be mihozzánk, ülj le e székre,
sógorom, úgyis a legtöbb gond a te szíved emészti
értem, az ebszemüért s Parisz átkos vétke miatt is:
ránk Zeusz mérte a rossz sorsot, hogy majd a jövőben
énekeket rólunk zengjen sok megszületendő.”

Erre sisakrázó deli Hektór válaszul így szólt:
„Bárha szeretsz, Helené, ne marasztalj, úgysem ülök le:
mert már kerget a lelkem azért, hogy védjem a népem,
mely nagyon is vágyik már rám, aki távol időzőm:
inkább ezt sürgesd, s igyekezzék ő maga szintén
engem még idebent, bástyáink közt utolérni.
Mert én is hazatérek azért, hogy lássam a házam
népét és szeretett feleségem, csöpp csecsemőmet.
Nem tudom úgyse, vajon megtérek-e még a körükbe,
vagy leigáznak akháj kezek által az istenek immár.”

Szólt a sisakrázó Hektór, és nyomban elindult,
és a saját jólépült házát érte el útján,
csak hogy a hókaru Andromakhét nem lelte meg ottbenn,
mert az a gyermekkel meg a szépövü szolgálóleánnyal
már odakint állt és zokogott keseregve a bástyán.
S Hektór, nem lelvén bent tisztanevű feleségét,
állva maradt küszöbén, és szolgálóihoz így szólt:

„Rajta, ti szolgálók, mondjátok igaz szavatokkal,
hókaru Andromakhé hol van, hova tűnt a teremből?
Ángyaihoz ment, szépövü sógornői körébe,
vagy Pallasz szentélye felé, hol a széphaju többi
trójai nő engeszteli harcias istennőnket?”

Néki a fürge, serény gazdasszony mondta a választ:
 „Hektór, halld, miután sürgetsz, hogy mondjak igaz szót:
 nem ment szépövü sógornőihez, ángyaihoz sem,
 sem Pallasz szentélye felé, hol a széphaju többi
 trójai nő engeszteli harcias istennőnket;
 Trója magas bástyájához ment, hallva a híret,
 hogy gyötrődnek a trójaiak, s az akhájok erősek;
 eddig már el is ért sebesen száguldva a falhoz,
 mint aki őrrjöng; és a fiát vele vitte a dajka.”

Mondta a gazdasszony; s Hektór sietett ki a házból,
 s újra a jólépült utcák sorain haladott át.
 És a hatalmas városon át Szkaiai kapujához
 ért el, ahol kivonulni szokott a csaták mezejére;
 s ott sokajándékú felesége futott vele szembe,
 Andromakhé, lánysarja a nagyszivü Éetiónnak:
 Éetión Plakosz erdős alján lakta a házát,
 s ott Thébában volt a kilixeknek fejedelme:
 lánya az ércbeborult Hektórhoz ment feleségül;
 most meg elébe került, vele tartott szolgáléánya,
 ölben hozva fiát, aki zsenge kicsiny csecsemő volt,
 egyfia Hektórnak, s gyönyörű, mint csillag az égen:
 apja eképen hívta: Szkamandriosz; Asztüanaxnak
 hívta a nép, minthogy Hektór maga védte a várat.
 S ő meglátva fiát, csendben mosolyogva figyelte;
 Andromakhé pedig ott állt sírva az oldala mellett,
 átkulcsolta kezét szorosán, szót szólva kimondta:

„Rettenetes, fölemészt az erőd, nem esik meg a szíved
 csöpp fiadon s rajtam, nyomorulton, kit hamar özvegy
 sors vár, mert hamar ölnek meg, rád rontva sereggel,
 téged az argosziak; de nekem jobb lenne, ha téged
 elvesztlek, lekerülni a földbe: hiszen sohasem lesz
 már vigaszom többé, miután te betöltöd a sorsod,
 csak kínom: sem apám nincs már, sem anyám, a királynő.
 Mert hisz apámat a fényes Akhilleusz küldte halálba,
 és a kilixek dús várát feldúlta egészen,
 nagykapujú Thébát: ott végzett Éetiónnal;
 nem fosztotta ki őt, ettől szive visszariadt már:
 fényes fegyvereit vele együtt tette a tűzre,
 majd sírhalmot emelt, s aköré szilfákat a pajzsos
 Zeusz atya lányai ültettek, gyönyörű hegyi nimfák.
 Hét fivérem is élt otthon, palotánknak ölében,
 és ez mind lekerült Hádészhoz, mind ugyanaznap:
 mert mindet lenyilazta az isteni fürge Akhilleusz,

kint a kaszáslábú ökrök s a juhok legelőin.
 S édesanyámat, az úrnőt erdő nagy Plakosz alján,
 kit minden kinccsel hurcolt el idáig Akhilleusz,
 s végtelenül sok váltságért engedte el újra,
 őt nyilas Artemisz ölte meg otthon: az apja lakában.
 S most, Hektór, te vagy édesapám, te vagy édesanyám is,
 és te a fivérem, virulóerejű deli férjem.
 Hát rajtam könyörülve maradj mellettem a bástyán;
 árvává fiad, özveggyé ne tegyed feleséged.
 Ám fügefánk mellé állítsad a néped, ahonnan
 könnyü a várbatörés, könnyű fölhágni a falra.
 Mert ott háromszor támadtak a legderekabbak,
 hírneves Ídomeneusz meg a két Aiász seregükkel,
 s mindkét Átreidész és Tűdeusz nagyszivü sarja:
 vagy valamely jós mondta nekik, jól értve jelekhez,
 vagy pedig önlelkük buzdítja, siettetni őket.”

Néki sisakrázó deli Hektór válaszul így szólt:
 „Ez nekem is gondom, feleségem; csak hogy a szégyen
 bánt, ha a trójaiak s az uszályos trójai nők is
 azt látják, hogy a harctól, mint aki gyáva, vonakszom;
 és lelkem sem ereszt, mert hősnek lenni tanultam
 mindig is, és legelől tusakodni a trójaiak közt,
 védve az édesapám nagy hírét és magamét is.
 Mert hisz a lelkemben s a szivemben jól tudom úgyis,
 eljön a nap, mikoron megszentelt Ílion elvész
 és Priamosz meg népe a jógerelyes Priamosznak.
 Mégsem emészt oly erős nagy bánat a trójai népért,
 sem Hekabéért, sem Priamosz fejedelmi apámért,
 sem testvéreimért, kik számosak és daliásak,
 s mégis az ellenségtől sujtva a porba omolnak,
 mint érted, ha egy ércpáncélos akháj tovahurcol,
 s könnyed omol, s a szabadság napját elveszi tőled;
 s még valamely más nő vásznát szövöd argoszi földön,
 vagy korsót hordasz Messzéisz vagy Hüperéia
 kútjáról kelletlen, s terhel a kényszerü végzet;
 és ezt mondja talán, aki látja, hogy omlik a könnyed:
 »Hektór asszonya ez, ki csatákban a legderekabb volt
 Ílion ostromakor, lótartó trójaiak közt.«
 Így szól majd amaz, és benned csak a fájdalom újul
 ily férjéért, ki a rabság napját tőled elűzze.
 Haljak hát meg előbb, föld halma takarja be testem,
 mint jajodat halljam, s tudjam, mint tépnek el innen.”

Szólt ragyogó Hektór, s karját nyújtotta fiáért;

csakhogy a szépövu dajkához pityeregve simult most
 vissza a gyermek, mert megijedt, így látva az apját,
 félt a sok érctől és a sisak lószór-tarajától,
 látva, hogyan leng az föntről iszonyú lobogással.
 Fölnevetett szerető jó apja, meg anyja, az úrnő.
 És ragyogó Hektór tüstént lecsatolta sisakját,
 és maga mellé tette a földre a messzesugárzót.
 Megcsókolta fiát, szeliden ringatta a karján,
 aztán Zeust meg az isteneket kérlelte imával:

„Zeusz, s más égilakók, ti vigyétek teljesedésbe,
 hogy fiam is, mint én, tűnjék ki a trójaiak közt,
 ő is erős legyen, és Tróján gyakorolja uralmát;
 »Apjánál sokkal derekabb« - mondhasza, ki látja
 majd, ha a harcból jön; hozzon véres hadizsákmányt
 ellenségéről, szívében örüljön az anyja.”

Szólt, s szeretett feleségének karjára helyezte
 csöpp gyerekét, s ő illatozó kebelére ölelte
 sírva-nevetve fiát; megesett Hektór szive rajta,
 megsimogatta szelid kézzel, szót szólva kimondta:

„Jaj, te szegény, ne gyötörje ilyen nagy bánat a lelked!
 Nincs oly férfi, ki sorson túl Hádészra vet engem;
 csakhogy a végzet elől, azt mondom, senki se futhat,
 sem hitvány, se nemes, miután megszülte az anyja.
 Hát csak eredj haza, és munkáddal foglalatoskodj,
 rokka legyen gondod, s a szövőszék, szolgáléánynak
 ossz munkára parancsot, a harc meg a férfiaké lesz,
 és legelőbb az enyém mind közt, aki Trója szülötte.”

Így szólván ragyogó Hektór fölemelte a fényes
 lóforgós sisakot; s hű hitvese ment haza ismét,
 folyton visszatekintve, keserves könnyeket ontva.
 Jólépült házába elért hamar ennek utána
 férfiölő Hektórnak; igen sok szolgáléánnyát
 lelte amott, s vele mind zokogó sírásra fakadtak.
 S Hektórt, bár még élt, házában nyögve siratták:
 mert már nem hitték, hogy a harcból visszakerülhet,
 s hogy kikerülheti karjait és erejét az akháznak.

Ámde Parisz sem késlekedett a magas palotában:
 mert rézzel-berakott híres vértjét felövezve,
 szelte a várost át, gyors lábában bizakodva.
 Mint a soká pihenő, jászolnál abrakozott mén

féke-szakítva ha nagy dobogással a síkra iramlík,
 mert megszokta a tiszta folyó habjában a fürdést,
 büszkén tartja fejét, magasan, körülötte sörénye
 repdes a marja fölött, és ő, jól tudva, milyen szép,
 könnyen emelgeti térdét, száll a szokott legelőkhöz:
 így szökkent Priamosz-fí Parisz nagy Pergamonából
 fényes-fegyveresen lefelé, napként sugarazva,
 kényes örömmel, gyors lábbal; s úton hamar érte
 isteni testvérét, Hektórt, aki épp tova készült
 onnan, hol feleségével gyöngéd szavakat szólt.

Isteni-képü Alexandrosz szólt ekkor először:
 „Testvér, lám, te sietsz, s én hátráltatlak az úton,
 késve jövök, s nem olyan gyorsan, mint hagyta parancsod.”
 Erre sisakrázó Hektór neki válaszul így szólt:
 „Kedvesem, ember nincs, aki, hogyha igazszivü férfi,
 téged a harc dolgában szíd, hisz bátor a szíved.
 Csak gyakran renyhülsz s vonakodsz; és akkor a szívem
 lelkemben szomorú, hallván, hogy szídnak erősen
 téged a trójaiak, noha érted túriks a sok bajt.
 Jőjj, s ezt majd elrendezzük, ha megadja a nagy Zeusz,
 hogy palotánkban az elnemenyésző égilakóknak
 állítsuk föl már a szabadság borkeverőjét,
 Trójából ha a jólábvértes akhájit kizavartuk.”

Devecseri Gábor fordítása

A szöveg a MEK oldaláról származik

Homérosz: Odüsszeia

– részlet –

HUSZADIK ÉNEK

A KÉRŐK LEÖLÉSE ELŐTT

Kinn lefeküdt az előcsarnokban a fényes Odüsszeusz:
 földre vetett cserzetlen ökörbőrt, és tetejébe
 áldozatul hullt birkák gyapját dobta halomba;
 s hogy lefeküdt már, Eurünomé betakarta köpennyel.
 Ott feküdt s töprengve a kérők végveszedelmén,
 virrasztott Odüsszeusz. És jöttek a nők a teremből,
 kik szerelemben a kérőkkel gyakran keveredtek;
 jókedvük fennen ragyogott, s egymásra nevettek.
 Lelke fölindult most kedves kebelében a hősnek;
 hosszan hánytá-vetette a lelkében s a szívében,
 rontson-e már rájuk s a halált így ossza ki mindnek,
 vagy még hagyja a dölyfös kérőkkel lefeküdni
 egyszer s legvégül; s ugatott mellében a szíve.
 Mint sok kölyke körül járó eb, hogyha először
 lát embert, megugatja, dühvel nekiugrani készül:
 benseje így ugatott, dühösen rosszalva a rosszat.
 Majd mellére csapott s a szívet korholta szavával:
 „Tűrj, szív, túrtél már hajdan te kutyábbat is ennél,
 aznap, hogy fölfalta a vad, féknélküli Küklópsz
 nagyszerű társaimat, de te túrtél, mígcsak az elme
 nem vezetett ki a barlangból, noha hitted a véged.”

Szólt, szeretett szívét így fékezvén kebelében;
 és szíve meggyőzve a szótól, tűrve csitult el,
 várt makacsul; hanem ő hánykódott erre meg arra.
 Mint ahogyan lobogó tűz lángján forgat egy ember
 vérrel meg zsírral teli bendőt erre meg arra
 s várja nagy-áhitozón, hogy már megsüljön egészen,
 így forgott töprengve Odüsszeusz erre meg arra,
 egymaga mint csap majd le kezével a szemtelenekre,
 kik többen vannak; s most jött közelébe Athéné,
 égből szállva alá, fölvette egy asszony alakját
 és odaállt a fejéhez s hozzá ily szavakat szólt:
 „Mondd, mindenki fölött gyászsorsu, miért virrasztasz?
 Hisz palotádban vagy, feleséged is itt van a házban,
 és fiad, oly kitűnő, amilyent mindenki kívánna.”

Válaszul erre eképen szólt leleményes Odüsszeusz:
 „Istennő, bizony ezt úgy mondtad mind, ahogy illik;
 csakhogy azon hányódik a szívem most kebelemben,
 mint is csaphatnék kezeimmel a szemtelenekre
 és egyedül, míg nekik olyan nagy a számuk a házban.
 S hozzá még komolyabb dolog is jár egyre fejemben:
 hogyha veled meg Zeusszal már megölöm valamennyit,
 merre-hová menekülhetnék? Ezt, kérlek, eszeld ki.”

Mondta az istennő ismét, a bagolyszemű Pallasz:
 „Szörnyü, te, más a silányabb társban tud bizakodni,
 bár nem öröklétű az s nem bölcs annyira, mint én;
 én pedig istennő vagyok és őrizlek örökké,
 minden fáradalom közben. S kereken kijelentem:
 hogyha a földi halandók ötven tábora állna
 kettőnket körül, Árészal törekedve megölni,
 nekik is elhajthatnád csordájuk meg a nyájuk.
 Most szálljon meg az álom; terhes végig az éjben
 virrasztgatnod, mert kiemelkedsz már a bajokból.”

Így szólt, és szemehéja fölé hintette az álmot,
 majd az olümposzi csúcsra röpült el az isteni úrnő.

Megmarkolta az álom, a gondot eloldta szivétől,
 tagjait oldva; de ébredt fönn szerető felesége
 és puha ágyában föl is ült, fölsírt keseregve.
 Majd miután eltelt panaszos zokogással a lelke,
 Artemisz úrnőt kérte először az isteni asszony:
 „Artemisz istennő, Zeusz lánya, szivembe nyiladdal
 löve, a lelkem mért is nem veszed el te azonnal?
 Vagy bár tépne a szélvihar engem a légi magasba,
 s ködborította uton hurcolva röpítene messze
 s vetne be torkolatába kanyargó Ókeanosznak.
 Mint ama szélviharok felkapták Pandareosznak
 lányait: égilakók ölték meg előbb a szülőket,
 s Aphrodité ellátta az árva leányokat otthon
 sajttal is, édes mézzel is, és jó mézizü borral;
 Héra adott gyönyörű alakot nekik és kitűnő észt,
 karcsú termetüket meg a fennkölt Artemisz adta,
 és remekül szövögetni Athénaié tanította.
 Hát mikor Aphrodité fölment az olümposzi csúcsra,
 hogy viruló nászuk készítse elő a magasban,
 villámló Zeuszhoz, mivel ő jól tud vala mindent,
 sorsát s balsorsát a halandó földilakóknak,
 közben a lányokat elragadó Viharok hurcolták
 messze, a szörnyü Erínuszeket szolgálni azontúl.
 Bár eltüntetnének eként az Olümposzon élők,
 vagy lenyilazna a széphaju Artemisz; akkor Odüsszeuszt
 meglátnám, noha gyűlölt föld mélyébe leszállva:
 és bennem sose lelne silányabb férfi örömré.
 Mert el tudja viselni baját, aki ébren egésznap
 hosszan sír s a szivét sorvasztja a sok keserűség,
 éjjel azonban az álom fogja: feledtetni minden

búját és örömét, ha körülveszi két szemehéját.
Csakhogy az isten rám még gyötrő álmokat is küld.
Most is az ő képmása feküdt mellettem az éjjel;
éppenolyan volt, mint mikor elment harcba; s a szívem
örvendett, mivel azt hittem már, hogy nem is álom.”

Így szólt; s már az aranytrónszékű Hajnal is eljött.
Síró hangját meghallotta a fényes Odüsszeusz:
töprengett ezután, s úgy tűnt neki, hogy felesége
már meg is ismeri őt és ott áll már feje mellett.
Fölkelt, fogta nyalábra a bundát és takaróját,
és egy székre bevitte a házba; a durva ökörbőrt
vitte ki; és fölemelve kezét nagy Zeuszhoz esengett:
„Zeusz atya, hogyha a szárazon és vizen át akarattal
hoztatok oly sok bajnak utána megint a hazámba,
akkor tedd: hallassa szavát bentről, aki éber,
és nekem egy másik csodajelt te mutass odakintről.”

Így szólt ő könyörögve; meg is hallgatta a bölcs Zeusz:
mennydörgött is azonnal a fényes olümposzi csúcson,
fennen a felhőkéből; megörült neki bajnok Odüsszeusz.
És bentről meg egy őrlőasszony küldte a hangját,
nem távol, hol a népek pásztora malmai álltak,
s egyre tizenkét asszony sürgött malmai mellett,
búzákat és árpat őröltek, a férfiak étkét.
Mind lefeküdtek már, miután kifogyott gabonájuk,
ez leggyöngébb volt s még nem volt kész a dologgal;
most meg is állította a malmát, s – jó jelül – így szólt:
„Zeusz atya, ó, ki uralkodol isteni s emberi népen,
jaj be nagyot dördült a te hangod a csillagos égből,
bár felhő sincs fönt; bizonyára csodás jelül adtad.
Hát amit én nyomorult mondok, tedd azt is igazzá:
legvégső s legutolsó szép lakomájuk egyék már
itt Odüsszeusz palotájában mai nappal a kérők,
lélekevő fáradság közt kik a tagjaimat már
szétnyűtték őrléssel, most egyenek legutolszor.”

Így szólt ez; megörült az igének a bajnok Odüsszeusz
s Zeusz dörgésének: mert tudta, hogy ittvan a bosszú.

Gyűltek Odüsszeusz szép házában a többi leányok
s nempihenő lángot gyújtottak a tűzhelyen immár.
Télemakhosz meg kelt föl az ágyból, isteni férfi,
öltönyt öltve, hegyes kardját vállára kötötte,
majd gyönyörű saruit ragyogó talpára csatolta,

fogta erős gerelyét, a hegyes rézzel hegyezettet.
 És a küszöbre került, s Eurükleiához ekép szólt:
 „Kedves anyó, megtiszteltétek-e végül a vándort
 ággal s étellel, vagy: mint fekszik, ki se bánja?
 Mert hisz az édesanyám is olyan, bármily okos asszony,
 megteszi azt, hogy a földi halandók közt a silányat
 vaktában jóllátja, s a jót üresen tovaküldi.”

Válaszul így szólt most az okosszivü Eurükleia:
 „Gyermekem, ebben anyád nem vétett, hát sose vádold.
 Mert hiszen itt ült s bort ivott az, amennyire vágyott,
 enni nem óhajtott többet; hisz anyád tudakolta.
 És amikor pihenés, alvás járt már az eszébe,
 akkor anyád a leányoknak szólt, vessenek ágyat;
 csakhogy a vendég, mint amolyan sorsverte busongó,
 nem kívánt puha ágyon, lágy derekaljon aludni;
 nyers bőrére az ökörnek hált inkább, meg a birkák
 irháján odakint; s mi terítettünk takarót rá.”

Szólt; mire Télemakhosz kifelé ment, végig a termen,
 vitte a dárdáját; két fürge kutyája követte.
 Jólábvértes akhájokhoz sietett ki a térre.
 S most a cselédlányoknak mondta az isteni asszony,
 Eurükleia, leánya a Peiszénór fia Ópszna:
 „Rajta, ti öntözzétek föl, kisöpörve a házat,
 nagysebesen, s a remek székekre borítsatok ékes
 bíbor szőnyeget; ti pedig lukacsos szivacsokkal
 mossátok le az asztalokat; ti a borkeverőket
 tisztítsátok, a kettős serlegeket; ti a kútra
 menjetek el vízért, szaporán hozzátok a házba.
 Mert a kevély kérők nem lesznek messze sokáig,
 hajnalban jönnek, hiszen ünnepet ül valamennyi.”

Szólt; s nagyonis hallgattak rá, tették a parancsát.
 És a sötétvizü kútfőhöz húsz ment el azonnal,
 míg ügyesen sürgött-forgott a teremben a többi.

Majd az akhájok szolgálégyei jöttek; ezek meg
 jól és értően hasogattak fát; a leányok
 jöttek a forrástól. És jött be közójük a kondás,
 három legszebb hízóját hajtotta magával,
 s mindet az udvari szép kerítésnél hagyta legelni.
 Ő maga mézédés szókkal szólt hős Odüszeuszhoz:
 „Jó idegen, jobb szemmel néznek-e már az akhájok,
 vagy megvetnek a házban téged, mint ezidáig?”

Válaszul erre eképen szólt leleményes Odüsszeusz:
 „Eumaios, bár büntetnék meg az istenek őket
 csúnya, kevély és átkos tetteikért, melyeket más
 házában tesznek, s nincs bennük semmi szemérem.”

Ők egymással ilyen szavakat hallatva beszéltek;
 s ekkor a kecskék pásztora jött közelükbe, Melantheusz:
 legszebb kecskéit hajtotta be éppen a nyájból,
 kérőknek lakomául; két bojtára követte.
 Visszhangos tornácba a kecskéket bekötötte,
 s ő maga szűrő szókkal szólt Odüsszeuszhoz azonnal:
 „Ej, idegen, terhünkre te még itt jársz a teremben,
 és koldulsz a vitézektől? Hát nem takarodsz ki?
 Azt hiszem, egymástól mi előbb már nem köszönünk el,
 mint egymás öklét ízelve: a kéregetésed
 nincs rendjén: az akhájok másutt is lakomáznak.”

Ezt mondotta; de mitse felelt leleményes Odüsszeusz,
 némán rázta fejét, szive mélyén rejtve a rosszat.

Arra, Philoitiosz, emberek elseje, harmadikul jött,
 kérőknek meddő tehenet s hízott gödölyéket
 hajtva: a révészek hozták ezeket, kik az embert
 áthordják a vizen, ha az ő tájukra vetődik.
 Visszhangos tornácba az állatait bekötötte,
 ő maga Eumaioszhoz lépett s kérdeni kezdte:
 „Mondd csak meg, kondás, ki az új vendég, aki most jött
 szép palotánkba? S az apja, az anyja ki? Ő maga mit mond,
 honnan ered? Hol a nemzetsége s az otthona földje?
 Ó, a szegény: hisz alakja olyan, mint büszke királyé:
 csakhogy az istenek így meritik le a messzebolyongót,
 s néki ilyen rossz sorsot szőnek, még ha király is.”

Szólt, és jobbával megfogta kezét Odüsszeusznak,
 és őt megszólítva ekép, szárnyas szavakat szólt:
 „Üdvözlég, vendég atyus, és legalább a jövőben
 légy boldog, mert most, látom, sok bajba merültél.
 Zeus atya, nincs nálad pusztítóbb isten az égben:
 nemzed a férfiakat, de utána hagyod lemerülni
 őket a bajba könyörtelen és a dühös nyavalyákba.
 Lásd, a verejték vert ki, amint rádnéztem, a könnyem
 csordult, mert az eszembe jutott Odüsszeusz: bizonyára
 ő is ilyen rongyokban jár-kei a földilakók közt,
 hogyha ugyan valahol még él és látja a napfényt.

Hogyha pedig meghalt s Hádész házába került már,
 jaj nekem akkor a jó Odüszeuszért, jaj, hiszen engem
 még gyereket, csordássá ő tett lenn a kephallén
 földön. S most, hogy száma se már a baromnak, s másnál
 ennyire nem szaporodnak a széleshomloku marhák:
 most mástól kapom én a parancsot, hogy beterelem
 nékik a marhákat lakomázni; fiával a házban
 nem gondolnak, az istentől sem félnek; a távol
 járó úr vagyonát fel akarják osztani végül.
 Hát hisz az én lelkem kedves kebelemben elégszer
 hánykódik hevesen: mert rossz ám, míg fia itt él,
 marháimmal a más mezejére vonulnom el innen,
 és idegen néphez; de bizony gonoszabb, ha maradvá
 őrzöm az állatokat, mások számára, bajok közt.
 Már elszöktem volna talán más büszke királyhoz
 régen, mert ami itt van, tűrni tovább lehetetlen;
 azt a szerencsétlent várom mégis, valahonnan
 tán hazatérve, a kérőket szétszórja a házban.”

Válaszul erre eképen szólt leleményes Odüszeusz:
 „Csordás, hisz nem vagy hitvány te, sem esztelen ember;
 jól látom magam is, hogy okosság fér a szivedhez;
 hát neked elmondom, szent esküvel is kijelentem:
 tudja tehát meg Zeusz legelőbb, meg a vendégasztal,
 s tűzhelye hős Odüszeusznak, amelyhez járulok itten,
 hogy megjő Odüszeusz ide, míg te is itt vagy a házban,
 és megláthatod őt a szemeddel, hogyha kívánod,
 mint öli majd le a kérőket, kik a házban urak most.”

Erre a marhát őrző csordás válaszul így szólt:
 „Jó idegen, Zeusz vinné teljesedésbe a szódat:
 meglátnád, hogy erőm mily nagy s kezeim se silányak.”
 S Eumaiosz velük együtt kérte az égilakókat,
 hogy házába a bölcs Odüszeusz hazatérjen, elérjen.

Ők egymással ilyen szavakat hallatva beszéltek;
 s közben a kérők Télemakhosz számára a romlást
 és a halált tervezték; s jött balról a madárjel:
 fennsuhanó hegyi sas, karmában gyöngye galambbal.
 Amphinomosz szólalt meg köztük szónoki szóval:
 „Kedveseim, látom, sose fut már célba e tervünk:
 Télemakhosz megölése; siessünk hát lakománkhoz.”

Így szólt Amphinomosz, s mindnek tetszett a beszéde.
 Majd, hogy az isteni hős Odüszeusz házához értek,

bent köpenyük székekre s a karszékekre vetették,
 áldoztak hájas juhokat, hízott gödölyéket,
 áldoztak hízott disznót, marhát a mezőről;
 s belsőrészt sütvén, szétosztván, egybekeverték
 vízzel a bort és osztott már poharat ki a kondás.
 Emberek elseje járt a kenyér gyönyörű kosarával
 körbe, Philoitiosz, és borukat töltötte Melantheusz.
 S ők kirakott kész étkek után kezüket kivetették.
 Bent ültette le Télemakhosz, cselet szőve, Odüsszeuszt,
 nem távol jóléült otthona kőküszöbétől,
 egy faragatlan széket tett oda és kicsi asztalt;
 s tett oda belsőrészből húst, töltött neki bort is
 szép szinarany serlegben, s hozzá ily szavakat szólt:
 „Itt ülj most szépen, daliák közt bort iszogatva.
 Én szűrő szavukat, kezüket majd visszariasztom
 innen a kérőknek, mert nem vendégfogadó ez,
 ám Odüsszeusz palotája, ki ezt számomra szerezte.
 És, kérők, fékezzétek szivetekben a gáncsot
 és kezetek, nehogy itt civakodjunk és veszekedjünk.”

Így szólt; erre a kérők mind ajkukba haraptak,
 bámulták a fiút, hogy mennyire bátor a hangja.
 S Eupeithész fia, Antinoosz szólt köztük eképen:
 „Télemakhosz szava bárha kemény is, tűrjük, akhájok,
 hallgassunk rá, bár szörnyen fenyegetve parancsol;
 bántani most őt Zeusz Kronión nem hagyja: különben
 elhallgattatnók, bármily élesszavu szónok.”

Így szólt Antinoosz, hanem ő nem ügyelt a szavára.
 Közben a városon át szent áldozat-állataikkal
 mentek a hírnökök; és gyülekeztek a fürtös akhájok
 messzelövő nagy Apollón árnyas szent ligetében.

S ők, hogy a háthús megsült és húzták le a nyársról,
 már szétosztva, dicsőséges lakomát lakomáztak.
 Tettek a felszolgálók részt Odüsszeusznak elébe,
 annyit, amennyit a többi kapott; így adta parancsát
 Télemakhosz, kedves fia isteni hős Odüsszeusznak.

Most sem hagyta Athéné, hogy szűnjék meg a kérők
 lélekemésztő ócsárlása: hatoljon a bántás
 még mélyebbre szívébe az isteni hős Odüsszeusznak.
 Volt ott egy gonosz ember a kérők nagy seregében,
 Ktészipposznak hívták, és a hazája Szamé volt:
 ez feleségül, igen nagy kincseiben bizakodva,

kérte a régen messzeszakadt Odüsszeusz feleségét.
 Hát a kevély kérők közül ez szólt most legelőször:
 „Hős kérők, mondok valamit, hallgassatok énrám.
 Részét már megkapta a vendég, úgy, ahogy illik;
 mert nem igazságos, sose szép, hogy Télemakhosznak
 vendégét, ha akárki jön is, még megrövidítsük:
 íme tehát adok én is ajándékot neki, hogy majd
 adja a fürdős-szolgának, vagy bárki egyébnek,
 isteni hős Odüsszeusz palotája ölen aki szolgál.”

Szólt, s izmos markával ökörlábat hajított rá,
 melyet előbb a kosárból vett ki; de bajnok Odüsszeusz
 könnyeden elrántotta fejét, s közben szíve mélyén
 csak keserűn nevetett: a szilárd falat érte a lábcsont.
 Ktészipposzt meg Télemakhosz korholta szavával:
 „Ktészipposz, bizony így jobban járt sokkal a lelked:
 elvetteted a vendéget, mert félrehajolt ő.
 Mert hiszen érte hegyes dárdám derekadba beverném,
 és temetésed rendezhetné itt az apád, nem
 nászod. Hát gonoszat házamban senkise merjen,
 mert már felfogom én s értem lelkemben, amit kell,
 s hogy mi a jó, mi a rossz: hisz gyermek voltam idáig.
 Azt még csak tűröm, szemeim láttára miképen
 öldösitek juhaim, borom isszátok, gabonámat
 faljátok ti: nehéz egynek harcolni sokakkal.
 Csakhogy a rosszat már nekem itt gonoszul ne tegyétek;
 vagy ha megölni akarnátok még engem is ércsel,
 ezt magam is kívánnám már, több lenne a haszna,
 hogyha halok, mint szemlélnem szakadatlan a szégyent,
 hogy vendégeimet bántják s gyönyörű palotámban
 minden szolgáléányt rútul rángatnak a kérők.”

Így szólt; és amazok mind hosszan csöndbe merültek.
 Csak nagykesőn mondta Damasztoridész Ageláosz:
 „Kedveseim, közülünk ha igazságos szavakat hall,
 senki ne sértődjék meg, zokszót senkise ejtsen;
 hát sose lökdössétek a vándort, mást se a szolgák
 közt, kik az isteni hős Odüsszeusz házába sűrögnek.
 Télemakhoszhoz s anyjához meg van nekem egy szóm;
 gyöngéd szó, mely tán mindkettő szíve szerint lesz.
 Kettőtök kebelében amíg még hitte a lélek,
 hogy házába a bölcs Odüsszeusz hazatérhet, elérhet,
 addig ugyan nem volt vétek, hogy vártatok és itt
 fékeztétek a kérőket, hisz a hasznok is több
 úgy lett volna, ha ő megtérvén megjön a házba.

Csakhogy most bizonyos, hogy már sose jön haza többé:
 ülj hát édesanyád mellé s mondd el neki mindezt,
 menjen a legderekabhoz, a legtöbb kincset adóhoz,
 hogy te is élvezd már, ami rádmaradott az apádtól,
 idd borod, edd kenyered, s ő más házat igazítsa.”

Erre a jóeszű Télemakhosz neki válaszul így szólt:
 „Halld, Ageláosz – Zeuszra s apám sok szörnyü bajára,
 messze hazájától aki jár, vagy tán odalett már
 én nem kívánom halogatni anyám lakodalmát,
 sőt kérem, hogy eredjen a kedve szerint, adományt is
 bőven adok; csak restellem, hogy anyám palotánkból
 durva szavakkal elűzzem; ilyentől mentsen az isten.”

Így szólt Télemakhosz; de a kérők közt nagy Athéné
 nemlohadó nevetést keltett, s eszüket kicsavarta.
 S már idegen lett állcsontjuk s még egyre nevettek,
 véres húsokat ettek, mindnek a két szeme könnyel
 telt meg egészen, a lelkük már sejtette a sírást.
 S isteni-képü Theoklümenosz kezdett a beszédbe:
 „Jaj, nyomorultak, mily átok sujt? Éjbe borult már
 teljesen arcotok és fejetek, meg a térdetek is lenn,
 úszik a könnyben az orcátok, fölhangzik a jajszó,
 ázik a síkos vérben a fal meg a szépivü fülkék,
 árnyakkal telt már meg a csarnok, telt meg az udvar,
 szállnak a mély Ereboszba, homályba; a nap kialudt már,
 nincs odafönt, s a sötétségnek vészes köde terjeng.”

Szólt; mire mind édes nevetésre fakadtak a kérők.
 S Eurümakhosz, Polübosz fia kezdett köztük a szóba:
 „Lám elment esze ennek a most idejött idegennek.
 Rajta, vezessétek ki, legények, azonnal az ajtón:
 menjen már a piacra, ha itt neki éj van a házban.”
 Isteni-képü Theoklümenosz pedig újra ekép szólt:
 „Eurümakhosz, sose kértelek én téged vezetőért:
 megvan még a szemem s a fülem, két lábam is itt van,
 és kebelemben jó eszem is, nem akad hiba benne:
 majd kivezetnek ezek, mert látom már, hogy a vész jön,
 s attól nem tud messzekerülni vagy elmenekülni
 egy kérő sem: mind, akik isteni hős Odüszeusznak
 háza ölén most sértve kevélyen rosszat okoztok.”

Szólt, és már ment is ki a kényelmes palotából,
 Peiraiosz házához; az őt szívesen befogadta.
 Hát egymásra kacsintva a kérők most valahányan

Télemakhoszt bosszantották, kinevetve az ő két vendégét. És egyik a hetyke fiúk közül így szólt: „Télemakhosz, nincs vendéglátó gazda, ki nálad rosszabbul járhat. Hisz ez itt csak csúnya csavargó, enni meg inni mohó, de a munkát nem nagyon érti, semmi nehéz dolgot, csak lézeng, terhe a földnek; és az a másik meg nekiáll jósolni jövőndőt. Jobb, ha tanácsom megfogadod, hisz a hasznod is így több: két vendéged a jóvezőjü hajóba bedobjuk, és szikelosz néphez küldjük; remek áron eladjuk.”

Hát így szóltak a kérők; ő nem ügyelt a szavukra, szótalánul csak az apját nézte, vigyázta szünetlen, hogy mikor is csap végre kezével a szemtelenekre.

Szembe velük gyönyörű széket vitetett be a közbe Íkariosz lányсарja, okosszivü Pénélopeia, s így hallgatta beszédét mindnek a férfitereimből. S ők készítgették mulatozva, nevetve, az édes dús lakomát, miután áldozták bőven a barmot; mégsem lett lakomájuknál iszonyúbb a világon, melyet az istennő meg a bátor férfiu főzött ekkor a kérőknek, kik előbb csufosat cselekedtek.

Devecseri Gábor fordítása

A szöveg a MEK oldaláról származik

Friedrich Nietzsche: A homéroszi versengés

ELŐSZÓ

A *humanitás*, úgy képzeljük, *elkülöníti* az embert a természettől és kiválóvá teszi. De a valóságban nincs ilyen elkülönülés: a „természetes” tulajdonságok elválaszthatatlanul összenőttek azokkal, amelyeket sajátosan „emberinek” nevezünk. Az ember legmagasabb rendű és legnemesebb erőiben is merő természet, és magában hordozza annak rémületes kettősségét. Sőt talán éppen félelmetes és embertelennek számító képességei alkotják azt a termékeny talajt, amelyből

indítékok, tettek és művek formájában mindenfajta humanitás kisarjadhat.

Még a görögökben, a régmúlt leghumánusabb embereiben is ott lapul valami kegyetlenség, valami a tigris vérszomjas pusztító kedvéből; az a jellemvonás, mely a hellén groteszkig torzított tükörképében, Nagy Sándorban különösen jól látható, s amely ránk, akik a modern humanitás puhány fogalmával próbálunk közeledni hozzájuk, egész történelmükben, akár csak mitológiájukban is, oly riasztóan hat.

Sándor, ahogyan Batisznak, Gáza bátor védőjének a lábát átfúratja, és őt magát elevenen a kocsijához kötteti, hogy katonái gúnykacaja közepette körbevonszolja, tulajdonképpen undorító karikatúrája Akhilleusznak, aki Hektór holttestét éjjelente körbehurcolva hasonló módon gyalázta meg, de még ebben is van valami, ami sért és elborzaszt bennünket. A gyűlölet szakadékaiba látunk itt bele. Ilyenfajta érzéssel nézzük azt is, ahogyan két görög párt marcangolja szét egymást véresen és telhetetlenül, például a korkürai felkelésben. A görög ember komor szükségszerűségnek tartotta, hogy szabad folyást engedjen gyűlöletének; jól látni ezt abban a fajta jogi szankcióban, amely szerint a városok harcában a győztes a háborús jog értelmében a polgári lakosság minden férfi tagját kivégzi, a nőket és gyerekeket pedig rabszolgának adja el; ezekben a pillanatokban könnyebbült meg a visszafojtott és felgyülemlett indulat: előszökkent a tigris, félelmetes szemében a kéjes kegyetlenség pillantásával. Miért kellett a görög szobrásznak újra meg újra, számtalanszor ismételve háborút és harcokat formáznia, kicsavarodó emberi testeket, gyűlölettől vagy a diadal túlradó gyönyörétől feszülő inakkal, vonagló sebesülteket, utolsókat hörgő haldoklókat? Miért ujjongott az egész görög világ az Iliász csatajelenetein? Attól tartok, hogy mindezt mi nem eléggé „görögül” értjük, és bizony elborzadnánk, ha egyszer igazán görög módra tárulna elénk.

De vajon mit rejt magában minden hellén jelenség anyáöle, a Homérosz *előtti* kor? Homérosz esetében ugyanis a rendkívüli művészi céltudatosság, a vonalak nyugalma és tisztasága már elfeledtetni velünk, hogyan ömlött formába a nyers anyag; az ő színei valamilyen művészi látszat révén fényesebbnek, szelídebbnek, melegebbnek tetszenek, alakjai ebben a színes, meleg fényben jobbak és rokonszenvesebbek – de hova látunk, ha már nem az ő óvó kezétől vezérelve lépkedünk visszafelé, a Homérosz előtti világba? Csak az éjsötétbe és rettenetbe, a borzalomhoz szokott fantázia szüleményeibe. Miféle földi létet tükröznek ezek a taszítón-iszonyatos teogóniai mondák? Olyat, amelyen egyedül az *éjszaka szülöttei*: a viszály, a szerelmi vágy, a csalárdság, az öregség és a halál uralkodnak. Képzeljük csak a hésziodoszi költemény [*Istenek születése* – a szerk.] légkörét még fojtóbbnak és még komorabbnak. Mindazon enyhület és frissítő megtisztulás nélkül, amely Delphoiból és az istenek számtalan más székhelye felől árad ki Hellászra: ha ezt a sűrített boiótiai levegőt az etruszkok sötét bujaságával vegyíténők, akkor ez a valóság egy olyan mítoszvilágot kényszerítene elő belőlünk, amelyben Uranosz, Kronosz, Zeusz és a titánok harca szinte megkönnyebbülésnek tűnik; ebben a fullasztó légkörben a harc maga az üdvösség, a megmenekülés; a győzelem kegyetlensége pedig az életujjongás csúcsa. És ahogy valójában a görög jog fogalma a *gyilkosságból* és a vértől való megtisztulásból fejlődött ki, ugyanúgy a nemesebb kultúra is a vértől való megtisztítás oltáráról veszi első győzelmi koszorúját. Ebből a véres korszakból egy hullámbarázda húzódik be mélyen a hellén történelembe. Orpheusz és Muszaiosz neve és kultusza [az orfikus vallási misztériumok követői szerint a test a lélek börtöne, amelyből a beavatottak számára a túlvilágon nyílik szabadulás – a szerk.] elárulja, milyen következtetésekhez vezetett a harc és kegyetlenség világának szakadatlan látványa: a létezés csömöréhez, ahhoz a felfogáshoz, hogy ez a lét vezeklésre szolgáló büntetés, ahhoz a hithez,

hogy a létezés azonos a bűnösséggel. De épp ezek a következtetések nem jellegzetesen hellének: bennük érintkezik Görögország Indiával és egyáltalán a Kelettel. A hellén génusz még más választ adott arra a kérdésre, hogy „mire való egy harcból és győzelemből álló élet”, és ezt a választ az egész görög történelemmel adja meg.

Hogy ezt megértsük, abból kell kiindulnunk, hogy a görög génusz érvényesülni hagyta és jogosnak tekintette az egyszer már oly félelmesen létező ösztönt; az orfikus szólás viszont azt a gondolatot tartalmazza, hogy nem érdemes élni az olyan életet, amelynek ilyen ösztön a gyökere. Elismerték a küzdelmet és a győzelem örömét, s a görög világot semmi nem választja el mélyebben a miénktől, mint az egyes etikai fogalmak, mint az Erisz [itt viszály – a szerk.] és az irigység ebből eredő színezete.

Mikor Pauszaniász, az utazó [II. sz., a *Görögország leírása című mű szerzője* – a szerk.], görögországi vándorlásai során meglátogatta a Helikont, megmutatták neki a görögök első didaktikai költeményének, Hésziodosz *Munkák és napokjának* egy ősrégi, ólomlapokra vésett példányát, melyet az idő és az időjárás gonoszul megtépzott. Annyit azonban így is felismert, hogy a közkézen forgó példányokkal ellentétben ennek elejéről hiányzott a kis *Zeusz-himnusz* s helyette rögtön azzal a kijelentéssel kezdődött, hogy „Erisz kettő van a földön, nemcsak egy”. Ez az egyik legfigyelemreméltóbb hellén gondolat, és méltó rá, hogy rögtön a hellén etika bejáratánál emlékezetébe vesse az arra jövő.

Ezt dicséri, ki ismeri, ámde a másik
 méltó minden gáncsra, szokásuk olyannyira eltér.
 Mert ez a másik visszavonást és harcokat indít,
 szörnyű lény, ember nem tudja szeretni, de mégis,
 hogy szolgáljuk e súlyos Eriszt, hajt isteni kényszer.
 Ám elsőnek szülte amazt az Eriszt a sötét Éj,
 s ég magasában kormányzó Kronidész lehelyezte
 mélyen a föld gyökeréhez, s ez már hasznos a népnek.
 Mert ez a resteket is gyakran serkenti dologra:
 megkívánja a munkát mind, látván, hogy a másik
 szántani-vetni igyekszik, rendben tartja a házát,
 s épp ezért gazdag. Verseng szomszéddal a szomszéd, s
 boldogul az, ki igyekszik: Erisz jót így tesz a néppel.
 Es féltékeny az ácsra az ács, fazekas fazekasra,
 koldus a koldus irigye, a dalnok irigye a dalnok.

A két utolsó verssor, ami az ódium figulinumról [fazekasok közötti gyűlölet – a szerk.] szól, tudósaink számára érthetetlen ezen a helyen. Véleményük szerint „féltékenység” és „irigység” csak a gonosz Erisz jelzői lehetnek; s ezért még attól se riadnak vissza, hogy a sorokat hamisnak tartásuk, vagy azt állítsák, hogy véletlenül sodródtak erre a helyre. Erre a következtetésre azonban bizonyára nem a hellén etika inspirálta őket, hanem anélkül, hogy észrevették volna, valami másfajta: hisz Arisztotelész egyáltalán nem ütközik meg azon, hogy ezek a sorok a jó Eriszre vonatkoznak. És nemcsak Arisztotelész, hanem az egész görög ókor máshogy gondolkozik féltékenységről és irigységről, mint mi; úgy vélekedik, mint Hésziodosz, aki az egyik Eriszt, azt, aki az embereket egymás elleni öldöklő harca vezérli, gonosznak nevezi, egy másik Eriszt viszont,

ki féltékenység, gyűlölet és irigység formájában tette, de nem a pusztító viadal tette, hanem versengésre ösztönzi az embereket, azt magasztalja. A görög ember irigy, és ezt a tulajdonságot nem hibának, hanem egy jótékony istenség hatásának érzi; az erkölcsi ítéletek dolgában mekkora szakadék is tátong köztünk és közöttük! És mivel irigy, egy isten irigy szemét érzi magán, még akkor is, ha dúskál megbecsülésben, gazdagságban, pompában és szerencsében, és fél ettől az irigységtől: az isten meg arra inti itt, hogy minden emberi sors múlandó, retteg tehát a szerencsétől, s annak legjavát feláldozva fejet hajt az isteni irigység előtt. De ez az elképzelés mégsem idegeníti el isteneitől, épp ellenkezőleg: jelentőségüket az adja meg, hogy az ember, akinek lelkében minden más élőlényel szemben féltékenység izzik, velük sohasem merészel versenyre kelni. Themürisznek a Múzsákkal, Marsüasznek Apollónnal vívott harca, [az Artemisszel versengő – a szerk.] Niobé megható története jól mutatja, milyen szörnyen támad egymás ellen a két hatalmasság, ember és isten, akik sohasem mérhetik össze erejüket.

Ám minél nagyobb és fennköltebb egy görög, annál láthatóbban tör elő belőle a becsvágy lángja, elemésztve mindenkit, aki vele azonos pályán fut. Arisztotelész egyszer listát készített az ilyen nagyszabású, gyűlölködésből fakadó versengésekről. Legfeltűnőbb példája szerint még egy halott is képes elemésztő féltékenységre ingerelni az élő, mitn Homérosz a kolophóni Xenophanészt. Nem érzékelhetjük teljes súlyában ezt a költészet nemzeti hőroza elleni támadást, ha nem tudjuk, hogy az, mint később Platónnál is, abból a hallatlan vágyból ered, hogy ő maga lépjen a megdöntött költő helyére, s örökölje dicsőségét. Minden nagy hellén továbbadja a versengés fáklóját, minden nagy erény új nagyságot lobbant lángra. Nem jött álom az ifjú Themisztoklész szemére, valahányszor Miltiadész babérjaira gondolt, ám korán feltámadt hajlama csak majd az Ariszteidésszel vívott hosszan tartó vetélkedése során bontakozott ki igazán, s vált a politikai cselekvés terén azzá az egyedülállóan figyelemre méltó, tisztán ösztönös zsenialitássá, amit Thuküdidész leír. Mennyire jellemző a kérdés és a válasz, mikor Periklész neves ellenfelét megkérdezi, hogy ő vagy Periklész-e a jobb birkózó a városban, s ő így felel: „Még ha legyőzöm is, tagadja, hogy elesett, és nem nyughat addig, amíg meg nem győzi az ellenkezőjéről azokat, akik látták elesni.”

Ha ezt az érzést, a versengés szükségességének érzését teljesen kendőzetlenül, a maga naiv megnyilatkozásaiban akarjuk látni, figyelembe véve egyben az állam boldogulását is, akkor gondoljunk csak az osztrakiszmosz [cserépszavazás: a zsarnoksággal gyanúsítottak nevét cserépdarabokra írták, és azt, aki a legtöbb szavazatot kapta, száműzték – a szerk.] eredeti értelmére: ahogyan például az epheszozsiak kimondják Hermodórosz száműzetésekor: „Senki se legyen közöttünk a legjobb; ám ha valaki mégis az, akkor másutt legyen az, és mások között.” És miért ne legyen senki sem a legjobb? Mert ezzel kimerülne a versengés, és a görög állam létének örökös alakja kerülne veszélybe. Az osztrakiszmosz később más szerepet kap a versengésben: akkor alkalmazzák, ha nyilvánvalóan fennáll az a veszély, hogy az egymással versengő nagy politikusok és pártvezérek valamelyike hajlik rá, hogy a harc hevében ártalmas és romboló eszközökhöz, veszélyes államcsínyekhez folyamodják. E különös intézmény eredeti értelme azonban mégsem az, hogy szelep legyen, hanem hogy stimuláljon: kiiktatják a kiemelkedő egyedet, hogy újra feléledjen az erők vetélkedése – olyan gondolat ez, amely idegen a géniusz modern értelemben vett „exkluzivitásától”, de feltételezi, hogy a dolgok természetes rendjében mindig egyszerre több zseni létezik, akik kölcsönösen tette sarkallják egymást, mint ahogyan kölcsönösen mérsékelik is egymást. Ez a hellén versengésgondolat magja: megveti az egyeduralmat, félti a veszélyeit s a géniusz ellen védekezésül egy másik géniuszt állít.

Minden tehetségnek küzdve kell kibontakoznia, így parancsolja ezt a hellén népi pedagógia; míg az újabb nevelők azonban semmitől sem riadnak meg jobban, mint attól, hogy az úgynevezett becsvágy elszabadul. Úgy félnek az önzéstől, mint „magától a gonosztól”. Az agonális [küzdő szellemű – a szerk.] nevelés célja az egész, vagyis az állam jóléte volt. Minden athéninak a versengésben például annyira kellett kibontakoztatni önmagát, amennyire ezzel Athénnak leginkább használt, és a legkevesebb kárt okozta. Nem létezett mértéktelen és mérhetetlen becsvágy, mint amilyen legtöbb esetben a modern nagyravágyás; ha versenyt futott, gerelyhajításban vagy dalnokként versenyzett, szülővárosa javára gondolt, annak dicsőségét akarta gyarapítani az ifjú, városa isteneinek szentelte a koszorúkat, amiket a verseny bírái megbecsülésül a fejére helyeztek. Gyermekkorától fogva ott égett a kívánság minden görögben, hogy saját városa boldogulásához a poliszok harcában eszköz legyen: ez lobbantotta lánggra önzését, de ez tartotta féken és helyes mederben is. Ezért voltak az ókor emberei szabadabbak, mert céljaik közelebbiek és kézzelfoghatóbbak voltak. A modern embernek ellenben mindenütt a végtelen állja útját, mint a gyors lábú Akhilleusznek az eleai Zénón hasonlatában: a végtelenség gátolja, még a teknősbékát sem éri utol.

És ahogyan a felnevelendő inakat az egymással való vetélkedésben nevelték, éppúgy álltak versenyben egymás között nevelők. Bizalmatlanul és féltékenyen léptek egymás mellé a nagy zenei mesterek: Pindarosz és Szimónidész, versengés közben találkozott a szofista, az ókor magasabb nevelője a másik szofistával, s még a nevelés legáltalánosabb formáját, a drámait is csak egy hatalmas küzdelem keretében adományozták a népnek, melyben a nagy zenei és drámai művészek versenyeztek egymással. Milyen csodálatos! „A művész is irigye a művésznek.” És a modern ember a művész esetében ma semmitől se fél jobban, mint annak személyes harci indulatától, a görög ember viszont a művészt csak a személyes küzdelemben ismeri. Ahol a modern ember a műalkotás gyengéjét szimatolja, ott keresi legfőbb erejének forrását a hellén! Platón dialógusainak például az ad különös művészi jelentőséget, hogy azok a szofistákkal, a szónoklás művészeivel és kora drámaíróival folytatott versengés során jöttek létre, és pedig nem másért, minthogy végül elmondhassa: „Lám, én is képes vagyok arra, amit nagy vetélytársaim tudnak, sőt én még jobban tudom, mint ők. Nincs az a Prótagorasz, aki olyan szép mítoszokat költött volna, mint én, nincs az a drámaíró, aki olyan mozgalmas és lebilincselő egészet, mint a *Szűmposzión*, egyetlen szónok se fogalmazott olyan beszédet, amelyet én a *Górgiászb*an – és mégis, mindezt együttvéve elvetem, és elítélek minden utánzó művészetet. Csak a versengés tett engem költővé, szofistává, szónokká!” Micsoda probléma tárul itt elénk, ha azt keressük, milyen viszonyban áll egymással a műalkotás koncepciója és a versengés!

De ha kivesszük a versengést a görög életből, rögtön a gyűlölet és a pusztításvágy hátborzongató vadságának Homérosz előtti szakadékéba látunk. Ez a jelenség, sajnos, gyakran megmutatkozik, ha egy nagy személyiséget valami hallatlan dicső tette hirtelen eltávolított a versengésből, s önmaga, valamint polgártársai ítélete szerint hors de concours [versenyen kívül – a szerk.] került. A hatás szinte kivétel nélkül szörnyűséges; és ha ezekből a hatásokból szokás szerint arra a következtetésre jutunk, hogy a görög ember képtelen volt elviselni a dicsőséget és szerencsét, akkor pontosabban szólva azt kellene mondani, épp arra nem volt képes, hogy elviselje a dicsőséget anélkül, hogy tovább versenyezne, hogy elviselje a versengés végét jelző szerencsét. Nincs erre jobb példa Miltiadész végzeténél. A marathóni győzelem összehasonlíthatatlan sikere által magányos csúcsra állítva, messze minden harcostársa fölé emelve, alantas bosszúvágy kezd ébredezni benne egy pároszi polgár ellen, akivel régóta

ellenséges viszonyban volt. Hogy ezt a vágyat kielégítse, visszaél hírnevével, az állam vagyonával, polgárbecsületével, és eljuttassa saját becsületét. Érezve a sikertelenséget, méltatlan machinációkba kezd. Titkos és istentelen kapcsolatra lép Démétér papnőjével, Timóval, belép éjjel a szent templomba, ahonnan minden férfi ki volt zárva. Amikor már átugrotta a falat, és mind közelebb jutott az istennő szentélyéhez, hirtelen páni félelem rémséges iszonyata fogja el, félig összetörve és a holtan úgy érzi, hogy visszaúzték, s a falon visszaugorva bénultan és súlyosan megsebesülve zuhan a földre. Az ostromot abba kell hagyni, a népbíróság várja, s rút halál pecsételi meg a ragyogó hősi pályafutást, hogy elhomályosítsa azt minden utókor számára. A marathóni csata után az égiek irigysége vetődött rá. S ez az isteni irigység lánggra kap, valahányszor az embert ellenfél nélkül, vetélytársak híján, dicsősége magányos bérceén találni. Itt csak az istenek vannak mellette – s ezért ellene. A hübrisz [az ember mivoltát meghaladó elbizakodottság – a szerk.] sugallta tette csábítják, s ez alatt összeroskad.

Jól jegyezzük meg: ahogy Miltiadész elbukik, úgy hanyatlanak le a legnemesebb görög államok is, midőn érdem és szerencse a versenypályáról Niké [a győzelem istennője – a szerk.] templomába juttatta őket. Athén, amely megsemmisítette szövetségesei önállóságát és megtorolta a leigázottak felkeléseit, Spárta, amely az aigoszpotamoi csata [i.e. 405-ben Lüszaandrosz megsemmisítő vereséget mért az athéni flottára – a szerk.] után még sokkal keményebben és kegyetlenebből juttatta érvényre túlsúlyát Hellász fölött; ugyancsak a hübrisz diktálta tettekkel idézte elő hanyatlását, akár csak Miltiadész, bizonyosságát adva annak, hogy irigység, féltékenység és versengő becsvággy nélkül a hellén állam éppúgy elkorcsosul, mint a hellén ember. Gonosz es kegyetlen lesz, bosszúéhes és istentelen, röviden „Homérosz előtti” – és akkor már csak valami páni rémület kell hozzá, hogy elbukassák és szétzúzzák. Spárta és Athén [bizonyos politikusai – a szerk.] Perzsiának szolgáltatják ki magukat, ahogy Themisztoklész és Alkibiadész tették; elárulják mindazt, ami hellén, miután feladták a versengést, a legnemesebb hellén alap gondolatot; Nagy Sándor pedig, a görög történelemnek ez az eldurvított másolata és abbreviatúrája kitalálja mindenki hellénjét és az úgynevezett „hellénizmust”.

Radnóti Miklós: Negyedik ekloga

KÖLTŐ

Kérdeztél volna csak magzat koromban...

Ó, tudtam, tudtam én!

Üvöltöttem, nem kell a világ! goromba!

tompán csap rám a sötét és vág engem a fény!

És megmaradtam. A fejem rég kemény.

S tudom erősödött csak, hogy annyit bögttem én.

A HANG

S a vörheny és a kanyaró
 vörös hullámai mind partradobtak.
 Egyszer el akart nyelni; - aztán kiköpött a tó.
 Mit gondolsz, miért vett mégis karjára az idő?
 S a szív, a máj, a szárnyas két tüdő,
 a lucskos és rejtelmes gépezet
 hogy szolgál... ó miért? s a rettentő virág
 nem nyílik még husodban tán a rák.

KÖLTŐ

Születtem. Tiltakoztam. S mégis itt vagyok.
 Felnőttem. S kérdezed: miért? hát nem tudom.
 Szabad szerettem volna lenni mindig
 s örök kísérték végig az uton.

A HANG

Jártál szellőtől fényes csúcsokon,
 s láttál, ha este jött, a hegyre töppedt
 bokrok közt térdepelni egy jámbor őz-sutát;
 láttál napfényben álló fatörzsön gyantacsöppet,
 s mezítlen ifju asszonyt folyóból partra lépni
 s egyszer kezedre szállt egy nagy szarvasbogár...

KÖLTŐ

Rabságból ezt se látni már.
 Hegy lettem volna, vagy növény, madár...
 vigasztaló, pillangó gondolat,
 tűnő istenkedés. Segíts szabadság,
 ó hadd leljem meg végre honnomat!
 A csúcsot újra, erdőt, asszonyt és bokrokat,
 a lélek szélben égő szárnyait!
 És megszületni újra új világra,
 mikor arany gőzök közül vakít
 s új hajnalokra kél a nap világa.
 Még csönd van, csönd, de már a vihar lehell,
 érett gyümölcsök ingnak az ágakon.
 A lepkét könnyü szél sodorja, száll.
 A fák között már fuvall a halál.
 És már tudom, halálra érek én is,
 emelt s leejt a hullámozó idő;
 rab voltam és magányom lassan
 növekszik, mint a hold karéja nő.
 Szabad leszek, a föld feloldoz,
 s az összetört világ a föld felett

lassan lobog. Az írotáblák elrepedtek.
Szállj fel, te súlyos szárnyu képzelet!

A HANG

Ring a gyümölcs, lehull, ha megérik;
elnyugtat majd a mély, emlékekkel teli föld.
De haragod füstje még szálljon az égig,
s az égre írj, ha minden összetört!

1943

Az antik költő

„Vajon, tisztelt hallgatóim, számunkra, magyar földön is eljött-e már az a pillanat, amikor a költőt ismét annak tudjuk és érezzük, aminek Horatius: vátesznek, a többi embereknél messzebbre látónak, a többi beszélőnél fontosabbat kifejezőnek, a próféta rokonának, sőt az igazi prófétának? – teszi fel a napjainkig aktuális kérdést 1935-ös előadásában kiváló ókortudósunk, Kerényi Károly. – És mi volt az a sok akadály, éppen a magyar irodalom életében, amely eddig ebben hátráltatott minket, és hátráltat talán ma is?”

A klasszika-filológia Kerényi Károly szerint azért tartozik az egzisztenciális, a létezésünk lényegét érintő tudományok közé, mert tőle várhatjuk azoknak az első lényeges feleleteknek a tolmácsolását, amelyeket a görög és a római antikvitás az emberi lét kérdéseire adott. Vonatkozik ez a költő létkérdésére is, arra, hogy mit jelent költőnek lenni.

„Ha a költőt ma ismét a »látó«-nak nevezzük, – írta mondja Friedrich Wolters, Stefan George körének tagja –, mit számít az, hogy azt értjük-e ezen: a költőt az istenség avatta be titkaiba, vagy azt, hogy a költő minden létben a legmélyebben fekvő valóságot látja? Mind a két felfogás egyformán távol áll attól a jelenkori felfogástól, amely a költőt legszívesebben mesélőnek tartja, nem-valóságos és soha valóságossá nem váló dolgok szemfényvesztő felidézőjének.” Túl azon, hogy ne tartsuk a költőt a valótlanok emberének, a költői hivatás és működés antik formájának megértéséhez, a költői munkában ható mélyebb képesség vagy magasabb erő lényegét éppen abban az isteni alakban kell felismerni, amelyben a görögség látta plasztikusan és mély meggyőződéssel.

„Hogy antik néven nevezzük ezt az isteni alakot: a Múzsáról van itt szó, tisztelt hallgatóim. – fejt ki Kerényi Károly. – A Múzsában tükröződik mindaz, ami a görögök számára a költészet tényét minden egyéb emberi tényről megkülönbözteti. A költőnek öhozá való viszonya fejezi ki azt, ami tevékenységében más, mint a többi emberi tevékenységek. A költészet megjelölése görögül egyébként csak »készítés«, *poiészisz*, mint amilyen pl. a kenyérszítés, a költemény

»készítmény« *poiéma*, a költő a »készítő« *poiétész*. Ezeknek a jelentése, amikor a rómaiak átveszik őket, már tisztán a költészet körére szorítkozik: *poesis*, *poema*, *poéta* többé már nem vonatkozik közönséges készítésre. Hogy azonban a görögöknél minden emberi »készítő« (szó szerint vett „poétikus”) tevékenység közül éppen a költészet lett és maradt a legfőbb, amelyet közelebből meg sem kellett jelölni: ez is elég sokat mond. Nietzsche a görög államról szólva az embert magát is műalkotásnak nevezi, a zseniális embert tudatossá vált műalkotásnak. Az ilyen ember az – és ha volt ilyen ember, akkor a görög ember az volt –, akinek a működése sem lehet más, mint művészi alkotás. Ha azt mondja: *poiei* »készít«, ez máris azt jelenti, hogy »művet alkot«. Szeme előtt elsősorban a „múzsái ember” s az ő tevékenysége lebeg, mivel saját emberi alaptermészete ez: múzsai.

A költészetnek ez a görög megjelölése – »készítés« – tehát már magában véve is a múzsaiság tényére támaszkodik. De az értelemről kormányzott szándékosságot is hangsúlyozza. Azt, ami a költészetben mesterségszerű. Csakhogy ez a szándékosság – a grácia, harmónia, szépség akarása – nem jelent erőszakosságot ott, ahol mind a három hozzátartozik az ember természetes lényéhez. Milyen helyesen jegyzi meg Eliot, hogy: »a rossz költő gyakran öntudatlan, ahol tudatosnak kellene lennie, és tudatos, ahol öntudatlannak. Mind a két hiba személyessé teszi. Pedig – mondja máshol ez a jelentékeny költő és kritikus – a költőnek nincs kifejezni való személyisége, hanem csak egy különleges „médiüm”-a (valami semleges dolog ez benne), a „médiüm”-ban benyomások és élmények sajátos módon lépnek új kapcsolatba.«

A görög költőben – a görög irodalom könyvtárává válása előtt – a tudatosság és öntudatlanság veszedelmes szétválasztása és elhibázása nem is jöhetett létre. Hogy valaki *poiétész*, »verskészítő mester« legyen, a maga egészében a Múzsák ajándéka. A görög költő a Múzsák *prophétésze* vagy *hüpopphétésze*, kimondója és továbbadója annak, amit a Múzsák tud és mond – csak neki hallhatóan. T. S. Eliot »médiümnek« nevezi, aki tehát a költői emlékezetben megmaradt benyomások és élmények között új kapcsolódásokat hoz létre. És a Múzsák kegye miatt – görög szemmel nézve – a költő több más embernél. (Gondoljuk meg: az *Odüsszeia* végén a kérőknek daloló Phémioszt nem ölik meg.)”

A német klasszika-filológus, Otto szerint, amikor Homérosz a Múzsát hívja, hogy tanítást kapjon tőle, amikor Hésziodosz elbeszéli, hogy hallotta a Múzsák énekét s ők avatták költővé, akkor ebben csupán annak a többistenhitnek a szükségszerű következményét látjuk, amely számunkra már nem érvényes. De hallgassuk meg Goethét, amikor komolyan biztosít arról, hogy a nagy gondolatok nincsenek egy ember hatalmában, hanem úgy kell fogadni őket, mint ajándékot és kegyet, áhítatos hálával – s akkor egy Homérosz, egy Hésziodosz, és sok más költő vallomását is új megvilágításban fogjuk látni. G. Simmellel, a filozófussal szólva a költői én „mintha csak a szükségszerűség sokkal szélesebb hatalmának szócsöve volna.”

A Múzsák vagy a Múzsák lényét ezt az óvatosan, színtelenül, határtalanul kifejezett emberfelettit, akarattól nem függőt is magában foglalja. Ők nem pusztán kitalált megmozdítói a „költői véna” – e csodálatosan ömlő ér – megmozdulásának, nem pusztán díszítő alakok, akik mint nimfák rokkó ábrázolásokon, a forrást ömlesztő antik korsót tartják, hanem ők ez az ömlés, Berzsenyi szavával: az „ömlő bőség” maga – a bőség, amelyet a költőnek csak átvennie kell, mert magától jön, amikor akar. E bőség azután hol „a Múzsák”, hol „az istennő”, hol pedig a kilenc Múzsák alakjában ölt testet. Mind a kilencüket Hésziodosz nevezi meg először, de anélkül, hogy az egyes műfajokat és szellemi foglalkozásokat felosztaná közöttük. Némely helyen csak

három Múzsát ismertek, egészen más neveken. Másutt más számukat sem tudták. Ez a tulajdonságuk, hogy sokan vannak, vagy hogy éppen hárman – és ez a szám egész tánckarrá sokszorozódik a kilencesben – megegyezik a nimfák, Kháriszok, Hórák, a természeti bőség, virulás istennőinek hasonló számával. Az istenek sokasága a valóság bőségét és sokoldalúságát fejezi ki.

A Múzsák vallásos tiszteletük helye és módja szerint is a nimfák rokonai. Női mivoltuk a természettel való mély kapcsolatukat juttatja kifejezésre. A görög vizek, hegyi források nimfáinak rokonai ők, amelyeknek az áldásossága, telisége, üdesége a nimfák istennői alakjában csak tisztábban és teljesebben mutatkozik, de ezek az elemtől magától nem különböznek. A Múzsák tiszteletének őshazáját a monda az Olümposz vad hegyvidékén, Pieriában tudta. Görögország szűkebb területén, a Helikon erdős oldalában volt legfőbb kultushelyük, ahol a magasban a Hippokréne, alatt a bővizű Aganippé fakad. És hogy lényük az emberi „ömlendő bőségen” kívül ezzel a friss növényi tenyészetet fakasztó természeti áradással is megegyezik, ez teszi őket igazán, istennőkké.

A Múzsák, mint lények a költészetet a legtermészetesebb színben láttatják. Általános emberi képességként, amellyel 25 éves korukig oly sokan és oly természetes bőségben rendelkeznek, hogy Eliot komolyan beszélhet azokról a különös feltételekről, amelyeknek segítségével az ember ezen a koron túl is költő maradhat. Verwey, a holland költő hangsúlyozza, hogy a költészet eszméje nemcsak a költő számára bír jelentőséggel, hanem mindenki számára, aki ember. „Ez a teremtő képzelőtehetség, amely legközvetlenebbül a költészetben ölt testet, de amely, mint az első emberi ösztön, az étellel magával azonos. Minden embernek vannak pillanatai, amelyekben költő. A költőség nem más, mint velünk született hit a világ isteni természetében”.

A görög Múzsák lényén keresztül nézve a költői tevékenység és költészet nemcsak emberi hit és működés, hanem világtény és világvalóság. Ami a fiatal emberben, a szerelmes emberben, általában a legvitálisabb emberben – aki Nietzsche szerint a művészember – a költészet, ugyanez a természetben a mészkőből fakadó tiszta vizű forrás külön világa. Ami ebben viruló élet és tenyészet, víz, virág, fű, az ott az embervilágban – „verskészítés”. A Múzsák lénye mind a két világ-megmutatkozásnak, a forrás körül és a költőben kibontakozónak is, magasabb valósága. A görögség ismeri a forrásvilág és a költői világ mély összefüggését. Számára a Múzsák úgy egyesíti a költészetet a természettel, hogy a görög költészetnek nem is kellett külön a természetet megénekelnie, a görög költőnek külön természet-rajongónak lennie. Vele és belőle a természet maga szól mindenről természetesen, mintha forrás szólalt volna meg, vagy a suhogó víz.

A költészethez kapcsolódó legegyszerűbb elmélet a mitológiai névadás. A legősibb helikoni Múzsák neve állítólag: Tanulás, Emlékezés, Éneklés. Ez éppen úgy lehet nagyon korai, mint nagyon kései elmélet: ez a prózai mód vagy még, vagy már csak a külső gyakorlatnál marad. Hésziodosz, akit vallomása szerint a helikoni Múzsák maguk tanítottak az éneklésre, az a költő, akinek a helikoni természet és a hozzá tapadó vallásos áhítat megmutatták a Múzsák teljes valóságát – Hésziodosz is úgy tudja, hogy a Múzsák anyja Mnemoszüné, az Emlékezés. A költészet csodája és az emlékezés csodája szorosan összefüggenek. De Mnemoszüné is igazi istennő s nem csupán az emberek emlékezőtehetsége: Boiótia és Attika hegyes határvidékén egy kis város védistennője, nem messze attól a tájtól, ahol – a boiótiai Lebadeiában – Mnemoszünének és Léthének, az Emlékezésnek és Feledésnek a forrásai buzognak. Emlékezés vagy elfeledés: még ez sem pusztán lélektani törvényszerűségtől és egyéni esetlegességtől függő

ügy a görög vallásos világlátás szerint, hanem az egyén függ a Mnemosüné és Léthé szélesebb, a világ természetében gyökerező hatalmától. Az ilyen függés azonban – a költő függése az Emlékezéstől és az ő leányaitól, a Múzsáktól – nem kisebbé, hanem nagyobbá, nem bizonytalanabbá, hanem biztosabbá teszi az embert. Minél teljesebben adja át magát a világegyetem valóságainak, annál szilárdabb nyugalommal támaszkodhat reájuk. A görög ember számára pedig a legnagyobb teljesség itt a legtermészetesebb.

„A múzsai valóságot kilenc oldalról világítja meg a kilenc múzsa neve – magyarázza Kerényi Károly. – Mindegyikben egy-egy megmutatkozása van meg annak a világténynek, ami a költészet: Klióban a költői szó súlya, messze és sokáig hordozó ereje; Kalliopében ennek a szónak szépsége; Melpomenében – énekes zengése; Polühümniában – himnikus bőrsége; Terpszikhorében – a hozzátartozó tánc gyönyörűsége; Euterpében – a boldog gyönyörködés maga, az a nagy, átható öröm, amit a költészet jelent; Thaleiában a költészet növényi frissessége és virulása; Eratóban – erotikus melegsége nemcsak a szerelmi költészetnek, hanem minden igazi költői alkotásnak; Urániában pedig az, ami a költészetben égi... Ez a legkevésbé megmagyarázható, de azért nem kevésbé valóságos oldala a költészetnek: rokonsága az éggel, a távolság, kékség, magasság, csillagosság hatásával. Mindaz a teljessége készenlét, megérés, amit a többi nyolc Múzsa kifejez, nem elegendő a kilencedik nélkül:

Most már megértél: most leszáll az úrnő.

A teljesülésnek, annak a pillanatnak, amelyben a költemény, m várva várt, az igazi létrejön, van egy alkateleme, amely csak így fejezhető ki: most leszáll a Múzsa. [...] *Descende caelo et dic age tibia Reginat longum Calliope melos*: »Szállj alá az égből és fújj fuvaládon Kalliopé királynőm, hosszú éneket...« - így hangzik ez Horatius nyelvén. S ezt a megmagyarázhatatlant és csak az »égi« szóval megközelíthetőt juttatják kifejezésre azok a görög költők is – Mimnermos és Alkman –, kiknek számára a Múzsák atyja Uranosz, az Ég, és anyjuk Gé, a Föld. A legelső két istenségtől származtatják a költészetet. A legősibb világtények közé sorolják ezzel ugyanúgy, mint a romantikusok. De a görög mitológia nyelvén, a görög vallás valóságtiszteletének komolyságával teszik ezt, egyszerűen és közvetlenül.

Hésziodosz szerint a Múzsák Mnemosünének és Zeusznak a leányai. Amikor a helikoni költő ily módon istennőinek az istenek királyával, a világvalóság uralkodó istenével való kapcsolatát hangsúlyozza, akkor az égiség mellett a múzsai megnyilatkozásnak még egy oldala lebeg a szeme előtt: a művészi szó uralkodó hatalma. Bőven ki is fejt, hogy ezt az ajándékot a királynak a Múzsák adják: »Akinak nyelve édes harmatot hintenek, annak a szó szájából folyik mézédeseen és nép mind reája néz, mikor ítélezik...« A költő abban az életben, amelyet Hésziodosz ismer, csak a második helyen következik a király. után. A király zeuszi. De a Múzsák ott állnak Zeusz mellett. Csak múzsai ember lehet igazán zeuszi. Múzsainak lenni a görögök szemében az uralkodóság első feltétele. A múzsaiság éppen azt a vitalitást jelenti, amely nélkül emberi előkelőség el sem képzelhető – legalábbis görög mértékkel mérve nem. Alapjában véve a költő az, aki görög földön igazán »király«. A politikai élet mögött és fölött ő uralkodik Platón világosan látja, hogy őt kell detronizálni, ha helyére akar állítani egy másik múzsai embert: a filozófust. Ennek a múzsaisága azonban éppen úgy nem egyöntetű és bonyolultság nélküli, mint azé, versenytársa a költő uralkodó helyzetéért való küzdelemben: a szofistáé és szónoké.”

A görög költő elérhetetlen zeuszi fejhordozásának a természetben gyökerező múzsaiság kétségbe nem vont előkelősége adott belső tartást. Ez a fej méltóságának csorbulása

meghajolhatott nélkül zeuszi királyok előtt, ő, múzsaiságában, belülről tudhatta, mi a zeuszi, az igazán királyi. És azt is, ami még ennél is több ennél: tisztán múzsainak lenni, azaz maradandóbb világhoz tartozni, mint a királyok világa. Platónnal olyan változás vette kezdetét, amely a költő lényegesség-tudatát ingatja meg. A változást a költészettől megteremtett maradandóbb, szellemi világ átalakulása az alexandriai korban könyvessé, sőt könyvtárivá válása tette teljessé. Nem mintha a görög költészet nem hozott volna létre már sokkal korábban írott irodalmat. A múzsai teremtő ember zeuszi homlokának meghajlása a könyv előtt az új bonyolult magatartás: a királyi költő helyén a „tudós költő”...

A kivezető útra a római költészet talált rá, amikor az augustusi korban visszatért a felsőbb hatalomtól megadott *vates* ősi – nem is római (hiszen az elnevezés kelta jövevényszó) –, hanem általános emberien ősi formájához, és ugyanakkor a görög költészet Platón előtti világához, amelyben a költő még úgy uralkodott, mint a földi uralkodók – király, arisztokrata vagy türannosz égibb testvére. A római költők, Vergilius és Horatius Augustus mellett hasonlóképpen tündökölnék.

„Ezt kell itt még az elmondottakhoz hozzátenni: a görög költők nemcsak a múzsai valóságnak, hanem ezen túl a görögség nagy isteneinek is megnyilatkoztatói. Apollón, Hermész, Dionüszosz a költőkhöz különösen közelálló istenek. Ami a költészetben több mint forrásszerű vitalitás és természetes égiesség; ami életet és halált átfogó meghaladó – apollóni tisztaságvágy, hermészi átható, játékos okosság, dionüszoszi könyörtelenség és feloldódás: az ezeknek az istenségeknek a megszólalása apollóni, hermészi, dionüszoszi természetű költőkön keresztül. De Aphrodité és Artemisz, Démétér és Perszephoné, a többi istenek lényének valósága is a költészetben jelenik meg a legtisztább formában. És a görög és római költő nem mond le arról, hogy isteni alakok ragyogjanak költeményeiben: mindig tele van »mitológiával«, mindig az istenvilág költője marad. Ezt úgy is kifejezhetjük, hogy az antik vallás ad sajátos szint és tartalmat az antik költészetnek, de úgy is, hogy az antik vallás az, amelynek a költő leghivatottabb prófétája.

»A költő a vallásos ember« – mondták a George-körben. Az antik költő valóban az. Költősége vallásosság. És e vallásos ember létének alapja a vitalitásnak az a benne működő csodája, amelyet szintén vallásos formában tud teljesen kifejezni: Múzsza-vallásával.”

Szapphó: Aphroditéhez

Tarka trónodról, ravasz istenasszony,
mért küldesz nékem szerelemkirálynő,
bút és bajt mindég, te örök leánya
fényes egeknek?

Mért nem jössz inkább, ahogy egyszer jöttél,
hallattad kérő szavamat, kiléptél
kedvemért apád aranyos házából
és befogattad

cifra hintódat; lebegő galambok
vonták azt fürgén a sötétbe-süllyedt
föld felé; szárnyuk sebesen csapdosva
vert a nagy égben,

s már itt is voltak; te pedig, te boldog,
istenarcodon mosoly ült, és nyájas
szóval kérdeztél, mi bajom van és mért
hívlak az égből

és mi volna megkeserült szívemnek
kívánt orvossága? „Ki bántott, Szapphó?
kit küldjek kemény szerelem szavával
téged ölelni?”

Ha eddig került, ezután majd üldöz;
hogya semmit nem fogadott el, eztán
ő ad már, s ha nem szeretett, szeret majd,
bár ne akarjad.”

Jer most is hozzám, a nehéz gondokból
oldd föl szívemet, és amiért eped, ne
sajnálj teljesíteni: légy harcomban
drága szövetség.

Babits Mihály fordítása

Anakreón: Töredék a halálról

A halánték deres immár, a haj őszül koponyámon,
fiatalságom elillant, feketéllnek fogaim már,
oda van múltam, az édes, rövid és csúf, ami jön még.

Remegek már a haláltól, hisz a Hádészban a szöglet,
ami vár rám, hideg és szűk, a lejárati is ijesztő,
s aki egyszer lemegy, az már soha fel nem jön a fényre...

Radnóti Miklós fordítása

Aiszkhinész: A leány meg az isten

Egyszer Kimónnal – aki előtt sem törvény, sem házasság nem volt szent, s aki szárazon és vízen csak szégyent hozott fejünkre feneketlen gonoszkodásaival – Ilionba utaztunk, hogy a vidéket és a tengert megnézzük. Már jó ideje ott csavarogtunk és szemünk nem tudott betelni a hősök sírjaival; mert föl tettem magamban, hogy addig maradok, amíg csak mindegyiknek a sírján el nem olvasom az *Ilíász*nak azokat a verseit, amelyek az illetőt megörökítik.

Éppen akkoriban következett el az a nap, amelyen a lakosság megpróbálkozik az anyányi leányok férjhez adásával. Akkor éppen sok volt az eladólány. Trója földjén az a szokás, hogy a szüzek kimennek a Szkamandroszhoz, megfürödnek benne, s utána valami megszentelt ige gyanánt ezt mondják neki:

– Vedd el, ó, Szkamandrosz, szüzességemet !

Nos, a többi hajadon közt odajött a folyóhoz fürdeni egy nem éppen előkelő származású, de jó formájú szüzleány is, bizonyos Kallirrhoé. Mi a házasodni akarók hozzátartozóival s mindenféle népséggel együtt távolabbról néztük a leányok ünnepi fürdését, mert náluk ezt csak messziről szokás szemlélni. A derék és jeles Kimón ellenben megbújt a Szkamandrosz menti sűrűben és sáskoszorúkkal övezte magát. Nyilvánvalóan már napokkal előbb kifőzte ezt az alattomos haditervét Kallirrhoé ellen.

Hát amint a leány fürdött és éppen a hagyományos szavakat mondta: „Ó Szkamandrosz, vedd el szüzességemet”, abban a pillanatban – én erről csak később értesültem – kiugrott a sűrűből Szkamandrosz-Kimón és így felelt:

– Úgy legyen! Én, Szkamandrosz, elfogadlak és magamhoz veszek téged, Kallirrhoé, és sok pompás élvezetben részesítelek.

Szólt és már magához is kapta a leányt és eltűnt vele...

Csak hogy a dolog nem maradt titokban. Négy nappal később volt az Aphrodité-körmenet, amelyben felvonultak az új asszonyok. Mi is végignéztük őket. Amikor a leányasszony a mellettem bámészkodó Kimónt meglátta – aki úgy állt ott, mintha semmi gazság sem volna a rovásán – térdre hullott előtte s felpillantva így szólt dajkájához:

– Nézd csak, dajkám, ez a Szkamandrosz, akinek szüzességemet odaadtam.

Ennek hallatára a dajka felsikoltott, s így aztán kiderült minden.

Amint hazaértem, elővettem Kimónt és elbántam vele, ahogy rászolgált; szemére vettem istentelenségét, s azt is odasúgtam neki, hogy ő lesz az oka, ha valamennyien életünkkel fizetünk ezért, ő azonban egy csöppet sem ijedt meg, de még csak nem is szégyenkezett tette miatt, sőt hosszú lére eresztett mesében sorolt fel olyanokat, akik egyebütt követtek el ilyen akasztófáralóságokat.

Elmondta, hogy Magnesziában egy ottani fiatalember szakasztott ilyen csínyt követett el a Maiandrosz folyó nevében, s azóta Attalosznak, az atlétának apja mindmáig szentül meg van győződve, hogy a tulajdon fia nem az. Ő fia, hanem Maiandroszé s azt hiszi, hogy ezért van olyan jó húsban s ezért olyan erős. Ha aztán alulmarad s alaposan helybenhagyva megy haza, azt mondja az apja, hogy haragszik rá a folyamisten, mert mikor győz, nem annak fiaként hirdetteti ki magát. Így aztán ez könnyen kivágja magát, ha alulmarad. Felhozta azt is, hogy Epidamnosz ión városban van egy muzsikus, aki együgyűségében ugyancsak szentül meg van győződve, hogy a csemetéje Héraklész fia, holott pedig egy kurafi az apja.

– S még hozzá én – folytatta – nem is nemzettem gyermeket, hiszen csak egyetlenegyszer enyelegtem ezzel az éretten duzzadó leánnyal, mikor azzal a vénasszonnyal ott láttam fürdeni. Különből azért is kedvem kerekedett ezt a Szkamandrosz-komédiát rendezni, hogy ne nehezédjék ránk olyan nyomasztón Ilion félelmetesen tragikus hangulata.

Én alig akartam hinni a fülemnek, szinte kővé meredtem, és csak vártam, vártam, mikor ér már véget ez a határtalan szemtelenkedés. De nini, ő már egy harmadik – nem tudom, Apollón vagy Dionüszosz nevében elkövetett – házasságtörés elbeszélésébe fogott. Egyszerre csak észrevettem, hogy a tömeg a kapunk felé tódul s felkiáltottam:

– Itt van ni, jönnek már, hogy mindkettőnket máglyára vessenek!

Nosza ki valami hátsó ajtón, rohanvást egyenesen barátunkhoz, Melanippidészhez, onnan pedig este a tengerre.

Kegyetlen szélvihar dühöngött.

Menekültünk.

Partheniosz: Asszonyi hála

A galaták egy ízben akkor törtek be Ióniába, sorra dúl a városait, amikor Milétoszban a Theszmophorai ünnepet ülték, s az asszonyok valamennyien a templomban voltak, amely alig kőhajításnyira fekszik a várostól. A barbárok egyik különítménye milétoszi földre lépve meglepetésszerűen rajtuk ütött s foglyul ejtette valamennyit. Egyiket-másikat, rengeteg arany s

ezüst árán, kiváltották övéi, de a barbárok nem egyet megtartottak nőül s magukkal hurcolták.

Ezek közt volt Erippé, Xanthosznak, egy előkelő és tekintélyes milétoszi polgár felesége is, akinek két éves kislánya maradt otthon.

Xanthosz nagyon epekedett felesége után. Pénzzé tette hát minden vagyonát s kétezer aranyat összekapargatva áthajózott Itáliába. Innen régi barátai segítségével átjutott Massiliába, ahonnan végre elérkezett a kelták országába.

Odaért a ház elé, amelyben felesége élt az idegen férfival – fő-fő ember volt ez a keltáknál –, s kérte, hogy fogadják szívesen vendégül. Csakugyan vendégszerető barátsággal fogadták. Amint belépett, ott látta a feleségét, áld karjait a nyaka köré fonta, s forró szerelemmel üdvözölte. Mikor aztán a kelta is bejött, Erippé elmesélte neki: íme a férje hosszú bolyongás árán azért jött, hogy illő váltság fejében hazavigye őt. A kelta megcsodálta Xanthosz nemeslelkűségét; nyomban összehívta belső embereit, s őt is megvendégelte. Mikor már jól bent voltak az iddogálásban, az asszonyt férje mellé fektette, ettől pedig tolmács útján megkérdezte, mennyi pénzt hozott magával. Azt mondta, hogy ezer aranya van. Erre a barbár meghagyta, hogy ossza ezt négy részre, hármát tartson meg a maga, felesége és kislánya részére, a negyediket pedig hagyja ott váltságdíj az asszonyért.

Mikor végre aludni tértek, az asszony szörnyű szemrehányásokkal halmozta el Xanthoszt, hogy hogyan is ígérhetett a barbárnak annyi aranyat, hisz annyija nincs és a fejével játszik, ha kötelezettségét nem tudja teljesíteni? Erre a férje azt felelte, hogy van ám még ezer aranya, amelyet a szolgálai saruiban rejtett el, mert arra számított, hogy nagy váltságdíjra lesz szükség, s nem hitte volna, hogy ilyen tisztességes barbárral lesz dolga.

Másnap az asszony beárulta a keltának, hogy Xanthosznak milyen rengeteg aranya van, s arra uszította, hogy ölje meg. Esküdözött a barbárnak, hogy drágább neki hazájánál s gyermekénél is, Xanthosz pedig nem kell sem testének, sem lelkének.

A barbárnak nem volt ínyére ez a beszéd, s feltette magában, hogy ezért megbünteti az asszonyt.

Xanthosz már nagyon siettette az elutazást, hát a kelta szíves melegséggel elkísérte, s ő maga vezette Erippét. Mikor a kelta föld határához értek, a barbár kijelentette, hogy mielőtt elválnak, áldozatot akar bemutatni.

Odahozták az áldozati állatot, s ő felszólította Erippét: érintse meg. Amint az asszony megfogta az állatot – ahogy máskor is szokta – a barbár kardot rántott, beledöfte a nőbe s levágta fejét. Xanthosz előtt pedig feltárta az asszony aljasságát, megvigasztalta, hogy ne vegye szívére az esetet, s visszaadta neki minden aranyát, így küldte haza.

Plutarkhosz: A végzetes sír

Leuktrában, Theszpiai tartomány községében lakott egy Szkedaszosz nevű szegény ember, akinek két lánya volt: az egyiknek Hippó, a másiknak Miletia volt a neve (mások szerint Theanó és Euxippé). Derék egy ember volt ez a Szkedaszosz, pompás vendéglátó, bár földi javaknak nem volt épp bővében.

Egyszer két spártai ifjú vetődött hozzá, s ő ezeket is szíves-nyájasan fogadta. A fiatal emberek szerelemre gyulladtak a lányok iránt, de Szkedaszosz kedvesen útját szegte minden merészebb közeledésnek. Másnap tovább is mentek Püthóba, mert oda vitt az útjuk. Miután jóslatot kértek az istentől abban a dologban, amelyben szükségük volt rá, megint hazafelé vették útjukat. Boiotián általmentükben újból beállítottak Szkedaszosz házába. Ő maga épp akkor nem volt otthon, s így leányai fogadták a fiatalembereket, mint jó ismerőseiket. Ezek aztán, meggyőződve, hogy egyedül vannak, erőszakot tettek rajtuk; mikor pedig látták, hogy vakmerőségüket túlságosan a lelkükre vették, meggyilkolták őket, holttesteiket bedobták egy kútba és odébbálltak.

Amint Szkedaszosz hazajött, s leányait sehol sem találta, viszont látta, hogy mindene épségben megvan, először nem tudta mire vélni a dolgot. Végre aztán, hogy a kutyája folyton szűkölt, s egyre-másra futkározott hol hozzá, hol meg a kúthoz, gyanút fogott, s felfedezve a valóságot, kihúzta a kútból leányainak holttestét. Aztán kikérdezte a szomszédjait, nem látták-e betérni hozzájuk előtte való nap azt a két lakedaimónit, akik egy ízben már vendégei voltak, s válaszukból megállapította, hogy mit cselekedtek ezek, mert hiszen már a minap is folytonosan tették a szépet lányainak, s egyre emlegették, milyen boldogok lesznek, akik elveszik őket. Elindult hát Lakedaimónba, hogy majd beszél a főbírákkal.

Ahogy Argolisz tartományba jutott, meglepte az éj, betért hát egy fogadóba. Ugyanitt szállt meg egy másik öregember is, a hesztiai Oreosz városának polgára. Amint Szkedaszosz hallotta, hogy az öreg egyre csak sóhajtozik, s átkozza a lakedaimónokat, megkérdezte, hogy hát mi rosszat is tettek vele a lakedaimónok? Az öreg elmondta, hogy ő hű alattvalója Spártának, s mégis hallatlan gazság és gyalázatoság érte Arisztodémosz részéről, akit a lakedaimóniak helytartóul küldtek Oreoszba. Aztán így folytatta:

– Úgy esett, hogy beleszeretett a fiamba. Mikor aztán semmiképpen sem boldogult vele, arra vetemedett, hogy el akarta rabolni a tornacsarnokból, s erőszakkal magáévá tenni. Csakhogy ezt a tornamester megghiúsította, meg az ifjak is valamennyien elkezdtek lármázni, úgyhogy Arisztodémosz egy-kettőre kereket oldott. Másnap azonban készenlétbe helyezte hajóját, elrabolta a gyereket, s Oreoszból áthajózott a túlsó partra. Ott erőszakot akart rajta elkövetni, de a fiú ellenszegült, mire meggyilkolta. Aztán visszatért Oreoszba, és lakomát rendezett, én pedig alighogy értesültem a szörnyűségről, eltemettem a holttestet, aztán Spártába siettem, s beszéltem a főbírákkal. Nos, a főbírák rám se hederítettek.

Elkeseredés fogta el Szkedaszoszt ennek hallatára, mert alapos volt a gyanúja, hogy a spártaiak rá is éppoly kevésbé fognak hederíteni. Ő is elmesélte hát a maga baját az idegennek, aki erre lelkére kötötte, hogy feljűk se nézzen a főbíráknak, hanem induljon vissza Boiotiába, és emeljen síremléket leányai fölött. Szkedaszosz azonban mégsem hallgatott rá, hanem elment Spártába, és beszélt a főbírákkal. Hogy aztán ezek rá se hederítettek, elment a kormányzókhöz, ezek után pedig sorra járta a polgárokat, de mindenütt keserű csalódás volt a része. Mikor már minden kísérlete csütörtököt mondott, végigrohant a város közepén, ég felé tárta karjait, aztán

meg a földet rugdalta, az Erinnüsökért kiabált, s végül is maga kezével vetett véget életének.

Jó idő múltán mégis megbűnhődtek a lakedaimóniak. Mikor ugyanis már egész Hellász vezérállamává lettek, és a városokat helyőrségekkel rakták meg, a thébai Epameinondasz mindenekelőtt lemészárolta a városbeli helyőrséget. Mikor emiatt a spártaiak haddal jöttek ellene, a thébaiak Leuktránál foglaltak állást velük szemben, mert ezt a helyet szerencsét hozónak tartották, hiszen egyszer régebben itt vívták vissza szabadságukat, mikor Amohiktüon, Szthenelostól számkivetésbe kergetve Thébai városába menekült, s megtudván, hogy a khalkisziaknak adófizetői, megszüntette a fizetést, megölve Khalkodont, az euboiaiak királyát. Most is az történt, hogy a lakedaimóniak tökéletes vereséget szenvedtek, éppen Szkedaszosz leányainak sírja mellett.

Mesélik, hogy a csata előtt Pelopidasznak, a thébai sereg egyik vezérének – aki mérgeződött egynémely rosszra magyarázott előjel miatt – megjelent álmában Szkedaszosz és biztatta: ne féljen, mert oda fognak jönni Leuktrához a lakedaimónok, hogy miatta és leányai miatt megbűnhődjenek. Egyúttal meghagyta neki, hogy egy nappal a spártaiakkal való megütközés előtt kezes fehér csikót vágjon le a leányok sírja mellett. Mesélik aztán, hogy Pelopidasz, amikor a lakedaimónok még Tegeában táboroztak, hírszerzőket küldött Leuktrába ennek a sírnak dolgában, s mikor mindenről értesült az odavalósiaktól, bátor bizalommal vezette harcba hadseregét, és győzelmet aratott.

Lukianosz: Igaz történet

– részlet –

A Boldogok Szigete. – Hajónk orra irányában egyetlen széles, alacsony sziget volt, nem kevesebb, mint ötszáz stadion területű [1 stadion = 184 m – a szerk.]. Már közel voltunk hozzá, s valami csodálatosan édes és illatos levegő lengett körül, olyanféle, amilyen a történetíró, Hérodotosz szerint a Boldog Arábiában illatozik. Olyan édes volt, mintha rózsa, nárcisz, jácint, liliom, ibolya s hozzá mirtusz, babér és szőlővirág illat csapott volna arcunkba. Élveztük az illatot, s abban a reményben, hogy hosszas szenvedéseink után végre jóban lesz részünk, hamarosan a sziget közelébe kerültünk. Ekkor láttuk, hogy a sziget körös-körül tele van csendes vizű kikötőkkel, kristálytisza hatalmas folyamokkal, amelyek halkan omlanak a tengerbe, továbbá rétekkel, erdőkkel, dalos madarakkal, amelyek a tengerparton, javarészt azonban a faágakon zengedeztek. Könnyű, illatos levegő ömlött el a vidéken, lágyan fújdogáló szellők simogatták szelíden az erdőt, úgyhogy mozgás közben még az ágai is egyre gyönyörűséges dallamokat zizegtek; olyan volt ez, mint csendes helyen a szélfuvolák dúdolgatása. Néha erősebb, zúrzavaros zúgás hallatszott, de nem lármás, hanem amilyen a lakomákon szokott lenni, mikor némelyek fuvoláznak, mások

tetszésüket nyilvánítják, egyesek pedig megtapsolják a fuvola- vagy lantjátékokot.

Mindettől elragadtatva kikötöttünk, lehorgonyoztuk a hajót, Szkintharoszt két cimboránkkal rajta hagytuk, és kiszálltunk. Amint épp egy virágos réten haladtunk, találkoztunk a csőszökkel és határőrökkel, akik megbilincseltek rózsakoszorúkkal – ez náluk a legerősebb bilincs –, s uralkodójuk elé vittek. Útközben elmondták, hogy ez a Boldogok Szigete, s hogy királya a krétai Rhadamanthusz. Amint elébe vezettek, odaálltunk az ítéletre várók sorában a negyedik helyre.

Első volt a Telamonfia Aias ügye, hogy vajon fel kell-e őt venni a hőroszok közé vagy nem? Felhozták ellene, hogy őrült és hogy öngyilkos lett. Végre sok vitatkozás után a király úgy döntött, hogy egyelőre Hippokratész, a Kósz szigetéről való orvos kezelésébe kerül, hunyort fog szedni s később, ha elméje kitisztul, részt vehet a lakomájukon.

A második holmi szerelmi ügy volt. Ugyanis Thészeusz és Menelaosz versengett Helénéért, hogy melyiküknek legyen a felesége. A király úgy ítélte, hogy az asszony Menelaossal éljen együtt, annál inkább, mert ez már éppen elég bajt és veszedelmet küzdött végig e házasság miatt, továbbá mert Thészeusznak már úgyis vannak feleségei: egy Amazon és Minósz leányai.

Harmadiknak Nagy Sándor, Philipposz fia és a karthágói Hannibál rangkérdése került döntésre. Az ítélet úgy szólt, hogy az elsőbbség Nagy Sándort illeti, s oda is állítottak neki egy trónust az idősebbik perzsa Kürosz mellé.

Negyediknek minket vezettek elé. Kikérdezett, milyen úton-módon jutottunk elevenen ebbe a szent országba. Mink rendre mindent elmeséltünk. Erre félreküldött bennünket, és sokáig hánytavetette a dolgot, majd a bírakkal tanácskozott felőlünk. Sok bírótársa volt, köztük az athéni Ariszteidész, az igazságos. Mikor tisztába jött az üggyel, kihirdette, hogy nyughatatlanságunkért és kalandozásunkért halálunk után fog felelősségre vonni, egyelőre bizonyos ideig itt maradhatunk a szigeten, együtt élhetünk a hőroszokkal, s aztán távozhatunk. Ott tartózkodásunk idejét pontosan hét hónapban szabta meg.

Erre a koszorúk maguktól lehulltak rólunk, szabadok voltunk, mire bevitték a városba s a boldogok lakomájára. Magát a várost színaranyból építették, smaragd-fal övezi; hét kapuja van, valamennyi egy-egy darab fahéjából faragott. A város kövezete s a falon belül a talaj elefántcsont. Valamennyi isten temploma berillkőből épült, bennük óriási oltárok egy darab ametisztből: ezeken végzik a hekatombákat. A várost remek balzsam-folyam folyja körül, amely száz királyi rőf széles, ötven rőf mély volt, úgyszólván kényelmesen lehetett benne úszkálni. Fürdőik nagy üvegházak, ezeket fahéjjal fűtik, a kádakban meleg harmat helyettesíti a vizet.

Ruhájuk bíborszínű finom pókháló. Testük tulajdonképpen nincs, hústalanok, megfoghatatlanok, csak afféle látszólagos alakjuk és körvonaluk sejlik föl, de testetlen létükre sem folynak szét: mozognak, gondolkodnak, hangot adnak, és pontosan olybá tűnik, hogy csak a pusztá lelkük jár-kél, valami látszólagos testbe burkolódzva. Ha nem nyúlna hozzájuk az ember, sohasem találná ki, hogy nem is test az, amit lát; olyanok, mint egyenesen álló árnyékok, csak nem feketék. Nem öregszik meg egyikük sem, hanem megmarad abban a korban, amelyikben odajött. Bizony náluk nincs sem éjszaka, sem világos nappal; olyanféle tompa fény dereng az egész föld felett, mint napkelte előtt a hajnali szürkület. És bizony az egész évben csak egy évszakot ismernek: tudniillik náluk örökös tavasz van, és csak egy szél fújdogál, a zefir.

Az egész föld százféle virággal, százféle nemes és kellemes növényvel pompázik: a szőlő tizenkétszer érik, minden hónapban hoz termést; a gránátalma, alma és egyéb gyümölcstermés

állítólag tizenháromszoros, mert a Minószról elnevezett hónapban kétszer van náluk gyümölcszüret. Búza helyett a kalászkok csúcsán kész kenyér terem, mint valami gomba. A város körül háromszázhatvanöt vízforrás, ugyanennyi mézforrás buzog, olajforrás pedig ötszáz, igaz, hogy kisebbek; van aztán hét tejfolyó, nyolc borfolyó.

A lakomát a városon kívül rendezik, az ún. élüszióni mezőn; ez gyönyörűséges rét, körülötte tarka, sűrű erdő, amely árnyékot vet a lakomázókra, akik virágpamlagokon hevernek. Mindent a szelek hordanak és szolgálnak fel, csak bort nem töltenek; erre nincs is szükségük, mert a lakoma helye körül üvegfa vannak, remek, átlátszó kristályból, s ezeken a fákon gyümölcsként mindenféle mivű, kisebb- nagyobb poharak teremnek. Hát aztán ki-ki, mikor a lakomára jön, leszakít egy-két poharat, maga elé állítja, s ezek azon nyomban megtelnek borral. Koszorúk helyett a fülemülék s a többi énekes madarak szednek virágot csőrükkel a közeli rétekről, följük repülnek, s dalolva rájuk hullatják. És bizony efféleképpen illatosítják magukat: sűrű felhők teleszívják magukat balzsammal a forrásokból és a folyóból, aztán megállnak a lakoma helye fölött, és a szellőknek szelíd nyomására gyöngé harmatot szitálnak rájuk.

Lakoma közben zenével s dallal szórakoznak, mégpedig többnyire Homérosz hőskölteményeit éneklük náluk; hiszen maga Homérosz is ott van, velük lakomázik; éppen Odüsszeusz mellett van a helye. Az énekkarok fiúkból és lányokból állnak. Karnagyaik és előénekesek: a lokriszi Eunomosz, a leszboszi Árion, továbbá Anakreón és Sztészikhorosz; tudniillik ezt is megláttam köztük, mert már akkor Heléné megbocsátott neki.

Ha ezek abbahagyják az éneket, utánuk hattyúk, fecskék és fülemülék kara lép fel. Ezeknek az éneke után pedig rákezdik a szellők s egyszerre csak megzeng az egész erdő. Jókedvük leghathatósabb előmozdítója két forrás a lakoma helyén : egyik a nevetés, másik az öröm forrása. A lakoma elején mindnyájan isznak valamelyikből, s aztán mindvégig vidáman és kacagva töltik az időt.

Azt is el akarom mesélni, hogy mely híres embereket láttam náluk. Láttam az összes félisteneket s mindazokat, akik Ilion ellen harcoltak, a lokriszi Aiász kivételével; említették, hogy egymaga bűnhődik a gonoszok országában. Láttam a barbárok közül mind a két Küroszt, a szkíta Anakharsizst, a trák Zamolxiszt, az itáliai Numát. Aztán a lakedaimóni Lükurgoszt, az athéni Phokiont és z, továbbá a bölcseket, Periandrosz kivételével. Láttam Szókratészt is, Szóphroniszkosz fiát, amint éppen Nesztórral és Palamedésszel csevegett; társaságában volt a lakedaimóni Hüakinthosz, a theszpeiai Narkisszosz, Hülasz és sok más szép ember. És én úgy vettem észre, hogy Hüakinthoszba szerelmes, mert hát a legtöbbet ővele vitatkozott. Beszélték, hogy Rhadamanthüsz haragszik rá, s már jó néhányszor megfenyegette, hogy eltávolítja a szigetről, ha nem hajlandó abbahagyni ostoba fecsegését és gúnyolódását a lakománál. Csak Platón nem volt ott, ellenben hallottam róla, hogy a maga alapította államban él, a maga szerkesztette alkotmány és törvények szerint.

Legtöbbre becsülték köztük Arisztippot, Epikurost és tanítványaikat, mint afféle mézes-mázos, kellemes, kitűnő asztaltársakat; amilyen ott a phrügiai Aiszoposz is: ő volt a mulattatójuk. A szinopei Diogenész annyira más jelleművé vedlett, hogy feleségül vette Laiszt, a cifralányt, és részegségében egyre-másra táncra perdült és hülyéskedett. A sztoikusok közül egy sem volt jelen: állítólag még mindig útban voltak az Erény meredek csúcsa felé. Khrüszippszról meg éppen azt hallottuk, hogy mindaddig nem szabad a szigetre jönnie, amíg négyszer egymás után ki nem gyógyítja magát hunyorral az örülségből. Az akadémikusokról azt mondták, hogy akarnak ugyan

jönni, de még vonakodnak, és latolgatják a dolgot, mert még addig sem jutottak a megismerésben, hogy vajon hát egyáltalán létezik-e ilyenféle sziget? Csakhogy én inkább azt hiszem, hogy Rhadamanthusz ítéletétől félnek, hiszen éppen ők azok, akik tagadják az ítéletek biztosságát. Állítólag sokan útra keltek közülük az ide igyekvők nyomában, de aztán ostobaságukban, hogy nem tudták felfogni a dolgot, elmaradoztak, s feleütről visszafordultak.

Hát ezek voltak a leginkább említésre méltók az ottaniak közül. Ott főképpen Akhilleuszt és utána Thészeuszt tartják nagyra. Szókratész esküdözött, hogy biz ő csak tiszta szándékkal közeledik az ifjakhoz, de mindenki azzal gyanúsította, hogy hamisan esküszik, mert bármennyire is tagadta, Hüakinthosz és Narkisszosz nemegyszer mindent bevallott. Az asszonyaik közösek, senki sem féltékenykedik a másokra; ellenkezőleg, ebben a tekintetben Platón legeslegigazabb hívei.

Alig múlt el két vagy három nap, mikor egyszer odamentem Homéroszhoz, a költőhöz, s mert mind a ketten ráértünk, többek közt azt is megkérdeztem tőle, hogy hová- valósi, mert – tettem hozzá – ez után nálunk még mindig lázasan kutatnak, ő azt felelte: jól tudja, hogy némelyek khioszinak, mások szmümainak, sokan pedig kolóphóninak tartják; ám felvilágosított, hogy valójában babilóni, de hazájában nem Homérosznak, hanem Tigranésznek hívják, és csak később változtatta meg a nevét, mert túsul a görögökhöz került.

Megkérdeztem azt is, vajon ő írta-e a hamisaknak bélyegzett verssorokat; azt felelte, hogy valamennyi az ő műve. Most kaptam csak észbe, mennyi ostobaságot fecsegték össze Zénodotosz, Arisztarkhosz és tudós tanítványaik. Mikor minderre kielégítő felvilágosítást adott, tovább kérdeztem, hogy hát miért is kezdte költeményét éppen a „Harag”-gal? Erre azt felelte, hogy ez minden művészi tervezgetés nélkül csak úgy eszébe jutott. Arra is nagyon kíváncsi voltam, vajon előbb írta-e az *Odüsszeiát*, mint az *Iliászt*, ahogy a közvélemény tartja? Ezt megcáfolta. Annyit rögtön láttam, hogy egyáltalán nem volt vak, amint mesélik róla, hiszen látott; úgyhogy efelől nem is kellett megkérdezniem.

Máskor is több ízben megtettem ezt, ha láttam, hogy nincs semmi dolga: odamentem hozzá, kérdeztem tőle egyet s mást, ő pedig szíves készséggel válaszolt, főképpen a döntés után, mikor megnyerte a perét. Tudniillik Therszitész vádiratot adott be ellene becsületsértés címén, azért, mert a költeményében kicsúfolta; de Homérosz megnyerte a pert, mivel Odüsszeusz is szót emelt mellette.

Ez idő tájt érkezett oda a számoszi Püthagorasz is, miután hétszer változott át, s hétféle alakban élt egymás után, és végigcsinálta a lélekvandorlást. Egész jobb fele színarany volt. Az ítélet úgy szólt, hogy együtt élhet a heroszokkal, de még eldöntetlen maradt, vajon Püthagorasz vagy Euphorbosz legyen-e a neve. Megérkezett természetesen az a bizonyos Empedoklész is, egész teste megpörkölve s megsülve, de bizony nem fogadták be, akármennyire rimázkodott.

Idők múltával elkövetkeztek a náluk Thanatusziának nevezett versenyjátékok. Versenybírák voltak: Akhilleusz, immár ötödízben, és Thészeusz heted ízben. Hosszadalmas volna az egészet elmesélni, ezért csak a főbb eseményeket mondom el: a birkózásban Karos, Héraklész tanítványa, legyőzte Odüsszeuszt, s kiküzdte a koszorút; az ökölvívás, amelyben az egyiptomi Areiosz (aki Korinthoszban van eltemetve) és Epeiosz mérköztek, eldöntetlen maradt. Összetett versenyre nem tűznek ki díjakat. Bizony arra, hogy futásban ki győzött, már nem emlékszem. A költők közül igazság szerint Homérosz tűnt ki legjobban, mégis Hésziodosz lett a győztes. A versenydíj

minden győztes számára egy-egy pávatollakból font koszorú.

Alig ért véget a verseny, híre jött, hogy a gonoszok országában bűnhődők szétszaggatták bilincseiket, leverték az őrséget, és a sziget ellen vonulnak; vezérek az akragaszi Phalarisz, az egyiptomi Buszirisz, a trák Diomédész és két rabló: Szkerion és Pitüokamptes. Mikor ezt Rhadamanthusz meghallotta, csatarendbe állította a hőrszokat a tengerparton; vezérek voltak Thészeusz, Akhilleusz és a már józanná gyógyult Telamón fia Aiász. Összecaptak, viaskodtak, s végül a hőrszok győztek; természetesen Akhilleusznak oroslánrésze volt a sikerben. Szókratész is, aki a jobbszárnynon állt, különbül vitézkedett, mint életében a déloszi csatában, mert mikor az ellenség előrenyomult, nem szaladt el, de még csak egy arcizma sem rándult meg. Ezért később vitézi díjul gyönyörű nagy díszkertet ajándékoztak neki a város tő- szomszédságában. Ide gyűjtötte össze barátait, itt vitatkozott velük, s ezt a helyet Holtakadémiának nevezte el.

Ezután összeszedték a leggyőzőiteket, újra bilincsbe verték, s visszaküldték még keményebb bűnhődésre. Ezt a csatát is megénekelte Homérosz, s mikor eltávoztam tőlük, nekem adta a könyvet, hogy vigyem el honfitársainak; később azonban egyebekkel együtt ezt is elveszítettem. A költemény így kezdődött:

Zengjed, ob Múza, halott daliák viadalra kelését...

Akkor aztán babot főztek — a háború győzelmes végeztével náluk ez a szokás —, győzelmi lakomát laktak, s nagy ünnepet ültek. Csak Püthagorasz egymaga nem vett részt ebben; étien üldögélt valahol messze, mert bizony undorodott a babevéstől.

Amikor már hat hónapunk letelt, a hetediknek közepén különös dolog történt. Kinürasz, Szkintharosz fia, szép szál fiatalember, már régen szerelmes volt Helénébe, és a vak is láthatta, hogy ez is bolondul a fiú után: a lakománál folyton kacérkodtak egymással, egymás egészségére ittak, asztalbontás előtt fölkeltek, és az erdőben andalogtak. Végre is Kinürasz már nem bírta szerelmével s elhatározta, hogy megszökteti Helénát. Ennek is ínyére volt a dolog, hogy valamelyik közeli szigetre, a Parafa- vagy Sajtszigetre szökjenek innen. Már régebben összeszűrték a levelet három legvakmerőbb cimborámmal, s megnyerték őket maguknak. Az apja előtt természetesen eltitkolta az egészet, mert jól tudta, hogy az megakadályozná benne. Mikor hát mindenben megegyeztek, tervük végrehajtásához láttak. Alighogy leszállt az éj, elcipelték Helénát — én ugyan nem voltam ott, mert éppen elszundikáltam a lakomán —, és nagy sebbel- lobbal elvitorláztak.

Éjfél tájban felébredt Meneláosz, s mikor észrevette, hogy a felesége ágya üres, lármát csapott, és bátyjával Rhadamanthusz királyhoz rohant. Virradatkor jelentették az őrszemek, hogy a hajó már jó messze jár, alig látszik. Erre a király egyetlen szál aszfodélosz-fából faragott hajón ötven hérosszal üldözőbe vétette őket. Izompattantó evezés árán déltájban csakugyan rajtuk ütöttek, a Sajtsziget közelében, éppen amikor befutottak a Tejtengerbe; kis híja volt, hogy meg nem menekültek. Rózsaláncokkal a magukéhoz bilincseltek a hajót, és visszavitorláztak. Heléné zokogott, szégyellte magát, eltakarta az arcát. A király pedig mindenekelőtt Kinüraszt és cimboráit vonta felelősségre: mikor ezek kijelentették, hogy több cinkostársuk nincs, megbilincselte őket, s miután mályvával megkorbácsoltatta, elszállította valamennyit a gonoszok országába.

Egyúttal azt is kimondták, hogy nekünk még a határidő lejárta előtt távoznunk kell a szigetről,

és már csak a következő napot töltjük ott. Erre én sírva fakadtam, s keservesen jajgatni kezdtem, hogy itt kell hagynom ezt a gyöngyéleket, s megint bolyongásra adnom fejemet. Ők természetesen vigasztaltak, s azt mondták, hogy egy-két év múlva úgyszólván visszakerülök közéjük, sőt még jövődöbeli széket és fekvőhelyemet is megmutatták, a legkitűnőbbek tőszomszédságában. Én aztán odamentem a királyhoz, és könyörögve kértem, fedje fel jövődömet, és szabjon irányt hajóutamnak. Ő csak annyit mondott, hogy sok bolyongás és veszedelem után eljutok majd hazámba, de semmiképpen sem volt hajlandó megmondani, mikor kerülök vissza ide. Ellenben megmutatta a szomszéd szigeteket – öt tisztán látszott, a hatodiknak csak távoli körvonalai –, s aztán így igazított útba:

– Ezek a közelebbiek itt, amelyeken azt a hatalmas tüzet látod lobogni, a gonoszok szigetei, amaz a hatodik az álmok országa; ez után következik Kalüpszó szigete, de ezt innen egyáltalán nem láthatod. Ha ezek mellett elhajóztál, nagy kiterjedésű szárazföldre érkezel, amely épp ellenlábás a ti hazákkal. Minekutána itt sokat szenvedtél, mindenféle nép közt megfordultál és vad emberekkel érintkeztél, jó darab idő múltán eljutsz a másik szárazföldre.

Mindössze ennyit mondott. Aztán kihúzott a földből egy mályvagyökeret, ideadta s meghagyta, hogy végső szorongatásaimban ehhez folyamodjam; azt is a lelkemre kötötte, hogy ha egyszer eljutok arra a földre, se karddal ne piszkáljam a tüzet, se lófogú borsót ne egyem! Ha mindezt eszembe vésem, remélhetem, hogy visszakerülök ide a szigetre. Ezután felkészülődtem az utazásra, s a szokott időben együtt lakomáztam velük. Másnap odamentem Homéroszhoz, a költőhöz, s megkértem, írjon rám egy kétsoros epigrammát. Meg is írta, s én aztán berillkő oszlopot állítottam a kikötőben s belevestem. Ez volt az epigramma :

*Lukianosz mindezt a csodát magas isteni kegyből
végignézte s utána siet hazá ősi hónába.*

Lukáts János: A trójai szálkás

Képzelmek, milyen büszkék voltunk, hogy minket választottak! A kívül rekedtek szörnyen irigykedtek, amiért mi kerültünk be a Szálkásba. Másztunk is fel aztán nagy hetykén, a lóban át a ló hasába, visszaintegettünk a hátramaradóknak, a dárdáinkat ráztuk. Mindeközben persze csendben kellett maradni, nehogy a gaz trójaiak meghallják. Mielőtt becsuktuk volna az ajtót, Burrus még kinyúlt, megmarkolta a ló szépen faragott, méretes heréjét és odaajánlotta az ellenségnek. Ezen aztán sokáig röhögtünk mindannyian: a szerencse lábát megfogott lóhasiak is, meg a visszaparancsolt „gyalog görögök” is.

Burrusnak a tó tökéből szálla ment az ujjába, ott szopta az ujját, a dárdáját pedig a térdei között tartotta, mondhatom mókásan nézett ki. Persze csak halkán mertünk röhögni, nevezett

dárda helyzetét csak a közelállók láthatták, a hátul kucorgóknak az elől guggolok mesélték el szemléletesen az alig látható látnivalót, azok meg egymás pajzsát bokszták jókedvükben.

Aztán, ahogy haladt előre az éjszaka, valamiféle kijózanodás vett erőt rajtunk, a hajnali köd pedig egyenesen zord-mord kedvet csinált mindenkinek. A falovat akkor neveztük el Szálkásnak, ami jól hangzott volna, ha nem mi magunk vagyunk a hasában. Hogy a ló nyalka és délceg, mindezt építés közben láttuk, de belül, ahol mi fogalmazhattuk meg a véleményünket, csak annyi érződött, hogy a ló sötét, hogy fenemód nyikorog, meg hogy rém szűkösen van benne hely.

Nem fértünk egymástól, nem láttunk a sötétben, a bordák tájáról állandóan a ló alhasa tájára gurultunk. A durván kiácsolt belsőből mibelenk is döfődött egy-egy szálka, azonkívül olyan visszhangos volt az egész tákolmány, hogy sóhajtani is alig mertünk. Persze volt néhány disznó, aki még ilyenkor is feszítette a húrt. Mikor már mindenki elcsendesedett végre és szunyókálni készült, Mlianosz felröfönt mély gyomorhangon: – Mindjárt megellik a ló! – ezen aztán hajnalig föl-fölröhögött valaki.

A hajnal nemcsak vacogtató hideget hozott, de bizonyos ingereket is fölkeltett bennünk, amikre ott nehezen adódott megoldás. Pedig, amit meg kell oldani, azt meg kell oldani. Szkarimanchosz nyögött és feszengett kínjában, aztán megint Mlianosz oldotta meg az elöntéssel fenyegető helyzetet: – Dugd csak ki a ló hasaalján, egyszer majd még henceghetsz ezzel a szerepeddel!

Azért nem viháncolt mindenki, meg aki viháncolt is, inkább kínjában tette, hogy a szorongását elűzze. Tudtuk, számunkra közel a háború vége: ha ez az akció nem sikerül, nekünk annyi, ha viszont sikerül, mi leszünk a háború hősei, de azért ezt nem volt olyan egyszerű megrágni magunknak. Asztrodon a történelmi szükségszerűségről bocsátkozott fejtegetésbe, amelyben egy magasabb civilizáció az alacsonyabb nyakára lép.

– Én a tiédre odalépek! – sziszegte Burrus vészjóslóan, miközben a ló bordái között az előoldalgó, gaz trójaiakat lestük. Meghökkenetek, hitték is, nem is az egész lójelenséget. Felforgató, sanda terroristák voltak ezek a trójaiak, de hülyék nem. Böködték a ló oldalát, a lábszárait gusztálták, az egyik megrángatta a Szálkás farkát, aztán elugrott. Na, ezen végre röhögni kezdtek, ijesztgették egymást, hogy megrúgja a ló, meg hogy ez akkorákat pottyant az ingerkedők fejére, amiből estig se mossa ki magát.

A mieinket csak néha vettük észre, ott lapultak a parti sziklák között, meg a villámsújtotta, vén fatörzsek mögött, lesték, bekapják-e a gaz trójaiak a lovat. Mármint, úgy értem, a csalit, vagyis, hogy zsákmánynak akarják-e tekinteni. Az azért okos dolog volt Ulisszesztől, hogy kerek talpat csináltatott a Szálkásnak, így hamarabb lehetett elvonszolni.

Egyszer csak megjelent az öreg Laokoón, megijedtünk, már persze, nem az ereje miatt, de tudtuk, nagy görögfaló, mindig uszított ellenünk a várfalról, hallottuk eleget.

– Egy szavát se higgyétek a бүdös görögjének! – így mocskolódott a gaz trójai. – Timeo Danaos et dona ferentes! – kiáltotta, de mindjárt le is fordította az ostobább trójaiak kedvéért: – Hazudnak éjjel, hazudnak nappal, hazudnak minden hullámhosszon! – mármint hogy mi, görögök, mondta Laokoón. A gaz trójaiak addig csak sündörögtek, most az egyik fölkapott egy gyermekfejnyi követ, és a Szálkáshoz vágta. Megrezdült a ló, kongott, recsegett az egész, mi meg kis híján összeestünk a réműlettől. Mert a harcmező, az lakodalmas menet ahhoz képest, amilyen a mi helyzetünk volt a ló hasában. Botladoztunk, reszkettünk, és majdhogynem egymás dárdájába

zuhantunk.

És akkor hirtelen megjelent a kígyó, olyan vastag volt, akár egy férfi dereka, a hossza meg vagy huszonöt láb. De lehet, hogy nem is egy kígyó volt, hanem egy kígyócsapat. A tengerből rontott ki, iszkoltak is a mieink kétfelé, de a kígyó nem törődött velük, egyenesen Laokoónra rohant. A kígyónak nincs lába, ennek mintha száz lett volna! Addigra már ott ténfergett Laokoón két fia is, két nagyobbacska kamasz. Úgy betekerte őket a kígyó egy pillanat alatt, hogy mindhárman szoborrá merevedtek. A kígyók izmaiban csak úgy gyűrűzött az erő, a három gaz trójai mintha valami szárazföldi hullám hátán száguldott volna a tenger felé. Mire odaértek, már megfojtották őket a kígyók, kinyomták a hangot belőlük, de még a vérük is úgy spriccelt széjjel, akár a szökőkút.

Hideg rémület futott végig rajtunk, többen maguk alá piszkítottak az iszonyattól, de ezen most senki sem nevetett. Mert valójában minket mentettek meg a kígyók a fölfedezettéstől, a leleplezéstől. Jöttek is a gaz trójaiak aztán kötelekkel meg öles emelőfákkal, ott nyikorgóit, ott gördült előre a Szálkás hamarosan Trója felé. Egyenesen be a nagykapun, ami előtt mindig csomós volt a föld a rengeteg görög vértől. Mi viszont szinte siklottunk befelé. Még ha nem is egészen a trójaiak vendégszeretetéből. Most már aztán csönd volt, a sötétségben csak a szemek beszéltek.

Éppen a kapubástya alatt vonszolódtunk, ez talán ha egy lánnyal volt magasabb, mint a ló füle (de hát kimérte Ulisszesz, hogy éppen beférjen a ló a kapun!), egyszerre elénk pattant Ucalegon, kezében lándzsa, szemében tűz, és ő is üvöltözni kezdett: – Trója vesztét hurcoljátok, ti esztelenek! – de félre lökdösték, valamelyik trójai még rá is förmedt: – Neked is köll egy kígyó? – mire Ucalegon elkullogott.

Volt aztán tűz meg tánc, meg ráolvasás, meg egy csomó idétlen népszokás, de egyik sem ért föl a mi kulturált, görög áldozati rítusainkkal, amelyekben nemes hagyomány és bölcs mondanivaló egyesült, de hiszen ismerik... Elment vele az egész nap. A saját levünkben főttünk, a füledt forróságához még tűz is járult, tömjén meg mindenféle növényi törmelék füstje-búze. Bezzeg, amikor Agamemnon király a saját lányát égette meg a máglyán, az igen! Hű, azon lehetett megrendülni, meg sajnálni szegényt, szegény királyt... szegény lányt.

Aztán csak kifulladt végre a mulatozós kedvük. Az őrség föllépkedett a bástyára, a többi hazakotródott aludni. A primitív, ócska viskóikba meg a hivalkodó palotáikba. Szóval érkezett a mi időnk! A küldetés, amire kiszemeltek, amire vártunk, amire válogatott ideológiákat fogalmaztak, na mindegy! Sötét volt, aludt egész Trója, Burrus ~ ő volt a legerősebb, meg a legbizalmasabb kapcsolatban is ő volt a Szálkással, ugyebár! – nekifeszült, hogy kiemelje a ló aljába vágott ajtót. Az ajtó nem mozdult. Burrus felhorkant, hatalmas levegőt szívott magába, és izmait pattanásig feszítette. Az ajtó nem mozdult. Burrus ledobta a dárdáját, valami hosszas átkozódásba fogott „arról a szálkás hasú, gaz trójai csődör apádról”, de az ajtó még sem mozdult. A hurcolászás során megszorult vagy megvetemedett rajta valami, egy szó, mint száz, az ajtó nem nyílt. Burrus emelte, aztán kifelé nyomta, az apró hasadékokat tágítani próbálta, de minden hiába. Mi a dárdáinkkal segítettük, de csak óvatosan, nehogy eltörjenek. – Miért nem hoztunk baltát? – dohogott a dromedár Burrus, de Mliniosz készen állt a válasszal: – Nem gyújtóst jöttünk aprítani, Burrus!

A csapatból kibuffant a kínos röhögés, Burrust elfogta a pulykaméreg, és a falhoz vágta

Mlinioszt, a feje, a pajzsa akkorát koppant a ló hasfalán, hogy Trója utcáin megállt az őrjárat. A gyilkos szemek pillantását azonnal a neszező fülek vették át a Szálkás ló hasában. – Ember a lóban! – üvöltötte a trójai őrparancsnok, és csapatával a famonstrumhoz rohant. A szomszédos utcákról, a bástyák leshelyeiről, a paloták őrszobáiból áradtak ki a fegyveresek. Villogó dárdák százai meredtek felénk, a kezekben fáklyák, a lovat felgyújtani egy pillanat műve, a benne szorongókat összekaszabolni egy sóhajtásnyi idő. Hátunkat egymásnak vetettük, a dárdáinkat magunk elé szegeztük, hegyével a föld felé, mint valóságos harcban soha. A deszkarepedéseken a tűzhalál vigyorgott be hozzánk.

– Gyertek elő, görögök! – kiáltotta harciasan az őrparancsnok. – Lelepleztük galád fondorlataitokat, ha nem jöttök elő, fölgyújtjuk a lovatokat, titeket kibelezünk, kiherélünk, kitoljuk a szemeteket, aztán kettéhasítunk. Tízévi megátalkodott háborúskodásért, ugye, nem is nagy ár, görögök?! – a fáklyák és a dárdák közelebb jöttek.

– Utoljára mondom, gyertek elő! – és az őrparancsnok a faló hasába ütötte dárdáját. – Nem bírunk! – nyögte Burrus alig hallhatóan, de a gaz trójai meghallotta.

– Nem bírtok? Talán nem mertek, gyáva söpredék. No, gyertek ki, görög nyulak! Ugrándozzatok elő szépen, melegszik már a tepsi számotokra! – és a trójai nagyon elszánt volt. Meg a többi hétezer trójai is. Annyit írnak a történelemkönyvek.

– De igazán nem bírunk előjönni! Az ajtó... a deszka... beszorult – préselte ki magából a szót a dromedár. És haragudott Mlinioszra, hogy miért ütött akkora zajt a falnak csapódáskor, haragudott az őrparancsnokra, hogy miért olyan éles a föle, hogy még egy faló hasát feszegető huszonegy görög fegyverest is képes meghallani a néma trójai éjszakában, és haragudott Ulisszeszre, aki ahelyett, hogy a ló tökét faragta olyan díszesen élethűre, inkább nagyobb bejáratot vágatott volna a ló izéje és a micsodája közé. De leginkább saját magára haragudott, hogy félelmében miért is állt szóba ezzel a gaz trójai csürhével, akiket bezzeg, ha a nyílt mezőn ér, lekaszabol, akár a répát.

– Halljátok, bennszorult a görögök deszkája! – röhögött szét maga körül az őrparancsnok. – Aztán hová szorult be a deszkátok, görög? – vásott kötözködés volt ez, nem igazi kérdés, de Burrus már megállíthatatlan volt.

– A ló hasaaljába! – nyögte-duzzogta ki magából a mondatot, miközben emelte-rázta-feszegette a kétujjnyi vastag deszkát.

– Hogy mondod? A ló hasaalja szorult belétek, te mocskos görög? – és dárdájával alaposat vágott a faló horpaszára.

– Fogd már be a pofád! – sziszegett Szkarimanchosz a trójainak készségesen felelgető Burrusra.

– Szóval, nem felelsz? Rendben, akkor felgyújtjuk a lovat. Remélem, látni fogja a leleményes Ulisszesz, biztos az ő műremeke volt ez a remekmű. Csak egy kicsit székszorulása van! – szavait helyeslő üvöltés, nyerítés nyelte el, dárdák csattogtak a ló gerendázatán. A trójaiak élvezték a diadalt – előbb a felelgetős játék, most jön majd a vérfolyatás, aztán végül a pecsenyesütés. Pírított görög bélszín, trójai roston.

És akkor megjelent Ucalegon. Megint ez az Ucalegon! Valami nagy ember lehetett, bennfentes, ott lakott a királyi palota mellett, járatos történelemben, betűvetésben. Azt mondta,

így olvasta valahol: – Iam proximus ardet Ucalegon –, ami azt jelentette Ucalegon szerint: – Marhák, ne csináljátok, ezek csak az ürügyet keresik!

– Érdekes! Tíz évig csak az ürügyet keresték? No, most megtalálták, mindjárt ott az ürügy a ló hasa alatt! – harsogta az őrparancsnok, és dárdáját úgy vágta a lóba, hogy az acél dárdashegy reszketve állt meg a deszkában. De Ucalegon a lóhoz lépett, kirántotta belőle a fényes, fekete rudat, majd a földre dobta. A trójaiak érezték, vége a játéknak.

– Hányan vagytok? – harsant a kérdés, most már Ucalegon szájából. Nem volt érdemes hazudni, hétezer gaz trójai állt velünk szemben.

– Huszonegyen.

– Huszonegy lándzsát kérek! – Nem kérés volt ez, hanem parancs a javából. Olyan ember parancsa, akinek a háza a királyéval szomszédos. Összenéztünk: – Ez az Ucalegon, ez talán... Följebb, a bordák hajlatában, valami nagyobb repedésen egyenként kipréseltük a dárdákat, azok fémes csörrenéssel hullottak le a porba. Az őrség fölszedte, és számolgatni kezdte. Tizenkilencet már áttuszkoltunk a repedésen. Reményünk nem sok lehetett, de ez legalább lefegyverzés volt, nem népítélet. Szkarimanchosz a magáét már könnyedén lökte át a kitágult nyíláson.

– Eddig húsz! – számolta kérlelhetetlenül az őrparancsnok, Ucalegon összefont karral állt a ló oldalánál. A hétezer szempárban nyoma sem volt irgalomnak. Szkarimanchosz csak a fejével intett Burrusnak, az sóhajtván mászott a fejmagasban húzódó nyílás felé. Aztán megtorpant, térdét megtámasztotta a faló oldalán, és kettétörte rajta a vashegyű dárdát. A két csonkot kidobta a nyíláson, gyilkos pillantást vetett Szkarimanchosz felé, majd a sarokba húzódott.

– A pajzsokat tartsátok meg, még szükségetek lehet rá, ha rátok jön a szükség! – és a hétezer torok egy emberként röhögött fel. – A bivalyokat, a pányvákat! – rendelkezett Ucalegon, az őrparancsnok engedelmeskedett. Katona volt, örült, hogy nem neki kellett döntenie. Meg hogy Ucalegon elvonja róla, és magára veszi a nép haragját.

– Lehet, hogy... – szűrte foga közt a szót Szkarimanchosz.

– Pedig szükségszerű lett volna, szükségszerű... – és pajzsa peremét kocogtatta a körmével Asztrodon.

– Csak várd ki a végét! – sziszegte idegesen Mliniosz.

A bivalyok tudták a dolgukat, a kötelek is. A gaz trójaiak is, többnyire. Persze volt, aki elégedetlenkedett, tűzvészt akart látni, sült görögöt vinni haza lándzsahegyen, de a hétezer többsége hamar elszéledt. Az őrség visszahúzatta a Szálkást arra a homokos lapályra, ahol találták, aztán hazavonultak. Nem maradt senki a helyszínen, reszkető szívvel figyeltük őket odabentről. Burrus előrenyújtotta a kezét, és egy mozdulattal kiemelte a faló ajtaját. Simán és könnyedén csúszott a deszkaszerkezet. Megismételte a Szálkásról meg a trójai csődörről korábban fogalmazottakat, majd a lóból elsőként a földre ugrott. Amint fölegyenesedett, Ulisszeszt látta maga előtt. A lovat vagy ötven fölfegyverzett görög harcos vette körül. Egyetlen hang nélkül, egyetlen fáklya nélkül, csak a harcosok kezében villant meg időnként az íjak ezüst markolata. Burrus reszketni kezdett.

Ott álltunk mind a huszonegyen, pajzsunkat leeresztett balkezünkben tartottuk. A hajnal hűvös volt, a fogunk vacogott.

- Hol a fegyvered, Burrus? – kérdezte Ulisszesz.
- Eltörtem – és Burrus mintha valamiféle büszkeséget lopott volna a hangjába.
- És a darabjai? – suhant felé sötéten ismét a hang.
- Ott! – intett fejével a dromedár a fekete Trója felé.
- Mi történt veled? – jégcsap dermedezett a szóban.
- El... elvették.
- Harcban elveszítetted, a két karoddal együtt? – szegeződött Burrus mellének a jeges gúny.
- El... elkérték.
- És te odaadtad. – Burrus némán intett dromedár fejével. Mindent tudott.
- És a többiek? Tőlük is elkérték? Mliniosz, te, Szkarimanchosz, Asztrodon, ti huszonegyen. Odaadtátok a fegyvereket az ellenségnek? Csak úgy?

– Mert az a бүdös ajtó beszorult! – robbant ki Burrusból a hang a félelemmel együtt. Ulisszesz egy mélyedésre mutatott, aztán hátralépett. Oda dobtuk be valamennyien a pajzsokat. Alig csörögtek. Aztán Ulisszesz a szemével intett csak, a görög harcosok már régen félkört alakítottak ki a sötétben. A nyílveszők surrogását még mindannyian hallottuk...

A szolgák gyorsan eltakarították a helyszínről a holttesteket, más szolgák a pajzsokat rakták kosárba. Ulisszesz a ló hasához lépett, ujjával az ajtó nyitódását vizsgálgatta, a deszkaajtó hibátlanul működött. Aztán intésére egy szolga kiemelte az ajtót a faló testéből, félelmetes sötétség támadt a helyén, éjszaka az éjszakában. Ulisszesz elfordult, majd két fiatal katonát külön terelt a csapattól. Elindultak a tábor felé, többet nem nézett a lóra. Senki sem volt már, aki Szálkásnak hívta volna.

Trójai földérítők már napkelte előtt észlelték, hogy a lóforma építmény ugyanazon a helyen áll, ahová az éjszaka kivonszolták a városból. A ló környékén egy lábnyom sincs, görögöknek nyoma sincs. Az őrparancsnokot még az éjszaka őrszázadparancsnokká léptették elő. Első ténykedése volt, hogy a defetista Ucalegont letartóztatta, és börtönbe záratta. Most friss önbizalommal vonult ki a városból, és lépett a lóhoz. Amint megpillantotta a deszkamonstrum alján a hosszanti, sötét hasadékot, két fegyverest küldött a kikutatására. Jelentették, a ló hasa üres, bár hozzátették: ronda dolog lehet ilyen fekete üregben akár csak egy óráig is lapulni. Az őrszázadparancsnokot ez már nem érdekelte. Szakértőket hozatott, akik kis kalapácsaikkal végigütögették a ló combját, hasát, mellét, szügyét, ahol csak elérhet bármiféle görög, ha volna olyan ostoba, hogy még egyszer ilyesmire vetemedik. De hát, a görögök ostobák... És különben is: „Timeo Danaos...”, megmondta Ucalegon.

A fővezér rábiccentett, a főpap rábiccentett, az őrszázadparancsnok intézkedett: a bivalyok és a pányvák megint csak előkerültek, egy napon belül immár harmadszor, és a faló megkezdte legújabb útját Trója falai közé. A kapubástya kőíve alatt ezúttal is éppen hogy elért, alig egy lábnyira hordozta a ló a két fülét a faragott sziklatömbök alatt. Ezúttal nem volt áldozat, se tánc, nem volt népünnepele, se fáklyás erődemonstráció, a faló ott maradt egy zsákutcában, közel a kapubástyához. A fővezér megnyugodott, a főpap megnyugodott, az őrszázadparancsnok megnyugodott. Egyedül Ucalegon tépelődött bilincsbe verve a börtön ablakában, de hát ki törődik egy levitézlett revizionistával, még ha valaha a királyi palota szomszédságában lakott is!

Aztán éjfél körül a két fiatal görög fekete ruhában kibújt a ló füléből, szöges cipőben leereszkedtek az állat nyakán-lábán keresztül, a kapubástyához osontak, maroknyi tőrükkel elvágta az ōrszázadparancsnok torkát, szöges cipőikkel fölmásztak a bástya városfelőli oldalán. Elvagdalták az ōrök torkát is, aztán kinyitották a város kapuját.

A görögök – ōk is lehettek vagy hétezren – fekete ruhába öltözöten elözönlötték a várost, lemészárolták a trójaiakat, bár azok sem adták olcsón az életüket. Az ödöklésben a két bátor görög fiú is elesett, két merész trójai legény végzett velük, még a kapubástya tetején. A görögök a nevükre sem emlékeztek.

A harc még napokig tartott, Trója még napokig égett, de Aeneász királyfi belátta: reménytelen a további küzdelem, ami volt Trójában, azt csak a fejében viheti magával, az emlékei között. Kisfia a kezét szorongatta, nyakában pedig apja ült, az öreg Anchiszesz. Aeneász időnként föl-fölkapta a gyereket, hogy hamarabb kijusson az elpusztult városból. Egymaga járt hármuk helyett. A három nemzedékről bölcs megállapításokat akart tenni Aeneász, ehelyett ledöfött két görög fosztogatót, és lovára vetette magát. Majd, ha béke lesz, ha lesz még béke valahol a világon. Talán egyszer, Itáliában, vagy máshol. Ott majd akár meg is írom mindezt... A városi pincebörtön előtt vezetett el az útja. A sötét háttér előtt, a sűrű rácsok mögött, eszelős szemmel egy arc meredt rá, lángok visszfénye táncolt rajta. Ucalegon – jutott eszébe –, aki megmondta. Aki a szomszéd házban lakott. „Iam proximus ardet Ucalegon” – mormolta magában Aeneász királyfi. Mondta is volna hangosan, de már nem volt kinek. A trójai városi börtön iszonyú robajjal szakadt bele a tűztengerbe.

(Napút, 2004. 5. sz.)

Ballai László: Magyar odüsszeia

– Mondjon valami hírt a fővárosból, tanító úr – bátorította a teácsészéjét zavartan ajkához emelő férfit Ilona.

– Ne haragudjon, tekintetes asszony.

– Engem ne szólítson így!

– Bocsánat, szép hölgy.

– Milyen kedves, ne haragudjon, ha felcsattantam. Nem ön miatt.

– Én nem tudok haragudni önre. Én kérek elnézést, ha megbántottam. És azért is, amiért nem tudok napi hírekről beszélni, csak arról, ami az agyamban lázasan forog.

– És mi forog oly lázasan az agyában?

- Homérosz *Odüsszeiája*.
- Miből gondolja, hogy ebben a faluban bárki is hallott az *Odüsszeiáról*?
- Ön bizonyosan hallott róla.
- Csak mert polgári iskolába jártam.
- Ne legyen szerény. Az emberen látszik a tudás, de főleg az érdeklődés.
- Az összetéveszthető a kíváncsisággal is.

– Kiben mivé válik. Hanem az egyik legizgalmasabb kérdés az, hogy az eposzon belül létezik egy másik eposz is – Pénélopée. És ez nem egyszerűen eposz, hanem tragédia. A klasszika-filológia professzorom váltig állítja, hogy Pénélopé sorsa végül is nem tragikus, mert hazatér a férje, és ezzel minden megoldódik. De szerintem igen is az. Az asszony kerekén húsz esztendőn át szenved, sőt, sorsa a remény és aggodalom ölelkezéséből a durva kérők feltűnésével egyenesen a reménytelenségbe hajszolja. Sorskérdés fogalmazódik meg benne: mi lesz akkor, ha nem jön meg a mindenki gondjára írt hozó győztes hős, Odüsszeusz?

– Bocsásson meg, most sürgősen be kell fejezzük ezt a társalgást. De a teáját nyugodtan... A fiam majd kikíséri.

Ilona soha nem gondolt bele abba, hogy vállalja a Pénélopé-sorsot, azaz, hogy a férje hazatérésének reményét magába temetve akár csak egy percre is, akár csak látszólag is alávesse magát a kíméletlen és durva helyi erkölcsökre hivatkozó – vagyis azokat könnyedén felrúgó – egyéni akaratoknak. Lepleket szőni és felbontani csupán azért, hogy hozzá görbe szándékkal közelítő férfiak elől kitérjen, csak mert öt év suhant tova, mint sóhaj sóhaj után, s az Isten elrejtette a férjét, akiről semmi hírt nem adott. S ha a sündörgő Vajthóy közeledett, leplezetlenül az arcába vágta:

– Hálótermek hitvány hőse, mit is keresel te itt? Ki bajnok társad, az nem jámbor kecskék nyakát szegi olyan házban, amelyből távol jár a gazda épp, az perzselt disznószőr kesernyés illatát nem más bíbor borával űzi el, nem más ökrének háthúsával csillapítja el nem múló étvágyát, az nem arat gazul más kertjébe osonva. Magyar hőseink vérré festett mezőkön tipornak által kora hajnalban, s délben már várost vívnek port, izzadságot tűrve, mellüket az ellen ércgolyójának vetve osztanak halált – gyászos munka, de férfimunka az. S te mit teszel, gazember, miközben férfitársaid a fronton haldokolnak?

- Végzem hivatali teendőimet.
- Valóban?
- Legjobb tudásom szerint.
- Nagyon csekély lehet akkor az a tudás.
- Nem mi vagyunk, az itteni férfiak, a háború okozói.
- Ti? Most már nem te, egyedül?
- Ne akadj fenn holmi ragozási hibán.

– Holmi ragozási hiba? Nálad, ki a szó csűrés-csavarásának bajnoka vagy? De nagyon is te vagy az – igen figyelek a ragozásra –, te vérszívó, béke ködköpenyébe burkolózó vámpír, akik a férjemet, a nálad százszor inkább ölelésre termett magyart besoroztad, hogy vagyónát és asszonyát elorozhasd.

– Téged? Ugyan, nevetséges vád.

– Felfalsz a szemeiddel.

– Mert te vagy a legszebb nő, akit valaha láttam. Mit tehetnék?

– Harcolj te is a honért a tűzvonalban!

– Itthon is tartani kell a frontot.

– Holmi hitvány szolgálókkal éjjelente.

– A nász is férfimunka. És minő merény a nász kigúnyolása?

– Hogy én lennék a legnagyobb csoda kigúnyolója? Nem pedig te, ki könnyű ingű némberekkel találkozgatsz titkon éjjel, míg verőfényes nappal az én kezemre pályazol dolyffel, mint egy leendő király?

– Szilaj férfiakat hagynál sínylődni asszony nép nélkül?

– Megint többes szám? Egyetlen szilaj férfit sem látok az atyafiságodban. Látok ellenben gyávát, kontárt és semmirekellőt. Melyikük közé sorolod magadat?

Ilona soha nem tudott arra gondolni, hogy a férje nem tér haza. Egészen biztos volt benne, hogy ezer kilométernyi távolságból is megérzi, ha Henrik nincs többé. Mert akkor kettejük teljességének férfi énjét veszítené el. És akkor ő sem maradhatna többé egész ember. Valójában azt sem értette, hogyan bírta ki Henrik nélkül több mint négy évig ő, akit házasságuk óta már az is megviselt, ha a férje – mert elhúzódott a szükséges alkatrészek beszerzése vagy a kereskedelmi ügyintézés – egy napnál hosszabb ideig távol volt otthonról. És nem azért, mert nem találta a helyét, ha Henrik nem ül a szoknyáján. Nagyon is megvoltak a maga asszonyi elfoglaltságai, amelyekbe nem engedett beleszólást, ha pedig végzett a házimunkával, akkor szívesen vonult be a könyvtárszobába olvasni. Soha nem cifra holmit, csecsebecsét kért vásárfiaként a férjétől, hanem új könyveket, különösen, ha a fővárosba vezette az útja. Henrik például Ady Endrétől, a kedvenc költőjétől mindent megvett, amihez csak hozzájutott. Kezdetben idegenül csengtek a nagy költő furcsa, bús strófái Ilona fülében, de azután nagyon is ráhangolódott prófétai hangvételére, amely nem pusztán bravúros képeivel keltett tetszést, de őszintén kiáltott belőlük az a nemzetféltség, amely 1848 hőseinek, Széchenyinek, Kossuthnak, Görgeynek vagy Király Miklósnak a szavaiból áradt, mint az Ilonát kiváltképp megragadó *A lelkek temetőjéből*:

E föld a lelkek temetője,
Ciprusos, árva temetője,
Sok vér ömlött itt valaha
S maggyilkos méreg lett belőle.

Itt azok éltek, kik nem éltek,
A legkülömbek sohse éltek,

Itt meddő a nagy gerjedés
S százszor boldogok a vetéltek.

Ez a szomorú magyar róna,
Halálzagú, bús magyar róna,
Hány megölt lélek sikoltott
Bús átkot az egekig róla.

Óh, boldogok itt, kik nem éltek,
A legkülömbek sohse éltek,
Itt meddő a nagy gerjedés
S százszor boldogok a vetéltek.

Különös módon Ady költészetén keresztül jutott igazán közel az apósághoz, akinek a nagy időkre figyelmeztető szavait korábban holmi öreges visszaemlékezésnek tartotta csupán. És amióta a férje egyszer egy fogcsikorgatóan hideg, félelmetes éjszakán azzal nyitott be az ajtón, hogy azért késett, mert a monostori „kaszinóban” egyenesen Ady Endrével találkozott, aki szóba elegyedett vele, a legkülönfélébb érzetek zsongásával ült be a könyvtárszobába. De még ott is csak Henrik jelenlétében teljesedett ki az élet, hisz még akkor is érezte a férfi teste melegét, lehetét, szíve dobogását, ha már a belépést követő forró ölelés és csók után Henrik a vele szemközti fotelbe leült, és olvasmányába mélyedt. És a szerelmes együttlét lelkeket izzító csodája még akkor is hiányzott férje távollétében, ha a képzeletének legnagyobb hevületével idézte meg őt. A jelenlét semmilyen ábránddal nem pótolható ereje pedig Henrik gyöngédségében és érintése végtelen finomságában gyökerezett. A többi legény a fonóban mind az erejével és ügyességével akart kitűnni, amikor derékon kapta, és jól megpörgette, mind csak a legjobb táncosnak akart látszani – még akkor is, ha már megtalálta szíve választottját – és nem törődött azzal, hogy mint valami boroshordót, úgy szorítja a leányt, akinek a derekán majd kéklő foltok támadnak másnap. Király Henriknek azonban a szüreti multságban már a meghajlása is oly gyengéd volt, mint azután az ölelése, finom érintéseinek öröme megsokszorozódott a pörgetések-forgatások alatt, de soha nem erejével, hanem ügyességével irányította. Végül azután a tánc sokkal szorosabb közelségbe hozott bennünket, mint amennyire az az illem okán látszott, felbonthatatlan közelségbe, mert a szemeid, a szemeid foglyává váltam, nem tudtam és nem is akartam elszakadni fénylő tekintetedtől többé, amely a kapunk előtti búcsúzkodáskor, immár sötétedéskor is ragyogott, és azóta is tovább ragyog bennem, a pokol tornácán is, amely nekem ott van, ahol csupán elképzelhetem szemed csillagzatát, de nem érezhetem a kezed érintését a derekamon.

Deák Mór: Ittfeledni

voltam pásztor
és voltam bárány
jártam sivatagban
és hóban
a világról mindig
gondoskodtam
a világ nem
gondoskodott rólam

voltam ember
és embertelen
részt vettem gonoszban
és jóban
a világról mindig
gondoskodtam
a világ nem
gondoskodott rólam

fürödtem könnyben
verejtékben
fürödtem tengerben
és tóban
a világról mindig
gondoskodtam
a világ nem
gondoskodott rólam

voltam elveszett
s elveszejtett
mit is beszélni róla:
voltam:
a világról mindig
gondoskodtam
a világ nem
gondoskodott rólam

elmenni jó lesz
ittfeledni
mindent néhány
egyszerű szóban
nem gondoskodtam
a világról
a világ
gondoskodott rólam

Deák Mór: Szeress

szeress
csak azért
mert süt a nap
mert mindig jön a pirkadat
szeress azért
mert a jó
mindig örökkévaló

szeress
mert ember vagyok
aki a szerelmedért dadog
akinek
a keze remeg
s benned istent
érinti meg

szeress
mert halandó vagyok
aki a halálát
hagyja ott
mert veled lehet halhatatlan
mert te megőrződ
mert veled van

szeress
mert szerethetetlen
vagyok és ha visszaretten
arcomtól
az egész világ
fordulj el
és szeress tovább

Madarász Imre: „Szabadnak született”

– Vittorio Alfieri versének elemzése –

Igazi férfi, szívben, értelemben

Igazi férfi, szívben, értelemben

*szabadnak születtek s jellemben keménynek,
lebír sok csarnokot, megannyi vétkeket,
bár vértje nincs és arca is földetlen.*

*Máskor a csöndje szól legékesebben,
mindent megvetve önmagába mélyed,
ha más galád – őt gyötri szégyenérzet,
nem látni őt királyi környezetben.*

*Akkor se rendül meg, ha olykor enged,
tart tőle s gyűlöli uralkodója,
csakúgy, miként a gyáva szolgálattelkek.*

*Tudja, mit ér, haragját visszafogja,
mert jobban izgik bévül az ha gerjed –
alázkodástól tilt egész valója.*

Az 1795. október 29-én írott, a *Rime* második részében a XLIX. (a Maggini-kiadásban a 288.) számot viselő vers is tükörszonett, habár nem olyan nyíltan-kimondottan, mint a *Csalhatatlan, igazmondó tükörkép...* (*Sublime specchio di veraci detti...*), amellyel ezért pár-szonettnek, testvér-szonettnek nevezni alighanem túlzás volna, kivált a köztük eltelt közel egy évtized s az időközben született hasonló jellegű költemények nem csekély száma okán, de rokon-szonettnek bizvást minősíthetjük. Ebből is önarckép tekint ránk, de inkább ideális, mint reális, sokkal „fenségesebb” (sublime) és/mert kevésbé személyes. Hősportré ez: nem annyira a „van” mint inkább a „kell” jegyében de amit, helyesebben akit idealizál, az mégis maga a költő, az eszményi „ő” mögött könnyen felismerhető a költői „én”.

A vers-elődre emlékeztet az első sor is, ámbár eredetiben valamivel kevésbé egyértelműen: az „Uom, di sensi, e di cor” ugyanis, noha fordítható „Ész és szív emberé”-nek („Igaz férfi, szívben, értelemben”), a „senso” többes száma miatt inkább (szintén) az érzelmekre utal. Ugyanezen verssorban a „szabadnak született” (libero nato) ugyancsak reminiscencia, ezúttal egy másik

kortárs-klasszikustól, Rousseau-tól, akinek korszakalkotó politikabölcseleti főműve, *A társadalmi szerződés* ezekkel a szavakkal kezdődik: „Az ember szabadnak született...”

A híres rousseau-i mondat második fele is eszünkbe jut („...mégis mindenütt láncon van”), amikor a nyitóstrófa második felében erőteljesen megjelenik az Alfieri-életmű vezérmotívuma, a zsarnokellenesség. „A Zsarnokok” (i Tiranni) így, nagy betűvel szerepelnek, mintha az Alfieri-tragédiák szereplői lennének, szemben a Szabad Emberrel. Újabb bizonyága ez annak, hogy Alfieri lírikusként is jórészt drámaíró-tragédiaköltő volt (és cáfolata Raffaello Ramat tézisének, miszerint tragédiaköltészete volna alapvetően lírai). Miként a „szabadság-tragédiákban”, itt is a Hős és az Elnyomó párharcát, gigantomachiáját láthatjuk, erre utal a lovagi tornára, párviadalra, bajvívásra emlékeztető „giostra” ige, illetve az új fent középkorias leírás: „Arca meztelen, de mindenütt másutt páncél borítja” (Ignudo il volto, e tutto il resto armato). Az viszont *A zsarnokságról* (Della tirannidé) című értekezést (II., 3.) idézi fel („...maradjon mindig távol a zsarnoktól, csatlósaitól, gyalázatos adományaitól, bűnös megbízatásaitól, bűneitől, ajándékaitól, megvesztegető hatalmától, palotájától, földjétől, de még a levegőtől is, amit belelegez”), hogy a „szabadnak született férfi” elvből „sosem látható az Uralkodók mellett” (Né visto é mai dei Dominanti a lato). A zsarnokölő tragédiák és a nagy értekezések világképe megfelel egymásnak s az elemzett költeményének abban, hogy a zsarnokokkal egyetemben azok rabszolgáitól, a „gyáva szolgállektől” (schiave alme proterve) is elhatárolódik. A költő sokat bírált „arisztokratizmusa” folyományaképpen? Meglehet, de ez az „arisztokratizmus” nem társadalmi-politikai, hanem lelki-erkölcsi jellegű, nem osztály-előjogokon alapul, hanem az egyéni kiválóságon, a becsületen, a bátorságon.

A zsarnokellenesség két fő módozata – a harcossal ellenállás és a fényes elszigeteltség – közül ez a vers mintha az utóbbit részesítené előnyben. A záróstrófában a hős önuralma, önfegyelme egyfajta önmegettartoztatásban nyilvánul meg, amely azonban korántsem önfeladás. „Már maga az arca (megjelenése) nem szolgálni tanít” (Ma il solo suo aspetto a non servire insegna). Kettős ismétlést rejt az utolsó verssor. Az „ékezőcsönd”, a beszédes hallgatás (Or, pregno in suo tacer d’alto dettato) a második quartina első, a „nem szolgálni” (non servire) az első tercina második sorából (Cede ei talor, ma ai tempi rei non serve) köszön vissza. A drámai mozgókép mintha festmény-, vagy még inkább szoborportrévá merevedne. Némán is szól, üzen, tanít. „Nem szolgálni” (non servire): talán ebben a két szavas tiltó parancsolatban („egyparancsolatban”), kanti kategorikus imperatívuszban összegződik legtömörebben Vittorio Alfieri egész erkölcstana és „politikai filozófiája”. Ezt még a későbbi amerikai poéta, Walt Whitman is csak bővebben tudta megfogalmazni hazájához, *Az Egyesült Államokhoz* szóló figyelmeztetésében: „Sokat állj ellen, s keveset engedelmeskedj!”

Ballai László: Seherezádé

A Bartók rádió Rimszkij-Korszakov halálának 110. évfordulójára készített sorozatának szignálját a *Seherezádé* szvitből vették. Évtizedek óta e Rimszkij-Korszakov mű áll a legközelebb a szívemhez, pontosabban dobogtatja meg a legjobban a szívemet, nem tudom háttérzeneként hallgatni, bármit csináljak is, amikor felcsendül a rádióban, meg kell álljak, oda kell figyeljek. Miképp lehet néhány alapmotívumot ennyiszor elismételni, amellyel a hallgatók figyelmét ahelyett, hogy elaltatná, egyre fokozza a szerző?

Ezt nem magyarázza meg Rimszkij-Korszakov az orosz és más népek zenéjéből kiemelt, egzotikus színezettel kialakított dallamvilága, sem harmóniai újításai, a tonalitás kereteinek tágítására irányuló kísérletei, a kromatika túlburjánzása, a szokatlan harmóniafüzések, a bővített hármashangzat, vagy az alterált akkordok alkalmazása – sem a wagneriánus zenei irányzattal való küzdelme. A harmóniai fejlődés lehetőségeit, a dúr és moll hangnemeken túli lehetőségeket sokan felismerték rajta kívül is, de a zenei harmóniak furcsa lebegése csak nála ért el arra fokra, amely a végtelennek tűnő variálhatóságot – Bach után először – hallgatói számára is élvezetessé, sőt, izgalmas kérdéssé tette. Éspedig a *Seherezádé*ban.

Seherezádé az *Ezeregyéjszaka*ban az életéért mesél, egy pillanatra sem lankadhat el a figyelme, nem lehet unalmas az, amit mond, szót szóból, mesét meséből kell keltenie. Félelme pátosszá, pátosza ethosszá, ethosza szerelemmé nemesül, mindez Rimszkij-Korszakov egyre fokozódó feszültségű zeneművéből sokkal jobban kiárad, mint az eredeti meséskönyvből. Ő nem a történeteket illusztrálta, hanem a mesélő, egyszersmind a mesére vágyó lelkiállapotát, az örök lelkiállapotot, amely az élet, a változás, a történés irányába hat – az örök feszültséget, amely uralkodik felettünk.

Tizenegy esztendővel ezelőtt, amikor édesapámat hazahoztam a kórházból, a rádióban a *Seherezádé* szólt. Melegítettem az ebédet, megterítettem az asztalt és ujjongva hallgattam az egymásból burjánzó, meleg dallamfüzéreket. Ettől fogva a felgyógyulás emléke szintén ott burjánzott a *Seherezádé*ban. Amit nekünk írnak, és amit mi tovább írunk álmainkban, emlékeinkkel, az a műalkotás. Eltelt tíz év, édesapám újból kórházba került, és már nem tudtam kihozni onnan. Mi a sors? Mindig meghallgatom a *Seherezádét*, ha felcsendül a rádióban, de soha nem fogom megvásárolni lemezen, és jegyet sem tudok venni a koncertelőadására.

Kapcsolat

Impresszum

Felelős kiadó: Ballai László, 1022 Budapest, Filler u. 78-82.

Felelős szerkesztő: Ballai László

Technológia és design: Vasáros András

ISSN 2063-4285

Elérhetőség

Szerkesztőség: szerkesztoseg@marcius15.hu

Webmester: webmaster@marcius15.hu

www.marciustizenotodike.hu - © 2010-2018 Marczius Tizenötödike. Minden jog fenntartva!